-||śrī||-

mahā-kavi-śrī-kṣemendra-praṇītam

daśāvatāra-caritram

(1)

matsyāvatāraḥ prathamaḥ

aśeṣa-viśva-vaicitrya-racanāracaye namaḥ |
māyā-gahana-gūḍhāya nānā-rūpāya viṣṇave ||1||

devaḥ pāyād apāyāt tribhuvana-bhavana-stambha-bhūtaḥ sa yuṣmān
āyuṣmānyasya bhaktyā prabhavati puruṣaḥ svarga-mārge'pavargaḥ |
matsyaḥ kūrmo varāhaḥ puruṣa-hari-vapur vāmano jāmadagnyaḥ
kākutsthaḥ kaṁsa-hantā sa ca sugata-muniḥ karki-nāmā ca viṣṇuḥ ||2||

ādi-matsyaḥ sa jayatād yaḥ śvāsocchvāsitair jalaiḥ |
gagane vidadhe'mbhodhiṁ gaganaṁ ca mahodadhau ||3||
taṁ namaskurmahe kūrmam yaḥ kapāṭam asaṅkaṭam |
atīta-sarva-brahmāṇḍam avaśeṣam ivāvahat ||4||
varāhaṁ naumi sānantā yenotkṣiptā kṣitiḥ param |
adhodhṛtārdha-cchatreva tala-sthārkātapāsahā ||5||
jayāya nṛharir vo'stu daityoraḥ-śoṇitārṇave |
hāra-mauktika-garbhāstāś cerur yan-nakha-śaktayaḥ ||6||
trivikramo'stu bhūtyai vaḥ prāg-laghvī madhyamā tataḥ |
yasya paścād anantābhūt sat-saṅgatir ivākṛtiḥ ||7||
abhagnaṁ jāmadagnyo vaḥ prayacchatu jayodayam |
yat kuṭhāra-kaṭhorāgnau bhūpālaiḥ śalabhāyitam ||8||
naumi rāmaṁ ripoś cakre yaḥ kāñcana-nibhaiḥ śaraiḥ |
homānala-śikhā-rūḍham iva vaktra-vanaṁ punaḥ ||9||
śaurir jayati kaṁsasya jīvita-prathamātithiḥ |
yaś cakre cakra-dānena bāṇa-bāhu-pratigraham ||10||
yasya sabhrū-bhramākampā māra-rāmāḥ sa-sainakāḥ |
cakrur na rāgaṁ na dveṣaṁ sa śāntyai sugato'stu vaḥ ||11||
svacchanda-procchalan mleccha-timirodbheda-sacchaviḥ |
karki-viṣṇuḥ prakāśāya prabhātārka ivāstu ||12||
avatāra-kathā-yuktyā bhaktyā bhagavato hareḥ |
śrī-vyāsa-dāsaḥ kṣemendraḥ kurute sarasāṁ stutim ||13||
svajana-sthiti-khinnasya puṇyāraṇya-vihāriṇaḥ |
hari-bhakti-rasāsiktāḥ śrūyantāṁ mama sūktayaḥ ||14||

santoṣo yadi kīm dhanaiḥ sukha-śataih kiṁ yady anāyattatā
vairāgyaṁ yadi kiṁ vrataiḥ kim akhilais tyāgair viveko yadi |
sat-saṅgo yadi kiṁ diganta-gamana-prasthāna-tīrtha-śramaiḥ
śrī-kānte yadi bhaktir apratihatā tat kiṁ samādhikramaiḥ ||15||

lasati hasati harṣāt tīvra-duḥkhe pareṣāṁ
skhalati galati mohād ātmanaḥ kleśa-leśe |
nadati vadati nindyaṁ māninām kiṁ na nīcaḥ
paruṣa-vacanam alpaṁ śrāvito hantum eti ||16||

puṇyāny ahīna-hariṇāni tapo-vanāni
sat-saṅgatāni śama-dharma-vivecanāni |
etāni tāni bhava-bandha-vimocanāni
carcocitāni caritāni ca cakrapāṇiḥ ||17||

mānyaḥ kila manur nāma jagaj-jyeṣṭhaḥ prajāpatiḥ |
cacāra pūrvam urvyāṁ yaḥ sarva-tīrtha-pathātithiḥ ||18||
sa badary-āśramaṁ prāpya nara-nārāyaṇāśrayam |
hari-sandarśana-dhiyā cacāra suciraṁ tapaḥ ||19||
taṁ kadācid atisvalpa-tanus tanutare'mbhasi |
uvāca tala-saṁlīnas trāsān matsya-śiśuḥ śanaiḥ ||20||
bhīto'haṁ sthūla-matsyebhyo rakṣa māṁ karuṇā-nidhe |
bhakṣayanti kṣudhā nityaṁ durbalaṁ balavattarāḥ ||21||

āśvāsanaṁ viṣam aśoka-vimohitasya
bhītasya bhīti-śamanaṁ kṛśa-pakṣa-pātaḥ |
dhṛtyai vipan-nipatitasya karāvalambaḥ
sampūrṇa-puṇya-nicayasya samuccayo'yam ||22||

muniḥ śrutvaitad āścarya-kāri matsya-śiśor vacaḥ |
dayārdras taṁ samādāya jala-kumbhāntare'kṣipat ||23||
avartamānaṁ kālena tatra vṛddhim upāgatam |
samīpavāpyāṁ cikṣepa gaṅgāyām atha sāgare ||24||
kālena sakalāmbhodhi-vyāpī vipula-vigrahaḥ |
kautukālokanāyātaṁ manuṁ matsyaḥ samabhyadhāt ||25||
adhunā viṣamaḥ kālaḥ kaluṣaḥ samupasthitaḥ |
viparīta-nimittāni pravṛttāni prajāpate ||26||
para-dāra-para-prāṇa-para-vittāpahāriṇaḥ |
vicaranti narāḥ kāma-krodha-lobha-parāyaṇāḥ ||27||
dhanaṁ nāsty asti vā stokaṁ tad-adharmyaṁ na tiṣṭhati |
muṣṇāti dakṣiṇaṁ pāṇiṁ vāmo vāmaṁ ca dakṣiṇaḥ ||28||

dāsyaṁ dvijaḥ śrayati śūdra-tapasvi-śiṣyaḥ
śūdrānvayaḥ kṛṣi-vaṇik-kriyayā kṛtārthaḥ |

vaiśyaḥ svajāty-aruci-vipra-vivāha-kārī
hotā guru vadati mantra-padāni śūdraḥ ||29||

śaucaṁ nāsti kutaḥ paropakṛtayaḥ satyasya vārtaiva kā
raudraḥ kṣudratayā paraṁ para-dhana-drohī daridro janaḥ |
leśenāpi sukhaṁ kha-puṣpa-sadṛśaṁ svairāpacārāḥ striyaḥ
sampūrṇaṁ yuga-saṁkṣepayasya purataḥ saṁlakṣyate lakṣaṇam ||30||

kalpānta-ghana-saṅghāta-nirghāta-salilāhatam |
jagad ekārṇavī-bhūtam acireṇa bhaviṣyati ||31||
sarva-bīja-bhūtāṁ tasmin kāle saptarṣibhiḥ saha |
mat-sṛṣṭāṁ nāvam āruhya sthātavyaṁ sthitaye ||32||
manaḥ-prakampanaṁ śrutvā matsyasya vacanaṁ manuḥ |
tat tatheti pratiśrutya jagāma nijam āśramam ||33||
athodyayau diśāṁ deha-parityāgāgni-maṇḍalī |
kāla-jihvā-samūhābhā dvādaśārkodaya-dyutiḥ ||34||
anekoccaṇḍa-mārtaṇḍa-pluṣṭe bhuvana-maṇḍale |
carācara-jagat-sarvaḥ sahasā bhasmasād abhūt ||35||
athādṛśyata kārtānta-mahiṣasyeva santatiḥ |
nirdagdha-jagad-aṅgāra-malinā megha-santatiḥ ||36||
tataḥ papāta nīrandhra-dhārā-sāra-bharaḥ kṣitau |
viśva-saṅkṣaya-śokāśru-pravāhaḥ kakubhām iva ||37||

saṁvartakānala-pluṣṭe sapta-pātāla-maṇḍale |
kalpānta-pavanāpāta-bhagne brahmāṇḍa-maṇḍape ||38||
puṣkarāvartakāmbho-bhṛt-sṛṣṭa-vṛṣṭi-samutplavaiḥ |
jagad ekārṇavī-bhūtaṁ kṣaṇena samapadyata ||39|| (yugmam)

vipule viplave tasmin matsyasya vacanaṁ smaran |
bhuja-vikṣipta-salilas taṁ draṣṭum agaman manuḥ ||40||
sa dadarśa mahā-matsyaṁ caṇḍāṁśu-śaśi-locanam |
kṛtaikyam iva saṁhāre dina-rātri-prakāśayoḥ ||41||
bibhrāṇaṁ meru-saṅkāśaṁ śṛṅgaṁ śirasi kāñcanam |
ambhobhir āvṛta-sthānaṁ niryāntam iva bāḍavam ||42||

pucchācchoṭocchalita-salilālola-kallola-jālaiḥ
śvāsābhyāsa-prasarad-amalottuṅga-raṅgat-taraṅgaiḥ |
khaṁ kurvāṇaṁ śritam iva ghanollāsa-kailāsa-lakṣair
dṛṣṭvā matsyaṁ harir iti manus tat-praṇāmānato'bhūt ||43||

tad ucca-śṛṅga-saṁlagnāṁ nāvaṁ dhṛtim ivāyatām |
āruroha girā tasya saha saptarṣibhir manuḥ ||44||
tasmin kāle nirālambe mārkaṇḍeyo nirāśrayaḥ |
devarṣiḥ salila-grastaṁ dṛṣṭvā jagad acintayat ||45||

aho bata mahān eṣa kālaḥ saṅkalitākhilaḥ |
jagad-grāsa-rasābhyāsād aniśaṁ na nivartate ||46||

kva sa sanagara-grāma-grāmaḥ samagra-girīśvaraḥ
prathita-bhuvanābhogaḥ sendu-grahārka-gatir gataḥ |
ahaha kuṭila-svapnotpannair ivāśrita-vibhramair
bhramayati bhave bhāvaiḥ kālaḥ kṛtair atha saṁhṛtaiḥ ||47||

mānyās te munayas tapovana-buvas tās tīrtha-sārthārthitāḥ
śauryotsāha-mahodayāḥ kva bata te bhū-bhūṣaṇaṁ bhūmipāḥ |
ante sajjana-manyu-nīca-vinaya-strī-citta-dhūrta-bhrama-
svapnākāram adharma-labdha-dhanavat kaṣṭaṁ na kiṁcit sthitam ||48||

iti sacintayan dorbhyāṁ vikṣipta-salilas taran |
tām āsādya munir nāvam ālalambe'mbaronmukhīm ||49||
ākṛṣyamāṇaḥ sa tayā matsya-śṛṅgāgra-kṛṣṭayā |
magnonmagnaḥ prapede'ntaṁ saṁsārasyeva nāmbhasaḥ ||50||

tvaṅgattuṅgataraṅga-bhaṅga-vihita-vyomāṅganāliṅgane
vātāghāta-vibhakta-yojana-śatāvarte ca nimne'nyataḥ |
akṣobha-sthiti-niścale sphaṭika-bhū-tulye prasanne kvacin
nāsālagna-jalaḥ śvasan muni-varas toye śramārto'bhavat ||51||

anarka-candra-nakṣatre dina-rātri-vivarjite |
apramāṇe gate kāle madhyaṁ prāpāmbhaso muniḥ ||52||
tatra saptarṣibhir juṣṭāṁ manunā ca prajāsajā |
nāvaṁ matsyaṁ ca nāpaśyan muhyam ānamanā muniḥ ||53||

atha vidruma-vaidūrya-hema-śākhā-sahasriṇa |
udgatasyāmbhaso madhyān nyagrodhasya mahā-taroḥ ||54||
aṅke paryaṅka-bandhena sthitaṁ kamala-locanam |
dadarśa śyāmalaṁ bālaṁ dīptābharaṇa-bhūṣitam ||55|| (yugmam)

tat-samīpam avāpto'tha sa munir jala-vihvalaḥ |
nipītaḥ śiśunā tena payaś culuka-līlayā ||56||

tasyodare sa-giri-gahvara-sāgarāṇi
dvīpāpagānagara-tīrtha-tapo-vanāni |
paśyann aśeṣa-bhuvanāny aniśaṁ maharṣir
naivāntam antara-caraḥ kvacid āsasāda ||57||

prayāte vipule kāle niṣkrāntas tan-mukhān muniḥ |
apaśyan nābhijāmbhoje tasya jātaṁ prajā-sṛjam ||58||
brahmaṇo mānasājjātaiḥ prajāpatibhir adbhutaḥ |
manu-mukhyaiḥ kṛtaḥ prāgvat sargaḥ punar adṛśyata ||59||

atha bahu-vidha-varṇākāra-ceṣṭānubhāvaṁ
sama-viṣam avibhāgaṁ karma-rekhā-vibhāgaiḥ |
nava-vidhi-vihitaṁ tad-viśva-nirmāṇa-citraṁ
bhuvana-bhavana-bhitti-vyakta-saṁsaktam āsīt ||60||

iti śrī-vyāsa-dāsāparākhya-śrī-kṣemendra-viracite
daśāvatāra-carite matsyāvatāraḥ prathamaḥ
||1||

--o)0(o--

(2)

kūrmāvatāro dvitīyaḥ

dakṣas tataḥ sarga-vidhāna-dakṣaḥ
prajāpatiḥ kānti-vibhūṣitāśaḥ |
ekadhikāḥ sarva-guṇonnatebhyaḥ
śatārdha-saṅkhyāḥ pradadau sva-knyāḥ ||1||

jyeṣṭhām umākhyāṁ bhagavān pinākī
trayodaśānyāḥ kila kaśyapaś ca |
saptādhikāṁ viṁśatim atri-putraś
candraḥ prapede daśakaṁ ca dharmaḥ ||2||

asūta devān aditiḥ samastān
daityān ditiḥ kaśyapataḥ krameṇa |
kadrūś ca nāgān garuḍāruṇau ca
khagādināthau vinatābhidhānā ||3||

danus tathā dānava-saṅgham ugraṁ
śunāṁ janitrī saramā babhūva |
anyāsu cābhūd atha kaśyapasya
haṁsādi-bhedena vihaṅga-vargaḥ ||4||

tataḥ surāṇāṁ balavattarāṇāṁ
diteḥ sutānāṁ ca bhujorjitānām |
dugdhodadhau mandara-bhūdhareṇa
sudhāptaye mantha-manoratho'bhūt ||5||

athārthito'bhyetya hitāya viṣṇuḥ
surāsuraiḥ prīti-dhṛtaika-kāryaḥ |
mantha-kṣamaṁ mandaram ādareṇa

dalad-darī-kandaram ujjahāra ||6||

taṭe niviṣṭeṣu surāsureṣu
tārkṣya-dhvajaṁ kṣīra-nidhir nirīkṣya |
prakṣeptum abhyudyatam adri-rājaṁ
kṛtāñjalir vigrahavān uvāca ||7||

caturmukhaḥ sṛṣṭim imaṁ tanoṣi
viṣṇuḥ sthitiṁ pāsi jagannivāsa |
ante haraḥ saṁharasi trilokīm
ekas tridhā kāraṇa-bhedatas tvam ||8||

bhavad-bhujotkṣepa-rayeṇa muktaḥ
svātantrya-niryantra-gatiḥ pramāthī |
na sapta pātāla-talāvabhedī
kvāpy eṣa viśrāmyati śaila-rājaḥ ||9||

mantha-prayatno yadi sarvathaiva
tac cintyatām asya dhṛtir mahārdreḥ |
voḍhuṁ dṛḍhopakrama-kārya-bhāraṁ
dhṛtyā vihīnaḥ kila kaḥ samarthaḥ ||10||

yathārtham ākarṇya sudhārṇavoktaṁ
yuktaṁ viniścitya tatheti viṣṇuḥ |
manthodyame mandara-dhāraṇāya
dvitīya-rūpeṇa babhūva kūrmaḥ ||11||

ghana-pramoda-pratimena tena
vistāriṇāntaḥ paripūryamāṇaḥ |
taraṅga-dorbhir gaganāgra-gaṅgāṁ
kṣīrodadhiḥ kṣīva ivāliliṅga ||12||

kṣiprasya sāvegam athācyutena
sehe bharaṁ bhūmibhṛtaḥ sa kūrmaḥ |
naveśvarasyeva viśṛṅkhalasya
sva-kārya-siddhyai matimān vikāram ||13||

girā garīyān garuḍa-dhvajasya
vakra-kriyāṁ vāsukir ādadhānaḥ |
ākarṣa-yogyaṁ hṛdaya-graheṇa
cakre giriṁ mugdham ivātidhūrtaḥ ||14||

athādrināthe triguṇānubaddhaṁ
manthotthitā manthana-kārya-siddhyai |
bhujaṅga-rājaṁ jagṛhur mahecchāḥ

pucchena devā vadanena daityāḥ ||15||

atha mathana-vidhāne kṣobhane'bdheḥ pravṛtte
bhuvana-bhavana-bhaṅga-bhrānti-hetur babhūva |
kaṭhina-kamaṭha-pīṭha-praṣṭha-pṛṣṭha-pratiṣṭha
praviluṭhad-acalendrodghāta-nirghāta-ghoṣaḥ ||16||

tataḥ śriyaḥ sphāṭika-maṇḍapābhaṁ
dantāyata-stambha-catuṣṭayāṅkam |
manthottham airāvatam indu-śubhraṁ
dvipendram indrāya dadāv upendraḥ ||17||

sa sattvam uccaiḥ śravasaṁ ca saptiṁ
nirdoṣam utsāha-gauṇaupapannam |
prabhābhirāmaṁ sakala-kriyārhaṁ
sūra-pratāpodaya-suprakāśam ||18||

śrama-śvasad-vāsuki-sṛg-viniryad-
viṣānalolkā-vikarāla-vaktrān |
vilokyadaityān purataḥ payodher
athodyayau hāsa ivāmṛtāṁśuḥ ||19||

svayaṁ samādāya harir himāṁśuṁ
harasya cūḍābharaṇīcakāra |
guṇocita-sthāna-samarpaṇena
puṣṇanti mānaṁ mahatāṁ mahāntaḥ ||20||

athoditaṁ kaustubham abjanābhaḥ
svabhāva-hṛdyaṁ hṛdaye babandha |
sampūritāśaṁ viśada-prakāśaḥ
kṛtajña-dhīḥ sādhur ivopakāram ||21||

samunmiṣad-vidruma-hema-śākhā-
sahasra-niryan-nava-ratna-patraḥ |
jātaḥ sudhābdher atha pārijātaḥ
svayaṁ mahendropavanaṁ jagāma ||22||

athodyayāv utkālakūṭaḥ
samīra-sammohita-deva-daityaḥ |
dānodyatasya svarasena sindhor
atyartham arthārthanayeva kopaḥ ||23||

viṣṇor girā viśva-hita-pravṛttaḥ
śivas tad atyugrataraṁ nigārya |
gaurī-pariṣvaṅga-rasād ivābhūt

kapola-kālāguru-nīla-kaṇṭhaḥ ||24||

sudhābdhi-madhyān navanīta-mṛdvīm
abhyudgatāṁ kānti-taraṅgitāṅgīm |
tataḥ śriyaṁ śrī-ramaṇaḥ prapede
svayaṁvara-kṣipta-kaṭākṣa-mālām ||25||

athauṣadhīnāṁ ghana-saurabheṇa
śramāpahārī tridaśāsurāṇām |
harṣāya dhanvantarir āvirāsīt
pīyūṣa-pūrṇaḥ kalaśaś ca paścāt ||26||

surāpanīta-dviradāśva-ratna-
śaśāṅka-lakṣmy-akṣamiṇo'tijihmāḥ |
divaukasāṁ mūla-vadhe pravṛttā
daityāḥ sudhāṁ jahnur alakṣya-vegāḥ ||27||

pīyūṣa-pūrṇaṁ kalaśaṁ javena
hṛtvā prayāteṣv asureṣu viṣṇuḥ |
manyācalendraṁ svapade nidhāya
kṣaṇaṁ pradadhyau vibudhārtha-siddhim ||28||

sunirmalāṅgīṁ sura-vairi-vāsāṁ
vāmākṛtiṁ kāma-kṛpāṇa-vallīm |
tanīyasīṁ viśvatanustanuṁ svāṁ
lāvaṇya-līlā-laharīṁ cakāra ||29||

tarala-dalana-līlā-mitra-netra-tribhāgaiḥ
śravaṇa-kuvalayasya klaibyam āpādayantī |
amṛta-haraṇa-helā-dṛpta-daityeśvarāṇāṁ
hṛdaya-haraṇa-sajjā sā samīpaṁ jagāma ||30||

śṛṅgāriṇīṁ bhagavatas tanum acyutasya
dṛṣṭvādbhutāṁ tribhuvanābhimatāṁ babhūva |
bhavya-prabhāva-vibhavāya manobhavasya
tad-vibhrama-prabhava-bhāva-bhavo'bhimānaḥ ||31||

manasija-vijayodyad yad vaijayantī-vilāsāṁ
tuhina-kiraṇa-hāsāṁ tāṁ vilokyaiva daityāḥ |
jhaṭiti gata-vivekāḥ śekur āścarya-mohād
amṛtam anṛta-labdhaṁ naiva pātuṁ na hātum ||32||

santyajya labdhāmṛta-pāṇa-tṛṣṇāṁ
te prema-labdhāmṛta-pāna-lubdhāḥ |
gāḍhābhilāṣoṣṇa-viṣānubandhād

ūcur mithaḥ praskhalita-pratāpāḥ ||33||

pūrṇendur vadane gatau gajapatir lāvaṇya-sāre sudhā
śrīr gātre madhurādher'ruṇa-maṇiḥ sambhāvyate subhruvaḥ |
nītaṁ yat tridaśair aho sumatinā bhītena dugdhābdhinā
tat sarvaṁ paritoṣaṇāya vanitā-vyājena naḥ preṣitam ||34||

tīvra-śramāptam amṛtaṁ yadi buddhi-mohād
etat-karāmburuha-dattam idaṁ na pītam |
tat kiṁ vṛthā dalita-kandara-mandarādrim
andyair upadrava-śataiḥ parikhedito'bdhiḥ ||

ity uktvāmṛta-pūrṇa-ratna-kalaśaṁ tasyai dadur dānavāḥ
sāpy ādāya tam ambareṇa sahasā dhāmāmarāṇāṁ yayau |
anyāyena yad arjitaṁ katham iha svāsthyena tad bhujyate
yatnātto'pi palāyate vihagavan mūḍhasya hastān nidhiḥ ||36||

pratyāhṛtaṁ tat-kamalāghavena
pātuṁ pravṛtteṣv amṛtaṁ sureṣu |
viveśa rāhuḥ sura-rūpa-gūḍhas
tan-madhyamāsvāda-viśeṣa-lubdhaḥ ||37||

jihvāgra-lagnaṁ rasa-sāram ādyam
āsvādayan vismaya-lola-vaktraḥ |
rāhur muhuḥ kātaratām avāptaḥ
saṁsūcitaḥ soma-divākarābhyām ||38||

ardha-grotkāra-rāva-praviluṭhad-amṛte kaṇṭha-pīṭhe'tha rāhor
vaktrasya krūra-kopāt krama-rahitatayā cakri-cakreṇa kṛtte |
niryāntī vyakta-rakta-srati-bhara-śabalā śeṣa-pīyūṣa-dhārā
hārāgrālīna-pīnāruṇa-maṇi-kiraṇa-śreṇi-śaṅkāṁ cakāra ||39||

iti sa bhagavān viṣṇuḥ kūrmākṛtir dhṛta-bhūdharaḥ
surahitavidhau baddha-śraddhaḥ sudhāṁ vidadhe'mbudheḥ |
avicalatayā saṁsaktānāṁ paropakṛti-vrate
bhavati mahatāṁ sphītotsāhe manāg api na śramaḥ ||40||

iti śrī-vyāsa-dāsāparākhya-śrī-kṣemendra-viracite
daśāvatāra-carite kūrmāvatāro dvitīyaḥ
||2||

--o)0(o--

(3)

varāhāvatāras tṛtīyaḥ

athāmṛte viṣṇu-hṛte diteḥ sutaḥ
kṛto hiraṇyākṣa iti prabhāva-bhūḥ |
tapaḥ śriyā sarva-jagaj-jyotir-jitām
avāpa bhūtiṁ paribhūta-vāsavaḥ ||1||

kadācid āsthāna-samābhuvaṁ śritaḥ
sa vipracitti-druma-bhauma-tārakān |
nisumbha-sumbhānyaka-jambha-śambarān
mahāsurān vṛtra-mukhān abhāṣata ||2||

api śrutaṁ dṛṣṭam adṛṣṭam īdṛśaṁ
suraiḥ kṛtaṁ vakratayā kukarma yat |
na marma-saṁlagna-viṣokṣiteṣuvat
karoty aho duḥsaha-dāha-lāghavam ||3||

na lajjate sajjana-varjanīyayā
bhujaṅga-vakra-kriyayāpi durjanaḥ |
dhiyaṁ kumāyāsamayābhicāriṇīṁ
vidagdhatām eva hi manyate khalaḥ ||4||

raṇāgra-bhittir likhiteva cakriṇā
dig-anta-paṭṭeṣv ayaśoyaṣībharaiḥ |
bhujābhimānābharaṇaḥ karoti kiṁ
sudhāpahāraṁ vanitākṛti-cchalāt ||5||

nipīya-pīyūṣam upāya-māyayā
jarākṣayādakṣayakāyatāṁ gatāḥ |
dhruvaṁ samutsārita-sampadaḥ surāḥ
sadaiva nindanty atidīrgha-jīvitam ||6||

adāna-bhogena dhanodayena kiṁ
mada-spṛśā dveṣa-juṣā śrutena kim |
sa-dambha-sambhāravatā vratena kiṁ
vipad-vimānena kujīvitena kim ||7||

yasminn ūrjita-tejasā nija-bhujotsāhārjitāḥ sampado
bhujante'lpataro'py analpa-sukṛtaih pūjyaḥ sa jīva-kṣaṇaḥ |
yācñā-kliṣṭa-nikṛṣṭa-ceṣṭam aniśaṁ kaṣṭe'py apuṣṭāśanaṁ
kākānām iva puṇya-piṇḍaka-bhujāṁ kasyeṣṭam āyuś ciram ||8||

vivāsitāḥ svarga-padān mayādhunā
sudhā-nibaddhāyata-jīvita-dviṣaḥ |
vratāni devāḥ kugati-kṣatāḥ kṣitau
caranti tīrtheṣu tapo-vaneṣu ||9||

ghanāvamānāśaniśātitaujasāṁ
viyogināṁ daiva-nipīta-sampadām |
pratikriyā-hīna-ripu-praṇāmināṁ
prajāyate'tīva tapovanādaraḥ ||10||

ripor gatasyāpi śarīra-śeṣatāṁ
na nāma-yuktaṁ kṣaṇam apy upekṣaṇam |
ataḥ surāṇāṁ vyasana-pravāsināṁ
sa-mūla-nirmūlana-karma kurmahe ||11||

iti sthirāntargata-gūḍha-manyunā
yathārtha-yuktaṁ sura-vairi-bhūbhṛtā |
niśamya daityāḥ pramadāttam ūcire
sudhāpahārogra-nikāra-dāritāḥ ||12||

vayaṁ tvad-ājñāpara-tantra-vṛttayaḥ
parābhavaṁ śatru-kṛtaṁ sahāmahe |
ripu-kṣamāpaṅkakalaṅkitaṁ yaśo
na nākikāntāśru-jalaiḥ punīmahe ||13||

sa kuñjarendraḥ sa hayaḥ sa kaustubhaḥ
prasahya sā śrīḥ sa śaśī sa pādapaḥ |
hṛtāḥ surair eva vilokitāḥ puraḥ
praṇaṣṭa-ceṣṭair likhitair ivāsuraiḥ ||14||

amarṣibhir marṣita eṣa duḥsahaḥ
sudhāśayā daitya-varair vyatikramaḥ |
na sāpi pītā bata niṣphalodayaḥ
kṛto'tilobhād abhimāna-vikrayaḥ ||15||

punaḥ punaḥ kiṁ vipulaṁ vicāryate
samīhitaṁ hanta hite vidhīyatām |
bhavaty abhāva-prabhave divaukasāṁ
na nāma nāmāpi yathā jagat-traye ||16||

iti pravṛddhoddhata-manyu-mūrcchitaiḥ
surāribhiḥ krūratarair udāhṛtam |
priyaṁ samākarṇya hiraṇya-locanaḥ
pramoda-digdhaḥ sacivānabhāṣata ||17||

atīva yuktaṁ matamāyatikṣamaṁ
bhavadbhir uktaṁ hita-yuktam uttamam |
vināśa-sajjaḥ prathame divaukasāṁ
kṣitiṁ sthitiṁ deha-dhṛtiṁ harāmy aham ||18||

mamājñayā samprati sainya-nāyakāḥ
praviśya pātāla-talaṁ balādhikāḥ |
kṣitiṁ samākṣipya nayantv adṛśyatām
asaṁśayaṁ saṁkṣaya eva vidviṣām ||19||

iti prabhor bhrū-bhrama-bhīma-śāsanaṁ
niśamya daityāḥ pṛthivī-pravāsanam |
samuccalantaś caraṇaiḥ pracakrire
kṣitiṁ kṣaya-trāsa-visaṁsthulām iva ||20||

atha diti-suta-senā majyamānānanānāṁ
sthiti-vidalana-lajjāṁ dig-gajānāṁ diśantī |
dharaṇi-haraṇa-sajjā majjayantī dig-antān
aviśadati-viśālottāla-pātāla-mūlam ||21||

kṣitau hṛtāyāṁ ditijaiḥ sadānavair
jagatsu jāte sthiti-lopa-viplave |
bhuvaṁ samuddhartum athācyutaḥ svayaṁ
varāha-vaktraḥ praviveśa bhūtalam ||22||

sa rāja-vartācala-tulya-vigrahaḥ
sa-śaṅkha-cakraḥ śaśi-sūryavān iva |
akāla-sandhyām iva piṅgalocanaḥ
prabhāṁ babhāra kṣaya-lakṣaṇāṁ dviṣām ||23||

sa sapta-pātāla-talānta-koṭare
nisūditām unmada-dānavair mahīm |
samujjahārāmbu-vihāra-līlayā
tanīyasīṁ śevala-vallarīm iva ||24||

potra-prānta-samuddhṛtā bhagavataḥ kroḍākṛteḥ śyāmalā
daṁṣṭrāgre śaśinīva lakṣma-laharī-śobhāṁ diśantī kṣaṇam |
vakrālokana-kampa-bhīti-taralā svedāmbutimyat-tanur
līlāpallava-musta-patra-latikā-līlām uvāha kṣitiḥ ||25||

athāyayau bhūmi-samuddhṛti-krudhā
sudhāpahāra-smṛti-vardhamānayā |
bhareṇa daityādhipatiś calac-camū-
rajaḥ paṭagrasta-samasta-vāsaraḥ ||26||

tatas tad-utsṛṣṭa-rāśmam udgara-
triśūla-pāśāṅkuśa-śaktito'maraiḥ |
babhūva devaḥ paripūritākṛtir
mahābhravarṣair iva niścalo'calaḥ ||27||

āśākāśa-prasṛta-vapuṣā vyāpta-saptābdhi-lokaḥ
stokārambha-kṣubhita-bhuvana-bhraṁśa-śaṅkānilīnaḥ |
svasthāṁ dhṛtvā sthira-nija-pade kṣmāṁ hiraṇyākṣam ugraṁ
kroḍīkṛtya prasabham avadhīt krīḍayā kroḍa-rājaḥ ||28||

iti sa bhagavān viṣṇur jiṣṇur jagat-kuśala-kriyā-
praṇihita-matiḥ kṛtvā viśvaṁ samṛd-dhṛta-kaṇṭakam |
nija-nija-pade dhṛtvā devāñjagat-tritaya-sthitiṁ
vibhur abhinavotsāhāṁ cakre punaḥ prathamām iva ||29||

iti śrī-vyāsa-dāsāparākhya-śrī-kṣemendra-viracite
daśāvatāra-carite varāhāvatāro tṛtīyaḥ
||3||

--o)0(o--

(4)

nṛsiṁhāvatāraś caturthaḥ

hate mahā-varāheṇa hiraṇyākṣe kṣiti-druhi |
hiraṇyakaśipuḥ śrīmān bhavat tat-suto'dhikaḥ ||1||
no nanāma raṇe yasya kṣaṇād viśva-kṣayaṁ vinā |
dor-daṇḍa-pīḍana-krīḍā-vrīḍā-kuṇḍalitaṁ dhanuḥ ||2||
pratāpa-kesarī yasya niḥśeṣīkṛta-vidviṣaḥ |
alabdha-yuddhā suṣvāpa jagad-giri-guhā-gṛhe ||3||
sa jabha-vṛtra-namuci-pramukhair daitya-dānavaiḥ |
hema-siṁhāsanāsīnaḥ saha bheje sabhā-bhuvam ||4||
praṇamad daitya-sāmanta-pratibimba-bhara-kṣame |
vipule ratna-paryaṅke vinyasta-caraṇāmbujaḥ ||5||
pārśve haṭha-hṛtāmartya-taruṇī-cāmarānilaiḥ |
prāṇeśa-virahocchvāsair iva lolāṁśukāñjalaḥ ||6||
tasyāgre vigraha-grasta-samasta-sura-sampadaḥ |
tejasā mudritaḥ kaścin na vaktum abhavad vibhuḥ ||7||
tasmin niḥśabda-śañcāre daitya-vṛddhaḥ sabhā-tale |
prāha rāhuḥ śiraḥ śeṣaḥ sura-vairaṁ vahan makhe ||8||
daityādhinātha dhanyo'si yudhi yenāsi-dhārayā |
kṣamā-paṅka-kalaṅkāṅkaṁ kulasya kṣālitaṁ yaśaḥ ||9||
surāpakāra-śalyāni bhrū-bhedena tavādhunā |
kāmaṁ kaṅka-mukheneva hṛdayād uddhṛtāni naḥ ||10||

pūjyaṁ janma prathita-yaśasas tasya māhāmtmya-pūtaṁ
mānas tasyām aragiri-gurur vardhate niṣpramāṇaḥ |
baddhas tena sthira-guṇa-kathā hetur aucitya-setur
yasyonnatyā kulam avikalaṁ yāti sarvonnatatvam ||11||

alpāgasāṁ vṛthāsmābhiḥ kṛtā hiṁsā divaukasām |
viṣṇur mūlaṁ vikārāṇām avalepād upekṣitaḥ ||12||

tanvī mūrtiḥ kusuma-kalikā-komalā sā ca vāṇī
vaktraṁ saumyaṁ hṛdayam adayaṁ dūṣitaṁ ceṣṭitaṁ ca |
vaidagdhyaṁ tad bata madhuripor māyayā maugdhya-digdhaṁ
vāmā-mūrter amṛta-haraṇe hanta kiṁ vismṛtaṁ vaḥ ||13||

yaś camatkāra-virahān na smartā sneha-vairayoḥ |
tena tuṣṭena ruṣṭena mitrāri-viphalena kim ||14||

daityeśvare hiraṇyākṣe kṣapite tārkṣya-lakṣmaṇā |
śṛṅga-bhaṅgaḥ samuttuṅgo daitya-kṣiti-bhṛtāṁ kṛtaḥ ||15||
sādhārodadhi-manthotthāṁ lakṣmīṁ vakṣasi kurvatā |

tenābalānām asmākaṁ strītvam evopapāditam ||16||

lakṣmī-kaustubha-parijāta-haraṇaṁ strī-māyayā vañcanaṁ
mat-kaṇṭhe kaṭhine'mṛtasya luṭhato vighnāya cakra-kriyā |
daityendrair avalepa-vidruta-madair daivena vā mudritair
vaikuṇṭhasya śaṭhasya kuṇṭha-patibhiś cintyaṁ na tac cintitam ||17||

adhuna dānava-pate khaḍga-pāta-pavitritaḥ |
pitur viṣṇu-vadha-śraddhā-śrāddha-kālo vidhīyatām ||18||
ity ukte rāhuṇā spaṣṭaṁ kliṣṭa-mukha-tviṣaḥ |
babhūvur lakṣya-vailakṣyāḥ prekṣamāṇāḥ kṣaṇaṁ kṣitim ||19||
amāna-mauna-mūkeṣu dānaveṣv abhimāniṣu |
uvāca tārakaḥ kṛtvā rāhor abhimukhaṁ mukham ||20||
sābhimānam asambhāvyam aucitya-cyutam apriyam |
duḥkhāvamāna-dīnaṁ vā na vadanti guṇonnatāḥ ||21||
sarvaṅkaṣeṇa kālena daityendre kavalī-kṛte |
kiṁ mithā-kāraṇatvena nīyate viṣṇur unnatim ||22||
kalpānte kṣipyate yena sumeruḥ pāṁsulīlayā |
vilambaṁ kurute tasya kaḥ kālasya balīyasaḥ ||23||

yasya trailokya-bhartuḥ surapati-yaśasāṁ hartur āścarya-kartuḥ
koṭīnāṁ ṣaṇṇavatyā suganita-vayaso varṣa-saṅkhyā babhūva |
niḥśaṅkāśvāsa-līlālasa-sarala-mater aṅka-suptasya maitryāś
citraṁ tasyāpi kālaḥ kavala-nakala-nātīta-vighnaḥ kṛtaghnaḥ ||24||

devam eva vadhe tasya kāraṇaṁ daitya-bhū-bhṛtaḥ |
harir hanti hiraṇyākṣam iti kiṁ kena saṅgatam ||25||
niryantraṇaṁ svatantrasya vicitra-caritaṁ vidheḥ |
kiṁ pātyate na kīṭena śata-śākhī vanaspatiḥ ||26||
balavān durbalaṁ hantīty eṣa nāsty eva niścayaḥ |
dīpaṁ hanti pataṅgo'pi pannagaṁ ca pipīlikaḥ ||27||
bhīrur jayati saṅgrāme yāti vīraḥ kṣayaṁ kṣaṇāt |
evaṁvidhā eva bhave bhavanti bhavitavyatā ||28||
daityendrasyāri-saṁhāre preraṇā kvopayujyate |
preryate danti-dalane kānane kena kesarī ||29||
rāho nindāpadeśena kṛtā śatroḥ stutis tvayā |
na vetsi hṛdayābhāvād anaucityokti-lāghavam ||30||
ity ukte tārakeṇāpta-jīvinām iva māninām |
sādhu sādhv iti daityānāṁ niścerur yugapad giraḥ ||31||
atha dharma-matiḥ prāha hiraṇyakaśipoḥ sutaḥ |
prahlādaḥ pitur āsanne yauvarājyāsane sthitaḥ ||32||
tāta tiṣṭhatsu vṛddheṣu ṣāḍguṇya-jñāna-māniṣu |
mad-vidhānām idaṁ vaktuṁ yuktam alpa-dhiyāṁ katham ||33||
prasthitānām amārgeṇa nipāta-bhaya-śaṅkayā |
dūrād vāraṇa-nādena yena kenacid ucyate ||34||

ayuktaṁ yad bhagavato viṣṇor nindābhinandyate |
aśaktaṁ vāṅmayaṁ pāpam abhyastaṁ svasti-nāśanam ||35||
yasya sad-guṇa-nindāyāṁ śraddhayā vāk pravartate |
sat-kṣetroptam aparyāptam ayaśas tasya jāyate ||36||
viṣṇor jagan-nivāsasya naiva dveṣyo'sti na priyaḥ |
doṣaṁ vairaṁ guṇe prītir nisargeṇa jagad-guroḥ ||37||
guṇa-hīnā vayaṁ nūnaṁ tridaśā guṇa-śālinā |
hariḥ kuto'nyathāsmāsu vimukhas teṣu saṁmukhaḥ ||38||
prayatnaḥ sva-guṇādhāne yena buddhimatā kṛtaḥ |
bhūtaye praṇatās tasya mitratāṁ yānti śatravaḥ ||39||
mitra-sṛṣṭir na bhinnāsti śatru-jātir na bhidyate |
guṇena jāyate mitraṁ doṣeṇotpadyate ripuḥ ||40||
hiṁsā-virahitā ceṣṭā vāṇī vinaya-komalā |
yasyāvairaṁ manas tasya śatru-śūnyā diśo daśa ||41||
na tu viśvākṛter viṣṇoḥ kartuṁ śakyā pratikriyā |
yasyodara-darī-koṇe līnā śete jagat-trayī ||42||

āśākāśāvakāśa-pravisṛta-vapuṣā vyāpta-niḥśeṣa-viśvaḥ
śvāsollāsāvahelātalataralatarotāla-kallola-bhāgbhiḥ |
śuṇḍoccaṇḍābhighāta-sphuṭitam api punaḥ sphāṭika-sphāra-vārbhiś
cakre matsyāvatāras tribhuvanam iva yaḥ kasya devaḥ sa jeyaḥ ||43||

yasyākarod vikaca-nābhi-bhavābja-koṣe
sāma-svareṇa vidadhad-bhramarābhiśaṅkām |
yajñopavītam urasā dhavalaṁ dadhānaḥ
saṁlagna-nāla-tanu-tantur ivābja-yoniḥ ||44||

dṛṣṭvaivāvartamānaṁ ghana-bhuvana-gaṇaṁ jāta-lokānukampaḥ
sampanne sarva-bandhe sthiti-dhṛti-dalanātaṅkam āśaṅkamānaḥ |
pṛṣṭhe brahmāṇḍam anyat pṛthutaram akarot kūrma-rūpaḥ kavāṭaṁ
yas tasyācintya-śakter vadati mitamatiḥ kaḥ stutiṁ kaś ca nindām ||45||

parokṣe'dhokṣajākṣepam adhikṣepa-vivakṣayā |
rāhor vyāharato deha-virahāt tasya śobhate ||46||
na vaire vācyatā rāhor yasyādyāpi na śāmyati |
kaṇṭhe kaṭhina-vaikuṇṭha-cakradhāroddhata-vyathā ||47||
ākrānti-bhara-vaktreṇa krūra-cakre'sya cakriṇaḥ |
kiṁ dṛṣṭaṁ naṣṭa-ceṣṭena viśvarūpaṁ na rāhuṇā ||48||
kucitaṁ daitya-vīreṇa tārakeṇa mahātmanā |
kathitaṁ yat sa kālena dayito mat-pitāmahaḥ ||49||
kālaś ca bhagavān viṣṇuḥ viśva-vyāpī sanātanaḥ |
anādy-anantasya yasyāntar yānti kalpānta-koṭayaḥ ||50||
pūjyatāṁ vinay¸ad viṣṇus tyajyatāṁ moha-durgrahaḥ |
rakṣyatāṁ yakṣiṇī lakṣmīḥ sva-hite dhīr nidhīyatām ||51||
mūrkha-mantraḥ khala-prītiḥ pathya-dveṣaḥ pramāditā |

prabhaviṣṇu-virodhaś ca vidhi-vaimukhya-lakṣaṇam ||52||
prahlāda-gaditaṁ śrutvā niḥśaśvāsāsureśvaraḥ |
aṅkuśākarṣa-karṣaṇa-kleśī vanya iva dvipaḥ ||53||
so'vadad bata daityānāṁ durnimittam upasthitam |
yadādiśati vṛddhānām upadeśamayaṁ śiśuḥ ||54||
kulasyānta-nimittena strīṇāṁ duścaritena vā |
pāpa-śāpena vā nūnaṁ jāyante kulapāṁsanāḥ ||55||
sva-kula-tyāga-niḥsnehāś capalā malināḥ khalāḥ |
kokilā iva kurvanti para-pakṣa-samāśrayam ||56||
kula-kramāgateyaṁ śrīḥ prahlādāya na rocate |
yasya vandi-pade śatroḥ stotrāṅke ramate matiḥ ||57||
tejo-jīva-daridrāṇāṁ dainya-mlāna-yaśas-tviṣām |
jāyate śatruṣu trāsāt klībānām iva saṁnatiḥ ||58||
vaṁśa-kṣaya-kṣamaḥ kṛṣṇa-vartmā bhavati dāruṇaḥ |
dāhāya janakasyādau ṭaṅkāra-mukharaḥ khalaḥ ||59||
sektāraṁ janakaṁ tyaktvā pareṣāṁ veśma-saṁśrayāḥ |
vaktra-vṛkṣāḥ kujanmānaḥ phalanti ca namanti ca ||60||
kuṭhārikeṇa yenaiva cchinna-mūlaḥ kṛtas taruḥ |
tasyaiva nirmāṇatayā mūḍhaḥ patati pādayoḥ ||61||
kasya prahlāda matsyādi-mahākāra-vikāriṇaḥ |
viṣṇoḥ stutyā karoṣi tvam etāḥ śiśu-vibhīṣikāḥ ||62||
bhavaty eva bhave sthūlāḥ sūkṣmāś cānye kim adbhutam |
brahmāṇḍa-paramāṇubhyāṁ darśitā sthūla-sūkṣmatā ||63||

abdhau dhūma-samūha-tuccha-tanavas toyaṁ pibanty ambudā
pītvā lambana-śūnyam ambara-talaṁ vyāpyātatāḥ śerate |
tad-garbhāmbhasi visphuranti dahanodgārodgatā vidyutaḥ
saṁsāre kim abhitti-citra-rucire nālokyate kautukam ||64||

vṛtre śatruhare maghau jaya-nidhau sumbhāsure bhāsure
māyā-dhāmni maye raṇārṇava-yaśaḥ santārake tārake |
jṛmbhe stambhita-lokanātha-pṛtane ruddhāmbare śambare
vātāpiny api tāpane pratapati svasti-cyutaḥ kvācyutaḥ ||65||

upadeśas tvayā prāptaḥ kasya mūrkha-guror mukhāt |
jala-śāyī jala-patir daivataṁ yasya so'cyutaḥ ||66||
vicāryamāṇas tasyāsti guṇa-leśo na kaścana |
etāvad eva jāne'haṁ dambha-siddho'yam acyutaḥ ||67||

dhyānaṁ netra-nimīlanaṁ vihasanaṁ bhrū-kuñcanaṁ ghūrṇanaṁ
śūtkāra-śvasanaṁ vimūḍha-gaṇanaṁ śiṣya-spṛhollāsanam |
mūrkha-trāsanam unnatāsanam atiprahvasya pādārpaṇaṁ
dhūrtānāṁ stuti-bhūti-sūti-sadanaṁ dambha-prabhāvād idam ||68||

viśva-vyāpī sa ced devaḥ sarvasyātmā hṛdi sthitaḥ |

na tad-virahitaṁ kiṁcid acareṣu careṣu ca ||69||
yo'yaṁ marakata-stambhaḥ sabhāyāṁ me puraḥ-sthitaḥ |
asyāntaḥ-sthaṁ na paśyāmi duṣputra tava daivatam ||70||
ity ukte ditijendreṇa sahasā mahasāṁ nidhiḥ |
dīrṇān marakata-stambhān niryayau narakesarī ||71||
suvarṇa-śukti-dvandvābhaṁ vibhrāṇaḥ śravaṇa-dvayam |
antaḥ-sphurat-prakopāgnir yaj-jvālāyugopamam ||72||
sitaḥ kesara-bhāro'sya babhau skandha-dvayāśrayaḥ |
meru-śṛṅga-yugāsaṅgi-śubhrābhra-valaya-prabhaḥ ||73||
jṛmbhamāṇasya tasyāsye lalāsa rasanā muhuḥ |
kalp¸antānala-lekheva hemācala-guhā-gṛhe ||74||
nakhās tasya babhur bhīti-bhagnenāṅka-kalojjvalāḥ |
daityāsṛk-pānasannaddha-mṛtyu-sphaṭika-śuktayaḥ ||75||
tasya raudratayonnidra-romāñcotkaṭa-kaṇṭakāḥ |
asūcayan bahir ghora-kraurya-karkaśatām iva ||76||
daitya-kalpānta-kālena dvādaśārkodaya-tviṣā |
tat tejasā vyadīryanta tejāṁsi ca tamāṁsi ca ||77||
karāla-kesari-mukhaṁ dṛṣṭvā ditija-kuñjarāḥ |
te bhagna-vadanotsāhā yayur mada-daridratām ||78||
tad-darśanādbhutākrāntaḥ kim apy ātaṅka-śaṅkitaḥ |
āsanād uccalann ūce hiraṇyakaśipuḥ śvasan ||79||

nāyaṁ siṁho na cāyaṁ puruṣa-vapur aho ko'py apūrva-prakāraḥ
kṣipropekṣākṣamāsmin na hi na hi tarasā gṛhyatāṁ gṛhyatāṁ bhoḥ |
āstāṁ sajjo'ham asya svayam iha damanāyety udāryāsurendras
taṁ cakre śastra-vṛṣṭyā nicitam upacitād añci-romāñca-pūrṇam ||80||

vyāptaḥ śastrāstra-varṣeṇa helonmīlita-locanaḥ |
harir daityendram ādāya visphurantam apīḍayat ||81||
uttānam aṅke vinyasya piṅga-bhrū-bhaṅgayā dṛśā |
akāla-sandhyām asṛjan nṛharis taṁ vilokayan ||82||
daityendra-hāra-ratnāṅke sva-vaktraṁ pratibimbitam |
karāla-krūram ālokya so'bhūd adbhuta-vismayaḥ ||83||
ayaṁ māṁ yoddhum āyāta itīva hasita-cchalāt |
daitya-vakṣasi cikṣepa harir nakha-paramparām ||84||

tasyogra-siṁha-nakha-śukti-śikhāvakhāta-
vakṣaḥ-sthala-vraṇa-guhā-pratiśabda-dhīraḥ |
bhos tiṣṭha tiṣṭha capala kva gamiṣyasīti
kaṇṭhe svanaḥ saha yayā vasubhiḥ samāptim ||85||

vidīrṇe daityendre khara-nakhara-dānair narahareś
cakāśe raktākta-truṭita-tata-hārāgra-galitaḥ |
śukī-tuṇḍāghāta-vyatikara-dalad-dāḍima-rucir
vrajadbhir jīvāṁśaiś citta iva luṭhan mauktika-bharaḥ ||86||

vṛtraś citrārpitābha-stimitatama-namat- tārakas tārako'pi
dhvastaḥ stambhena jambhaḥ praṇihita-nayanaḥ śambaro'py ambarāgre |
vātāpiḥ sānutāpaḥ kṣata-dhṛtir abhavan nirmamaḥ kālanemiḥ
daityendre raudra-vṛttyā narahari-dalite vipracittir vicittaḥ ||87||

hatvā hiraṇyakaśipuṁ harir hariṇa-līlayā |
harṣeṇa darśanāyātān dadarśa tridaśān puraḥ ||88||

bhī-magnai rāvaṇāgrāt surapatir acalad vidrutāśvaś ca bhānus
trastaṁ tatyāja vāhaṁ mahiṣam api yamaś candramā nirmṛgo'bhūt |
pārśve vaktraṁ vivignaṁ gaṇapatir akarod ity amartyottamānām
agre tasyogra-mūrteḥ sthagita-gatir abhūt sambhramaḥ sapraharṣaḥ ||89||

iti sa bhagavān kṛtvā viṣṇur jagaj-janitodayaṁ
kuśalam acalaṁ prahlādāya pradāya sahāyuṣā |
nija-nija-pade devān dhṛtvā sthira-sthiti-pālane
damitam agamat saumyāṁ mūrtiṁ vidhāya sudhāmbudhim ||90||

iti śrī-vyāsa-dāsāparākhya-śrī-kṣemedra-viracite
daśāvatāra-carite narasiṁhāvatāraś caturthaḥ
||4||

--o)0(o--

(5)

vāmanāvatāraḥ pañcamaḥ

bhaktyābhiṣiktaḥ prahlādaḥ svayaṁ devena viṣṇunā |
vidadhe dharma-maryādāṁ ditijānāṁ vibhūtaye ||1||
vikāsa-hetur guṇināṁ mitrābhyudaya-kāriṇaḥ |
prabhātasyeva tasya śrīr nideṣābhimatābhavat ||2||
kālena daitya-mātaṅgāḥ saṁjāta-nija-durmadāḥ |
tac-chāsanāṅkuśākarṣa-kleśa-leśaṁ na sehire ||3||
rājye'bhiṣicya prahlādaḥ pātraṁ putraṁ virocanam |
bheje santoṣa-sāmrājye niḥsaṅkhya-sukha-sampadam ||4||
kālenāsura-rājye'tha daitya-doṣāsahiṣṇunā |
tyakte virocanenāpi tat-suto'bhūd vibhur baliḥ ||5||
vikrama-prabhavā saṁyat-sampannābhinavodayā |
sahasra-guṇatām eti dharmeṇāpyāyitā yadi ||6||
mārgaṇāpūraṇāsakti-vistīrṇa-guṇa-santatiḥ |
sva-cāpa-tulyas trailokyam ajayal līlayā baliḥ ||7||
sa-sattva-tāti-gāmbhīryaṁ tejaḥ sphūrjitam ūrjitam |
tat tasya bhūṣaṇam abhūd dūṣaṇaṁ yan mahodadheḥ ||8||
na bāṇa-dāna-pūrṇena śatruṇā yācakena ca |
pradhane mārgaṇe tasya punaḥ pāṇiḥ prasāritaḥ ||9||
kṣīṇa-doṣasya tasyādyair bhāvibhir vā dinair iva |
na grīṣmānta-dinābhasya mahattve'nukṛtaṁ paraiḥ ||10||
śāsanollāsitas tasya bhrū-lisāsābhra-vibhramaḥ |
cakāra surahaṁsānāṁ sahasaiva vivāsanam ||11||
vipapanna-vibhavotpanna-dainyāḥ śūnya-vanāśrayāḥ |
guṇāpta-jana-rāgeṇa tena vismāritāḥ surāḥ ||12||
atapat tapano bhūtvā somo bhūtvāsṛjat sudhām |
uvāha havyaṁ bhūtvāgnir vāyur bhūtvā vavau svayam ||13||
sa dadhāra dharāṁ dhīraḥ śeṣātmā sa-carācaram |
vidhir bhūtvāsṛjad viśvaṁ kurvan sarvāmara-kriyāḥ ||14||
maulau kamala-janyas tāṁ hema-mālām uvāha saḥ |
sandhyām iva jagad-vandyāṁ pratāpārkodayāgrajām ||15||
tasyātapatrair yātrāsu gandharva-gaṇa-gītibhiḥ |
nanṛtuḥ ṣaṭ-sahasrāṇi sura-vāra-mṛgī-dṛśām ||16||
taṁ sabhāmbhojinī-rājahaṁsaṁ siṁhāsana-sthitam |
sevāptāḥ sapta-lokeśam asurendrāḥ siṣevire ||17||
tārakas triśirāḥ vṛtraḥ śambaras turagānanaḥ |
vipracittir drumaḥ sundaḥ subandhur bandhur andhakaḥ ||18||
vātāpir namucir jambhaḥ sumbhaḥ śambhur jalodbhavaḥ |
māyāvī mahiṣaḥ krauñcaḥ kaiṭabho madhur ilvalaḥ ||19||
rāhur gajāsurādyaś ca tat-sabhā-sabhyatāṁ yayuḥ ||20||

sa babhau jāhnavī-dhūta-vyajanenopavījitaḥ |
sevāpteneva lolāṁśu-kalāpena hima-tviṣā ||21||
bimbitānanta-sāmanta-loka-mauktika-śobhinā |
sa hāreṇa hareś cakre viśvarūpa-pratikriyān ||22||
maṇi-kaṅkaṇa-keyūra-kiraṇaiḥ so'diśad diśām |
daridrya-drāvaṇonnidrāṁ sṛṣṭiṁ ratnamayīm iva ||23||
maulau tasya sitoṣṇīṣa-pallavaś capalāñcalaḥ |
śuśubhe bhuvanākrānti-harṣa-hāsa iva śriyaḥ ||24||
vajradantaḥ pratīhāras tasyāgre vidadhe diśaḥ |
hema-vetrāṁśubhiḥ piṅgaḥ bhrū-bhaṅgair iva niścalāḥ ||25||
sabhāṁ niḥspanda-niḥśabdāṁ sa kṛtvāṅguli-saṁjñayā |
prasāda-praṇayotsāhī daitya-rājaṁ vyajijñapat ||26||

patati-vinaya-pūte yasya yasya tvadīyaḥ
śirasi nakha-mayūkhotkesaraḥ pāda-padmaḥ |
upaviśati saharṣā tatra tatrātapatra-
vyajana-tilaka-hāsā hāra-jhaṅkāriṇī śrīḥ ||27||

ete bahiḥ pratīkṣante deva sevārthinas tava |
śakra-bhraṁśa-nirālambāḥ siddha-gandharva-kinnarāḥ ||28||
dṛśaṁ dehi prasādārdrāṁ praṇamaty eṣa mātaliḥ |
praveśa-pratiṣedho'sya nāradena nivāritaḥ ||29||
eṣa vijñāpayaty agre hayagrīvo hayādhipaḥ |
uccaiḥśravāḥ śrī-sahajaḥ kasyāṁ dhuri nidhīyatām ||30||
ājñām arthayate deva gajādhyakṣo gajāsuraḥ |
kvāstām airāvaṇo gandhaṁ sahate nānya-dantinām ||31||
bhārgavasya girālabdha-tat-tulyābhyarcanāsanaḥ |
mānyatām avadhānena prastutāśīr bṛhaspatiḥ ||32||
vijñapty-avasarākāṅkṣī rāhur bahumatas tava |
kamalā-keli-sadanaṁ vadanābjaṁ nirīkṣate ||33||
prabhor abhimukhaḥ kṛtvā kṣaṇaṁ vijñāpanam iti |
parivṛtānano'grasthān pratīhāro'bravīt punaḥ ||34||

rambhe stambhaya vibhrama-bhramakarīṁ nirhlādinīṁ mekhalāṁ
gītaṁ saṁvṛṇu citrasena caturaṁ svairaṁ punar gāsyasi |
āśīr na pratiṣidhyate kuruta tāṁ saṅkṣipya saptarṣayo
rāhur daitya-mahattamaḥ prakurute vijñaptim agre prabhoḥ ||35||

draṣṭā svarga-pure dhṛtaḥ kṣiti-tale datto'dhikārī kṣamaḥ
pātāle vihitaś ca tat-samucitās tatraiva vijñaptayaḥ |
devaḥ samprati nivṛtti-praṇayinīṁ niścintatāṁ sevate
paryāptāṁ sukha-supta-sapta-bhavana-vyāpāra-pāraṅgamaḥ ||36||

ity ukte vajradantena tad-bhrū-nirdiṣṭa-vetribhiḥ |
kṛte sambhrāme niḥśabde bhrūlekhāṅguli-saṁjñayā ||37||

baliḥ stoka-naman-maulir abhinandya bṛhaspatim |
tan-mānālokanotsāhād uccair uccāritāśiṣam ||38||
kṛtvā dṛk-saṁvibhāgena praṇatānāṁ kṛtārthatām |
vibhajyābhimatājñābhiḥ praṇayaṁ śāsanārthinām ||39||
sa prasādādara-snigdha-smita-digdhādhara-dyutiḥ |
cakre śravaṇa-sannaddhaṁ rāhor abhimukhaṁ mukham ||40||
kṣaṇaṁ kuṇḍalayos tasya caṇḍa-raśmi-śaśi-tviṣoḥ |
rāhu-sandarśana-trāsād ivābhūt kampa-viplavaḥ ||41||
ucyatām iti tenoktaḥ prāha rāhur adehatām |
daṁṣṭrāṁśu-paṭala-sparśa-paṭenācchādayann iva ||42||
jīrṇatvād ativṛddhānāṁ kleśāya cira-jīvitam |
sarva-bhāva-viyogena sadā yeṣām anirvṛtiḥ ||43||
ramyaṁ kiṁ tv ekam evāsti vistīrṇasyāyuṣaḥ phalam |
dṛśyate yat kvacit kiṁcit sotkarṣa-caritādbhutam ||44||
sargārambha-dine jātair nāsmābhir dṛṣṭam īdṛśam |
tad aiśvaryaṁ tvad-aiśvarya-prabhāvasyopamākṣayam ||45||
iyaṁ śrīr apariśrāntā prabhāvo'yaṁ bhujodbhavaḥ |
iyaṁ śaktir yaśaḥ siktā kasyānyasya yathā tava ||46||
sargārambhān nisargeṇa naiva dṛṣṭo na ca śrutaḥ |
adarpa-sampat-praṇayī nirlobha-vibhavo janaḥ ||47||
natir mūrdhni śrutaṁ śrotre hṛdaye sattvam ujjvalam |
mauli-kuṇḍala-hārās te punar uktaṁ vibhūṣaṇam ||48||
yaśaḥ saptasu lokeṣu śrīr āśrita-gṛheṣu ca |
proṣitārāti-citteṣu pratāpāgnis tvayārpitaḥ ||49||
śrutam āśrita-vātsalyaṁ kasya vā sadṛśaṁ tava |
prabhoḥ prāpayato bhṛtyān bhruvaiva bhuvaneśatām ||50||

tvat-pādābja-praṇāme nakha-kiraṇa-milan-mauli-paṭṭena baddhe
jambhenottambhitā bhūḥ sarabha-vanavatī śātakaumbhādri-bhartuḥ |
pātālaṁ tāla-ketoḥ sakalam upanataṁ tārakeṇāhṛtā bhūḥ
kauveraḥ koṣa eva praviśati namucer veśma yuṣmad-vilabdhaḥ ||51||

prasāda-bhūmayaḥ sarve daityās te bhuja-śālinaḥ |
mahotsāhāt svayaṁ rāhur abāhuḥ kvopayujyate ||52||
ahaṁ hi hitamātraika-cintā-labdha-prajāgaraḥ |
tvat-pitāmaha-mukhyānāṁ bhoga-bhāgī nirargalaḥ ||53||
atyanta-sthaviraḥ kāyāpāya-saṅkucitodyamaḥ |
citta-grahaṁ na jāne'haṁ tāruṇya-taralasya te ||54||
tuhinātapa-tulyo'yaṁ vīṇā-paṭaha-saṁnibhaḥ |
sa saṅgaḥ śliṣṭatām eti vṛddhasya taruṇasya ca ||55||

keśottālanam aṅga-bhaṅga-valanaṁ bhrū-vibhramollāsanaṁ
yat tat katthanam aprasaṅga-hasanaṁ danta-prabhā-darśanam |
utsiktaiḥ prakaṭīkṛtaṁ viṭa-naṭaiḥ kauṭilya-nāṭyāyitaṁ
yūnāṁ vṛddha-mati-dviṣām abhimataṁ prāyaḥ prabhūṇām idam ||56||

bhavān abhimukhāyātair bhṛtyai abhimukhīkṛtaḥ |
utsaṅga-vardhitam api tvāṁ na jānāmi sevitum ||57||
koṣa-praveśa-kuśalāḥ sakalāṁ kamala-śriyam |
madhupā madhurālāpa-nipuṇā eva bhuñjate ||58||

aṅke vṛddhim upāgataṁ śiśutayā sarvāṅgam āliṅgitaṁ
matsyaḥ śrī-parirambha-nirbharataraṁ vyākośa-koṣonmukhaiḥ |
āśāptaiḥ paripīyamānam aniśaṁ niḥspandam indindirair
dūrād eṣa nimeṣa-śūnya-nayanaḥ padmaṁ samudvīkṣate ||59||

daivena pakṣa-pāto'yaṁ kṛtaḥ kāya-vyayāya me |
tvat-kṛtaḥ pakṣa-pātas tu na mayāptaḥ śarīradaḥ ||60||
aindraṁ vāruṇam āgneyaṁ yāmyaṁ saumyaṁ ca pāvanam |
prājāpātyaṁ ca kurvāṇaḥ karma sarvaṁ tvam āsthitaḥ ||61||
āstāṁ śarīra-viraha-kleśa-praśamanaṁ mama |
tvad-vibhūti-prabhāve'smin prakṛtaṁ hāritaṁ mayā ||62||
pīyūṣa-pāna-paiśunya-manyu-śalyānubandhinaḥ |
vidhinā mama nirdiṣṭo candrārkau jātu bhojanam ||63||
bhavad-bhrū-bhaṅga-siṁhena trāsito hariṇāśrayaḥ |
na vedmi vidyate kvendur vidrutāś ca kva bhāskaraḥ ||64||
cira-sevā-pariśrāntaḥ kṣīṇa-vṛttir nirudyamaḥ |
viśeṣa-lābha-tyaktāśaḥ svenaivārthena tuṣyati ||65||
tasmān mamānurodhena kriyatām arka-candrayoḥ |
tvad-ādeśa-vimuktaiva nirvighnā gagane gatiḥ ||66||
ity ukte rāhuṇā nāsā-nyastāṅguli-talaḥ kṣaṇam |
aluloke baliḥ kṣoṇīṁ vailakṣya-kṣāma-locanaḥ ||67||
so'vadan mukham udyamya śanair mukulita-smitam |
diśan dikṣu prasādārdrāṁ dṛṣṭiṁ candra-mayīm iva ||68||
mad-ājñā-pratiṣiddho'pi svādhikāro'rka-candrayoḥ |
adhunā nirvibandhena vajra-danta vimucyatām ||69||
iti śāsanam amlāna-prasāda-prabhavaṁ vibhoḥ |
pratīhāraḥ samādāya vetri-maṇḍalam ādiśat ||70||
atrāntare samāsanna-snānāvasara-sūcakaḥ |
udabhūd bhuvana-vyāpti-mukharaḥ śāṅkha-niḥsvanaḥ ||71||

rāhor āśrita-vatsalaḥ phalavatīṁ kṛtvārthanāṁ mānadaḥ
sarvāśā-paripūrakaḥ praṇayinām unnidra-kalpa-drumaḥ |
vetri-vrāta-nivedyamāna-vinamat-sāmanta-cūḍāmaṇi-
vyākīrṇāṁśu-vicitritād udacalat-siṁhāsanāgrād baliḥ ||72||

atha kīrti-sudhā-dhauta-sukṛtaḥ snapanaṁ vidhim |
vidhāya prayayau śrīmān dāna-sthāna-bhuvaṁ baliḥ ||73||
tatra trivedī-vidvadbhyaḥ kāñcana-pracayān bahūn |
meru-bhramopaviṣṭābhrān adabhrān pratyapādayat ||74||

muhur viprārpyamāṇānāṁ hayānāṁ hema-mālinām |
skhalat-khalīna-phenaughair yaśaḥ sikteva bhūr abhūt ||75||
danti-dāna-kṣaṇe tatra ghaṭā-saṁghaṭṭa-ghaṭṭitāḥ |
saṁśliṣṭa-ghaṇṭāṭaṅkārair yayur mukharatāṁ diśaḥ ||76||
ratna-bhārānatāś cerur yasyāṁ yasyāṁ diśi dvijāḥ |
santaḥ santoṣitāś cakrus tasyai tasyai namo namaḥ ||77||

tasyāgre rohiṇādreḥ śirasi dhṛta-mahā-ratna-sampūrṇa-pātraḥ
kailāsaḥ śakra-śailaḥ saha bahalataraiḥ kalpa-vṛkṣaiḥ sadehaiḥ |
bhūmiś cintāmaṇiḥ śrīr vividha-nidhi-gaṇaḥ kāma-dhenuḥ sudhābdhiḥ
bhū-kṣepājñā-vilāse pracaraṇa-caturā dāna-kāle babhūvuḥ ||78||

sampūrṇeṣv arthi-sārtheṣu yācakābhāva-duḥkhinaḥ |
viśrānta-pāṇeś cintāntar muhūrtam abhavad baleḥ ||79||

dānodyame'rthi-virahād vipulāṁ vibhūtiṁ
sa kṣipram ūṣara-mahīm iva manyamānaḥ |
dṛṣṭiṁ muhur diśi pradideśa dīrghām
astoka-loka-karuṇāmṛta-vṛṣṭim iṣṭām ||80||

sarvārthānarthi-sārthebhyaḥ parikalpyāvikalpayoḥ |
nija-jīvita-dānena baliś cakre manoratham ||81||
atha tyakta-jalāsaṅgaḥ prasanna-gagana-dyutiḥ |
pratibaddhaḥ śarat-kālaḥ śrī-kāntaḥ samupāyayau ||82||
mayūrā maunino'raṇye yayur dainya-nilīnatām |
śarat-kālena balinā surā iva hṛta-śriyaḥ ||83||
vavur devaka-dambeṣu yāteṣu viśarārutām |
dyu-loka-śoka-niḥśvāsā iva sapta-cchadānilāḥ ||84||
tīvra-śūra-pratāpena naṣṭamānā samāyayau |
viluptāvaraṇotsāhā hīnatāṁ suravāhinī ||85||
sadā nava-prabhollāsaṁ babhau bhrājiṣṇu-tārakam |
śaran-niśāsu vipulaṁ daityaiśvaryam ivāmbaram ||86||
loka-pāla-viyoginyaḥ kakubhaḥ kāśa-pāṇḍurāḥ |
phullaiḥ kamala-kahlāraiḥ kṛta-śayyā ivābabhuḥ ||87||
śuśubhe śaila-śīrṣeṣu naktaṁ dīptauṣadhi-vrajaḥ |
naśyatām iva meghānāṁ vidyul-lekhā-cayaś cyutaḥ ||88||
bhagne prabhau sahasrākṣe payodās tyakta-kārmukāḥ |
yayus tīvra-vrateneva tanutāṁ bhasma-pāṇḍurāḥ ||89||
bali-rājyopame tīvra-pratāpe śarad-udbhave |
nākrāntiḥ śakra-cāpasya bhraṣṭasyādṛśyata kvacit ||90||
yayuḥ śuka-mṛgāpāte kalam akṣetra-paṅktayaḥ |
vidhavā iva tāruṇye kṛcchra-saṁrakṣaṇīyatām ||91||
kāśendu-haṁsa-kumudair mahī-vyoma-sarid-diśaḥ |
dānoditair iva baler yaśobhiḥ śubhratāṁ yayuḥ ||92||
athāsmin samaye jagmuḥ surāḥ śaraṇam acyutam |

nivāritārcā balinā balinā balinā jitāḥ ||93||
ghanāvamāna-santaptā māna-lopāpta-lāghavāḥ |
prakāśāśā-praṇayinaḥ śāradā iva vāsarāḥ ||94||
te kṣīrodadhim āsādya dadṛśuḥ śeṣa-śāyinam |
sa-prasādaṁ sa-kamalaṁ śarad-ārambha-saṁnibham ||95||
samucchvasat-phaṇāgrasya phulla-phenāmbudher iva |
śeṣasyopari paryaṅka-bandhena sukham āsthitam ||96||
prabhābhirāmaṁ śrī-kāntaṁ pītāmbara-manoharam |
prabhātam iva lokānāṁ kalyāṇodaya-kāraṇam ||97||
taṁ praṇamya sahasrākṣa-pramukhās tridivaukasaḥ |
dhṛti-sañjīvanaṁ prāpus tat-prasādāvalokanam ||98||
pravāsa-vyasanodvignān bhagavān bhūta-bhāvanaḥ |
tān vibhāvyābhavat kṣipraṁ vailakṣya-vinatānanaḥ ||99||
śanaiś cintā-viṣāveśa-praśamā-saṅginīṁ giram |
ujjagārāmṛtodgāra-gurvī garuḍa-lāñchanaḥ ||100||
cira-pravāsa-niḥśrīka-śoka-śalya-śalākayā |
cintayā vyathitā yūyaṁ satataṁ prathamānayā ||101||
daitya-daurātmya-saṁjātā sahyā sarvātmanā vipat |
te kathaṁ bhājanaṁ bhūter ye sahante na durdaśām ||102||

sukha-lava-daśā-harṣa-klaibye khalaḥ khalu khelate
skhalati bhajate kleśa-leśe viṣāda-viṣūcikām |
bhavati na satāṁ darpoddāmā na dainya-mayī matir
durabhibhavatā gambhīrāṇāṁ sukheṣv asukheṣu ca ||103||

tyaktvā śrī-durjanān daityān sādhūn yuṣmān upaiṣyati |
sthirā satāṁ na vipadaḥ khalānām iva sampadaḥ ||104||
vitte tyāgaḥ kṣamā śaktau duḥkhe dainya-vihīnatā |
nirdambhatā sadācāre svabhāvo'yaṁ mahātmanām ||105||

svāmye peśalatā guṇe vinatatā harṣe nirutsekatā
mantre saṁvṛtatā śrute sumatitā vittodaye tyāgitā |
sādhau sādaratā khale vimukhatā pāpe paraṁ bhīrutā
duḥkhe kleśa-sahiṣṇutā ca mahatāṁ kalyāṇam ākāṅkṣati ||106||

ukte hite bhagavatā padmanābhena bhūtaye |
surās tam ūcire bālā iva vātsalya-lālitāḥ ||107||
deva tvayy api sannaddhe hita-cintāsu naḥ param |
iyatī karma-vaicitryād durvārā duḥkha-santatiḥ ||108||
jīvāmaḥ kliṣṭa-saṁśliṣṭā niśceṣṭā naṣṭa-vṛttayaḥ |
vanānta-vivarālīnāḥ śiśire madhupā iva ||109||
balinā vayam ākrāntāḥ prāktaneneva karmaṇā |
tvat-prabhāvodbhavāṁ bhoktuṁ vibhūtiṁ na labhāmahe ||110||
bali-prabhāvād astokais trilokī loka-kaṇṭakaiḥ |
iyaṁ tvad-bhuja-guptāpi luṇṭhyate daitya-dasyubhiḥ ||111||

sā nandanodyānavatī hṛtā tenāmarāvatī |
vane vinodayaty asmān manoratha-pathāgatāḥ ||112||
vane svarga-purīm eva cintayantyaḥ surāṅganāḥ |
kāṅkṣanty utkaṇṭhayā nidrāṁ svapna-sandarśanāśayāḥ ||113||
agre samagra-sainyānāṁ bali-saṁśraya-nirbhayaḥ |
aho bāhu-vihīno'pi rāhur āhavam īhate ||114||
daivenevārpitākrāntir balināścarya-kāriṇā |
sahasrākṣasya nirbandhād andhakaḥ śrī-nibandhakaḥ ||115||
jṛmbhate tārakaḥ kāmaṁ tridaśa-śrī-pratārakaḥ |
duḥśīlaḥ sa baleḥ śaktyā līlā-tarala-tārakaḥ ||116||
gajāsura kathāyāte spardhābandhe madāndha-dhīḥ |
baler agre gaṇapater eka-dantasya lajjate ||117||
śocan siṁhanakhotkhātaṁ hiraṇyakaśipuṁ ruruḥ |
asannidhānuśayo hariṇā yoddhum icchati ||118||
sahasra-doṣṇā bāṇena bālena bali-sūnunā |
guha-vāha-mayūro'pi nītaḥ krīḍā-śikhaṇḍitām ||119||
vahni-vāha-śukas tena nyastaḥ kāñcana-pañjare |
guhopavana-vāpīṣu rājahaṁsāś ca vāruṇāḥ ||120||
so'pi pratāpa-śikhinā yugapat saṁyugonmukhaḥ |
acirāt tripura-ploṣaṁ raudro bāṇaḥ kariṣyati ||121||
śambaro'mbara-citrābhaṁ darśayaty adbhutaṁ raṇe |
yad asya śatru-hṛdaye śaktir vrajati śūlatām ||122||
yānti niṣphalatām eva teṣūpāyāḥ prakalpitāḥ |
upakārāḥ kṛtaghneṣu sajjaneṣv iva manyavaḥ ||123||
samatāṁ sāma-vimukhaḥ sāma-svana-vidhāyinaḥ |
sa tavāpy aśva-śīrṣasya hayagrīvaḥ samīhate ||124||
sura-sarvasva-hāribhyas tebhyaḥ kiṁ vā pradīyate |
meru-ratnākaravatī koṣo yeṣāṁ jagat-trayī ||125||
bali-śāsana-vaśyānāṁ bhedo nāsti sura-dviṣām |
āliṅgati hayagrīvaṁ nirvairo mahiṣāsuraḥ ||126||
bhavad-bhrūbhaṅga evaikas teṣāṁ daṇḍaḥ kṣaya-kṣamaḥ |
so'py asmad-bhāgya-leśena manye vismāritas tava ||127||
baliḥ karoti bhagavan loka-pāla-kriyāḥ svayam |
loke draṣṭāsi niḥśeṣe śeṣe śeṣe nu kevalam ||128||
ity ukte tridaśair ūce vicārya ciram acyutaḥ |
surāṇāṁ vibhava-bhraṁśaṁ baleś ca guṇa-gauravam ||129||
baliḥ puṇya-pravṛttatvān nocchedyaḥ sattva-sāgaraḥ |
ciraṁ kleśārditā yūyam iti dolāyate manaḥ ||130||
vicāryamāṇas tu baler nātma-doṣaḥ pradṛśyate |
daitya-durjana-saṅgena sa gataś cintanīyatām ||131||

śamayati yaśaḥ kleśaṁ sūte diśaty aśivāṁ daśāṁ
janayati janodvegāyāsaṁ nayaty upahāsyatām |
bhramayati matiṁ mānaṁ hanti kṣiṇoti ca jīvitaṁ
gilati sakalaṁ kalyāṇānāṁ kulaṁ khala-saṅgamaḥ ||132||

sarvātmanā guṇa-nidhir na vadhyaḥ sukṛtī baliḥ |
kiṁ tv asya vibhava-bhraṁśaṁ karomi bhavatāṁ hitam ||133||
hita-kriyāsu yuṣmākaṁ na kāryaṁ gaṇayāmy aham |
gamyatāṁ tyajyatāṁ cintā yatiṣye kuśalāya vaḥ ||134||
ity ukte viśva-guruṇā taṁ praṇamya yayuḥ surāḥ |
acintayac ca tat-kāryaṁ bhagavān garuḍa-dhvajaḥ ||135||
atrāntare bhṛgu-sutaḥ ṣāḍguṇya-jñāna-locanaḥ |
śukraḥ provāca vātsalyān nirjanāvasare balim ||136||
aucityābharaṇaṁ cittaṁ satyābharaṇam ānanam |
guṇābharaṇam aiśvaryaṁ bhuvanābharaṇasya te ||137||
loke tvat-sadṛśī lakṣmīr na śrutā na vilokitā |
śakyānukartuṁ leśena yā na pūrvair na cāparaiḥ ||138||
guṇa-kṣaye palāyante dhīvarāṇām iva kṣaṇāt |
etāś capala-cāriṇyaś camarya iva sampadaḥ ||139||
kṣīyate śrīḥ pramādena śarat-kālena nimnagā |
grīṣmāgamena rajanī kṛṣṇa-pakṣeṇa candrikā ||140||

nīter aśravaṇaṁ hite vihasanaṁ dhūrta-vrajāvarjanaṁ
doṣe vyākaraṇaṁ guṇe'py agaṇanaṁ chidra-cchalālokanam |
lokānāṁ vinipāta-lakṣaṇam idaṁ śrī-bhoga-nirvāsanaṁ
sādhūnāṁ dalanaṁ khaleṣu lalanaṁ mitrādi-sandūṣaṇam ||141||[1]

doṣā api na bādhante vicāra-vimalīkṛtaḥ |
guṇā apy aguṇāyante gāḍha-graha-gaṇīkṛtāḥ ||142||
na śarīra-vikārāya svalpa-mātrāhṛtaṁ viṣam |
dehaṁ candana-lepo'pi niviḍaḥ pīḍayaty alam ||143||
guṇa-ratnāvalī-madhye sāra-bhūtaṁ guṇa-dvayam |
tavaitad-doṣatāṁ yātamatinirbandha-sevayā ||144||
ślāghyam āśrita-vātsalyaṁ dānaṁ ca śrī-vibhūṣaṇam |
vibhavāyāsatāṁ nītaṁ bhavatātyanta-vardhitam ||145||
kuryād āśrita-vātsalyāt pakṣapātaṁ na durjane |
kṛṣṇa-pakṣāśrayeṇaiva pakṣe pakṣe kṣayo vidhuḥ ||146||
citraṁ cāritra-citraṁ te dig-bhitti-likhitaṁ mahat |
daitya-durjana-vātsalya-dhūmena malīnī-kṛtam ||147||

bhūtair durvyasanaṁ dhṛter asahanaṁ mānonnater yācanaṁ
prīter vismaraṇaṁ tanor nikaṣaṇaṁ nīter asan-mantraṇam |
kīrter lobha-dhanaṁ sthiteḥ pravasanaṁ vṛtter asañcintanaṁ
śakter durjana-pakṣapāta-karaṇaṁ niḥśeṣa-nirmūlanam ||148||

---

[1] nīter aśravaṇaṁ hate vihasanaṁ saty acyutākarṇanam
vidvad-varjaṇam ārjavopahananaṁ dhūrta-vrajāvarjanam |
doṣe vyākaraṇaṁ guṇe'py agaṇanaṁ cchidra-cchalālokanaṁ
lolānāṁ vinipāta-lakṣaṇam idaṁ śrī-bhoga-nirvāsanam ||

atipradāna-nirbandhaḥ sarvasva-kṣapaṇa-kṣamaḥ |
chinatty anyārtha-vaiphalyād dharma-vṛkṣaṁ kriyā-phalam ||149||
sarvopajīvyaṁ sarvasvaṁ sakṛd yena vyayīkṛtam |
punaḥ sarvārthi-dānasya tena mūla-kṣayaḥ kṛtaḥ ||150||
vittāyattaḥ sadā dharmaḥ kāmo vitta-nibandhanaḥ |
vittāyattāni cittāni vittaṁ jīvita-vardhanam ||151||
dhanaṁ rūpam avaiklavyaṁ dhanaṁ kulam asaṅkulam |
dhanaṁ yauvanam amlānaṁ dhanam āyur nirāmayam ||152||
rūpaṁ veṣair balaṁ bhṛtyair uttamair mānam arthibhiḥ |
mahākula-vivāhaiś ca kulaṁ krīṇāti vittavān ||153||

bhiṣag-bhaiṣajyābhyāṁ tarati dhanavān roga-vipadaṁ
dhanenāndhaś cakṣur yuta iva caraty arpita-karaḥ |
dhanaiḥ satkārārcāṁ jagati gata-jīvo'pi labhate
dhanena prāpnoti praguṇa-gurum ārādhya sugatim ||154||

śrāddhotsava-lasad-bandhur jīvatīva śavaḥ śriyā |
bhojyopacāra-virahād bandhūnāṁ nirdhano mṛtaḥ ||155||
kleśa-labhyaṁ dhanaṁ yena kṣapitaṁ nātimātrayā |
kula-māna-guṇācāra-nidhanaṁ tena rakṣitam ||156||
guṇā dhanena labhyante na guṇair labhyate dhanam |
dhanī guṇavatāṁ sevye guṇī na dhaninām kvacit ||157||
sevyante'rthārthibhir bhūyā jaya-jīveti vādibhiḥ |
syāc cen na dhana-sambandhaḥ kaḥ sevyaḥ kaś ca sevakaḥ ||158||
sadṛśe puruṣatve'pi tulya-pāda-karodare |
ekaḥ prabhuḥ paro dāsaḥ iti vitta-vijṛmbhitam ||159||
sarve dhana-madāndhasya prātaḥ prātar dhanāśayā |
sevāṁ vidhātuṁ dhāvanti vividhārādhanodyamaiḥ ||160||
siddhau vetālavad yasya bhogyas tasyaiva bhūpatiḥ |
śeṣāḥ śītātapaśrāntāḥ dinānte yānti niṣphalāḥ ||161||

diśati katham apy antas tārāṁ dṛśaṁ mada-mantharāṁ
vadati viralaṁ devo'smīti pramūḍh-mado nṛpaḥ |
praṇamati ca taṁ bhītyā bhṛtyas tad-uttara-kātaras
tad idam akhilaṁ dānādānaṁ dhanopanibandhanam ||162||

kṣīṇe dhane guṇe glāne mlāne māne gate jane |
kalatram api vaimukhyam acirād yāti niścitam ||163||
dhana-vaiklavya-vairāgyād apakvāḥ pravrajanti ye |
dhanopāya-vrataṁ teṣāṁ dhane dhyānaṁ dhane japaḥ ||164||
puṁsāṁ nivṛtta-vittānāṁ pravṛtte vitta-yācane |
uttāna-pāṇi-dīnānāṁ manye maraṇam uttamam ||165||
jīvaty artha-kṣaye nīco yāṁ cāpacaya-vañcanaiḥ |
kulābhimāna-mūkānāṁ sādhūnāṁ nāsti jīvitam ||166||

aprastāva-stutibhir aniśaṁ karṇa-śūlaṁ karoti
svaṁ dāridryaṁ vadati vasanaṁ darśayatv eva jīrṇam |
chāyā-bhūtaś calati na punaḥ pārśvayor nāpi paścān
niḥsvaḥ khedaṁ diśati dhaninām vyādhivad duścikitsyaḥ ||167||

tasmāt sarva-prayatnena rakṣyaṁ mānārthibhir dhanam |
mahā-vyaya-pariṣkārair viśeṣeṇa nareśvaraiḥ ||168||
aśvamedhas tvayārabdhaḥ kratuḥ sarvasva-dakṣiṇaḥ |
evam eva tvam uddāma-varṣī yajñe viśeṣataḥ ||169||
dṛśyante durnimittāni pravṛttāni samantataḥ |
daityānāṁ yaiḥ kuvṛttānāṁ nivṛttiḥ sūcyate śriyā ||170||
ity uktaṁ kavinā śrutvā babhāṣe taṁ śanair baliḥ |
sattvodadhiḥ sṛjan danta-kāntyā candra-kalām iva ||171||
yuktaṁ kalyāṇa-saṁyukta-muktam unmukta-saṁśayam |
bhagavan bhavatā sarvam akharva-pratibhodbhavam ||172||
na jātu me bhuja-cchāyā-viśrānti-sukha-śāyiṣu |
apatyeṣv iva daityeṣu pakṣapāto nivartate ||173||
cirāśrita-parityāge matir yasya pravartate |
bhūmir bhāraṁ vahantī taṁ manye majjati lajjitā ||174||
svajana-droha-raudrasya citāgner iva bhīṣaṇā |
bhūtiḥ sarvajanodvega-kāriṇī kvopayujyate ||175||

āśāptāśrita-pakṣapāta-vikalā yā śaktir ujjṛmbhate
dīrghā vetasa-vallarīva viphalā kasyopakārāya sā |
vandyaś candana-pādapaḥ pṛthu-bhuja-cchāyāśrayā yasya te
santāpaṁ pravihāya śītalatayā sarpāḥ sukhaṁ śerate ||176||

pradāna-phala-śūnyābhiḥ kim etābhir vibhūtibhiḥ |
dṛśyate yāsu bhagnāśā-vimukhaṁ mukham arthinām ||177||
āyāti dhātur ādeśāt tad-ādiṣṭaṁ palāyate |
na tyāgena na bhogena kṣīyate rakṣyate dhanam ||178||
nirbandhād api lubdhena niruddhaṁ baddha-muṣṭinā |
niryāty alakṣitaṁ kṣipraṁ matsya-pucchopamaṁ dhanam ||179||
kurvanti sudhiyo yatnād etad arthaṁ dhanārjanam |
ārtopakāra-santoṣaḥ kadācil labhyate dhanāt ||180||
kṣaṇena vṛddhiṁ vrajatāṁ kṣaṇāt kṣayam upeyuṣām |
dhanānāṁ ca dhanānāṁ ca kena vijñāyate gatiḥ ||181||

guptaṁ vinaṣṭaṁ prakaṭaṁ vinaṣṭaṁ
kīrṇaṁ vinaṣṭaṁ militaṁ vinaṣṭam |
svayaṁ vinaṣṭaṁ parato vinaṣṭaṁ
dīnārta-dattaṁ draviṇaṁ na naṣṭaṁ ||182||

mṛt-pāṣāṇa-guṇaiḥ suvarṇa-maṇibhiḥ śukty-asthibhir mauktikair

loke mūḍhatame dhanaṁ dhanam iti vyaktyā prasiddhiṁ gataiḥ |
yaḥ koṣaḥ kriyate na tasya ruciraṁ paśyāmi kiñcit phalaṁ
niḥśeṣāśrita-bhṛtya-bāndhava-suhṛd-dīnārthi-dānaṁ vinā ||183||

tyaktā martya-bhuvaṁ sthitasya vijane meroḥ suvarṇa-śriyaṁ
viśrāntāṁ sva-śarīra eva vahataḥ kiṁ niṣphalenāyuṣā |
ekasyonnatir eva satva-vasater vindhyasya bandhyā na sā
dattvā yā kila tām ananya-mahimā śete sukhaṁ bhū-samaḥ ||184||

ity uktaṁ balinā śrutvā cintayan bhavitavyatām |
kiñcid ālakṣyaḥ śukraś cakre nataṁ śiraḥ ||185||
athāśvamedhā-sambhāraḥ prāvartata mahān baleḥ |
punaḥ pradāna-dakṣasya dakṣasyevāparikṣayaḥ ||186||
tataḥ prajāpati-gaṇe prāpte saptarṣibhiḥ saha |
abhūt surarṣibhir juṣṭaṁ brahma-loka-nibhaḥ sadaḥ ||187||
tasmin kratau mahā-dāna-paripūrṇe'rthi-maṇḍale |
babhūva yācakābhāvād baleś cintaiva kevalam ||188||

atrāntare daitya-jayāsahiṣṇur
viṣṇus trailokī-kuśala-pravṛttaḥ |
devas tanuṁ svāṁ bali-vañcanāya
viśvākṛtir vāmanatāṁ nināya ||189||

dhṛtaiva citte laghutāṁ karoti
yā dhairyamānāharaṇaika-bhūmiḥ |
sā durdaśevātiśayena yācñā
na kasya mānākṣatim ātanoti ||190||

śyāmaḥ śiśuḥ kuñcita-kṛṣṇa-keśas
tridaṇḍikālaṅkṛta-pāṇi-padmaḥ |
sakaṅkaṇaḥ kuṇḍalavān kirīṭī
sa brahma-rājya-pratimaś cakāśe ||191||

sa mañju-sāma-svara-sāreṇodyad-
dantāṁśu-sūtra-traya-saṁniveśam |
yajñopavītaṁ dhavalaṁ dadhānaḥ
śanair baler yajña-mahīm avāpa ||192||

sa vetribhis tatra sudurlabhārthi-
sandarśanātyādara-vismayena |
asaṁniruddhaḥ prasabhaṁ praviśya
vṛtaṁ munīdrair balim āluloka ||193||

baliś ca taṁ padma-dalāyatākṣaṁ
vilokya lakṣmī-nilayaṁ prahṛṣṭaḥ |

adāpayat tasya survaṇa-pīṭhaṁ
samunnataṁ mānam ivādareṇa ||194||

sāma-svareṇāśiṣam abhyudīrya
kṣaṇaṁ sa viśramya jagāda dhīraḥ |
sandarśayan danta-rucāntara-stha-
jagat-trayaś cāndram iva prakāśam ||195||

indrasya candrasya caturmukhasya
rudrasya dakṣasya manoś ca yajñāḥ |
purā babhūvur na babhūva kaścid
āścarya-kṛttvat sadṛśas tu yajñaḥ ||196||

aho mahātmā sukṛtī jagatsy
jātas tvam evādbhuta-sattva-sindhuḥ |
yaś cāru-ratnāśva-gajendra-candra-
lakṣmī-pradāneṣv api niṣprakampaḥ ||197||

dhavas trilokyās tilakaḥ kulasya
sarvasva-dāneṣv atimukta-hastaḥ |
dattvāpy aśokaḥ saralaḥ prakṛtyā
tvaṁ śrī-phalo'py arthiṣu kalpa-vṛkṣaḥ ||198||

ity uktam atyartha-sudhā-svabhāvaṁ
tenāntara-sthāmṛta-sindhuneva |
śrutvā baliḥ prīti-vikāsitākṣas
tamasy adhād āgata-pakṣapātaḥ ||199||

alpaṁ vayaḥ svalpa-śarīrateyam
analpa-kalpaḥ pratibhāvi-kalpaḥ |
karṇānukūlaṁ ca vacas tavaitat
kasyādbhutārthaṁ na manaḥ karoti ||200||

harṣaṁ varṣati darśanaṁ nayanayoḥ sūtaṁ śrutau vāk-sudhāṁ
cittaṁ candana-peśalaś ca sahasā snehaḥ paraṁ limpati |
badhnanty anya-manaskatām api guṇā bhāgyair bhavat-sagamaḥ
sañjātaḥ sukṛtāya me sumahate kīrti-prarohāya ca ||201||

nirargalaṁ samprati kathyatāṁ tad
yad īpsitaṁ prīti-padopayuktam |
sarvasvam etan mama jīvitaṁ vā
na nāma kiñcid bhavate'sty adeyam ||202||

iti prayantāt prathamādareṇa
so'bhyarthitaḥ sarva-parigrahāya |

daityādhipenaprathmānamāna-
mahodayā ca praṇayāt tam ūce ||203||

tvad-darśanāt prīti-sudhā-nidhānāt
paraṁ kim asmād upayujyate me |
na nāma bandhyaṁ kriyate vacas te
pada-trayī dehi vasundharāyāḥ ||204||

śrutvaivam āścarya-karaṁ vacas tad
baliḥ sarva-lakṣyam ivābabhāṣe |
aho bhavān saṅkucitārtha-vādī
viḍambanāyaiva mama pravṛttaḥ ||205||

ahaṁ pradātā tvam udāra-śīlaḥ
pratigrahītātra pada-trayī kim |
pradīyate yady avamāna-līlā
vinirmitā narma-mayī smitāya ||206||

gṛhāṇa sarvaṁ mama vidyate yat
tvad-darśanānanda-samudbhavasya |
manaḥ prasādasya hi satyam asya
na tulya-mūlyā sakalā trilokī ||207||

ity arthitaḥ pūrṇa-parigrahāya
punaḥ prayatnād balināpi devaḥ |
yadāgrahīn nābhyadhikaṁ tadāsmai
pada-trayīm eva balir dideśa ||208||

pratigrahāgrāvasare'tha viṣṇor
uttāna-hastāmburuhe'mbudhārām |
suvarṇa-bhṛṅga-gāra-mukhāt patantīm
astambhayad daitya-hitāya śukraḥ ||209||

taṁ śukra-vakra-kramam ākalayya
cakrī trilokyākramaṇābhikāmaḥ |
stoka-smitāṅka-kuśa-tūlikāgra-
bhedena cakre kavim eka-netram ||210||

viśvākṛtir dāna-jalaṁ gṛhītvā
loka-trayākrānti-vivardhamānaḥ |
babhau jagan-maṇḍapa-māna-daṇḍa-
śobhābhirāmodita-daṇḍa-pādaḥ ||211||

trailokyākrānti-līlā-pravisṛta-vapuṣaḥ śrīpater daṇḍa-pādaḥ
prauḍhautkṣepogra-vegollasad-atula-balodbhrānta-kalpānta-vātaḥ |

niḥśeṣāśā-prabandha-pracalata-bhuvanākhaṇḍanākāṇḍa-kalpa-
bhraśyad-brahmāṇḍa-rakṣā-nihita-marakata-stambha-śobhāṁ babhāra ||212||

pravardhamānasya vilambi-hāra-
paryanta-saktas taraṇir miuhūrtam |
viṣṇor babhau nābhibhavābja-cumbī
kurvan muhur lohita-ratna-śaṅkām ||213||

prāpte'tra viṣṇoś caraṇāravinde
virañci-lokaṁ tridaśābhinandye |
pādārghya-dānāvasare'bja-janmā
kamaṇḍaluṁ nirjalam āluloke ||214||

dharme drute tat-kṣaṇam ambu-bhāvaṁ
yāte'tha pādye kamalāsanena |
bhaktyā pradattaṁ bali-kīrti-śubhrā
taraṅga-bhaṅgair udiyāya gaṅgā ||215||

kiṁ viṣṇoḥ pada-padma-sphuṭa-nakha-kiraṇa-śreṇir acchocchalantī
viśva-vyāpti-prajātorjita-vijaya-lasad-vaijayantī sitā kim |
kiṁ svarga-śrī-praharṣocita-hasita-ruciḥ pronmiṣat-saṁśayānām
ity uccaiḥ khecarāṇāṁ ciram amara-sarit-sambhrame'bhūt pravādaḥ ||216||

eka-kramāvṛta-samasta-jagat-trayasya
śeṣa-krama-dvitaya-dāna-viśuddhi-dhīraḥ |
nirvyāja-dharma-dhavalaḥ sthira-sattva-satyas
tatyāja daitya-tilakaḥ sakalāṁ trilokīm ||217||

tasyātha śakty-asamaya-pratipanna-sarva-
tyāgasya dīrgha-guṇa-pāśa-niyantritasya |
dhīrasya saptamatalānta-sutāla-nāmni
pātāla-dhāmni bhagavān sthitim ādideśa ||218||

jāto jagaty ucita-kṛd balir eka eva
tasyaiva sapta-bhuvanābharaṇaṁ yaśāṁsi |
yenātidāna-vitata-draviṇāvaśeṣa-
śuddhi-kṛtā svatanu-bandha-samarpaṇena ||219||

aśraddhayā kuhaka-dambha-bhareṇa yad yat
pitrya-kratu-vrata-japādi karoti lokaḥ |
tat tad baler niyama-saṅkalitātma-vṛtter
vṛttyai vicārya parikalpitam acyutena ||220||

sāścaryaṁ yudhi śauryam apratihataṁ tat-khaṇḍitākhaṇḍalaṁ
yācñottānakaraḥ kṛtaḥ sa bhagavān dānena lakṣmī-patiḥ |

aiśvaryaṁ svakarāpta-sapta-bhuvanaṁ labdhābdhi-pāraṁ yaśaḥ
sarvaṁ durjana-saṅgamena sahasā spaṣṭaṁ vinaṣṭaṁ baleḥ ||221||

sa-śara-śavara-trāsatvaṅgan-mṛgī-taralāḥ śriyaḥ
sukham api kapi-preṅkhad-vallī-dalāñcala-cañcalam |
pratidinam iyaṁ bhuṅkte jantor abhāva-vidhāyinī
prasabha-patitā bhāvaṁ bhāvaṁ bhave bhavitavyatā ||222||

iti sa bhagavān viṣṇuḥ kartaṁ surāśrayiṇīṁ śriyaṁ
bali-bhuja-taru-cchāyā-hīnān vidhāya mahāsurān |
api khala-janāsaṅgād bhūmer gatasya talaṁ baleḥ
praṇaya-racitāṁ puṇye kīrtiṁ ināya samunnatim ||223||

iti śrī-vyāsa-dāsāparākhya-kṣemendra-viracite daśāvatāra-carite
vāmanāvatāraḥ ṣaṣṭhaḥ
||5||

(6)

paraśurāmāvatāraḥ ṣaṣṭhaḥ

baddhe balau niścala-dharma-setau
bhagneṣu daityeṣu nirāśrayeṣu |
babhūva nirvighnaṁ mahotsava-śrīr
viśalya-kalyāṇavatī trilokī ||1||

śakreṇa vṛtre nihate sajambhe
sumbhe nisumbhe prasabhaṁ bhavānyā |
jīrṇe'py agastyena samasta-loka-
śoke'thavā tāpini selvale ca ||2||

cāmuṇḍayā caṇḍa-parākrame ca
graste ca pātāla-tatānatena |
rurau raṇa-pracyuta-rakta-bindu-
vṛndodarodyad-ruru-koṭi-lakṣmī ||3||

guhena bhinne yudhi tārake ca
gajāsure dhūrjaṭināndhake ca |
daityeṣu cānyeṣu hateṣu devair
niḥśaṅkam āsīt sura-rāja-rājyam ||4||

yāte'tha kāle śanakair viśāle
daityeśvarāḥ kṣmām avatīrya sarve |

krameṇa te durmada-dasyu-rūpāḥ
sa-pāpa-śāpāḥ kṣitipā babhūvuḥ ||5||

śaśāsa tasmin samaye mahīyān
mahīpatir haiheya-vaṁśa-janmā |
prājyotir-jita-śrīr jagad-arjunākhyaḥ
sahasra-bāhuḥ kṛtavīrya-sūnuḥ ||6||

spardhānubandhoddhata-darpa-yuddha-
saṁnaddha-dhīraṁ daśa-kandharaṁ yaḥ |
gadāgrahelāhati-naṣṭa-ceṣṭaṁ
śayyāṅka-paryaṅka-tale babandha ||7||

atrāntare śaurya-nidhir bhṛgūṇāṁ
kule viśāle jamadagni-putraḥ |
haris tamaḥ kuñjara-puñja-bhedī
pratāpa-dīpto'vatatāra rāmā ||8||

tasyopadeṣṭā bhagavān babhūva
śārṅge dhanur-veda-vidhau pinākī |
ādāna-sandhāna-dṛḍhātidūra-
lakṣyeṣu dattādbhuta-lakṣa-śikṣaḥ ||9||

śastrāstra-vidyā-vidita-prakarṣa-
saṅgharṣa-yuddhe jita-tārakāriḥ |
putrādhikāṁ vallabhatāṁ guṇena
jagāma rāmas tripurāntakasya ||10||

mada-grahodagra-gajāsurāsthi-
visaṁsthulākhaṇḍana-khaṇḍa-dhāram |
dadau triśūlī paraśuṁ svam asmai
krūraṁ kumārāvajayena tuṣṭaḥ ||11||

tataḥ kadācin mṛgayā-rasena
sa kārtavīryaḥ pravisāri-sainyaḥ |
vanaṁ vigāhya kṣayeṣuś cakre
mṛga-dvīpi mṛgeśvarāṇām ||12||

mantra-dviṣāṁ duḥsaha-moha-hetur
dayādaridraṁ hṛdayaṁ sadaiva |
karṣaty alaṁ śoṇita-māṁsa-lubdhā
dharādharāṇāṁ mṛgayā-piśācī ||13||

turaṅga-senā-mṛdita-sthalāni
śarāhatāśeṣa-mṛga-dvipāni |

viśva-drutopadruta-pādapāni
praviśya cakre sa tapo-vanāni ||14||

athāśramāgraṁ jamadagni-juṣṭaṁ
bhagna-drumaṁ rugṇa-vivigna-sattvam |
kṛtvā śanaiḥ śrānta-hayaḥ sa tasthau
viśrāma-kāmaḥ kusuma-sthalīṣu ||15||

homāvaśeṣaiḥ sakuśaiḥ payobhiḥ
saṁvardhitānāṁ sa kuraṅgakāṇām |
munīndra-śiṣyair api vāryamāṇaḥ
senyaiḥ kṣayaṁ niṣkaraṇaś cakāra ||16||

sa kāma-dhenuṁ muni-homa-havya-
yogyāṁ savatsāṁ guṇa-gauraveṇa |
kaṇṭhe gṛhītvā jamadagnināpi
ruddhāṁ madāndhas tarasā jahāra ||17||

krauryeṇa kīrti-vyasanena lakṣmīr
dveṣeṇa vidyā vinatir madena |
kṣamātikopena dhṛtir bhayena
prayāti lobhena ca sarvam eva ||18||

yātaḥ sa hṛtvā muni-homa-dhenuṁ
lobhena vikrīta-viveka-sattvaḥ |
yaśāṁsi loka-traya-viśrutāni
cakāra dhik-kāra-kalaṅkitāni ||19||

niruddhāśāḥ sarve dadhati bhṛśam udvega-kalanāṁ
vivekālokasya prabhavati na leśaḥ kvacid api |
na mitrasyāloko bhavati parihāreṇa vadane
ghane lobhe jantoḥ sthitim upagate kasya sugatiḥ ||20||

gate'tha tasmin nṛpatau sva-deśaṁ
mahā-munīnāṁ vihitāpakāre |
rāmaḥ samabhyetya gajāśva-bhagnaṁ
tapovanaṁ nirmṛgam āluloke ||21||

nivṛtta-veda-smṛti-yajña-vidyā-
purāṇa-jñānaṁ viratāgni-kāryam |
bhagnānanodvigna-janaṁ vilokya
tapovanaṁ prāpa ca śoka-śaṅkum ||22||

vijñāya rājñā tad-aśarma-karma
sa kārtavīryeṇa kṛtaṁ sa-kopaḥ |

śuśrāva tenaiva pituḥ sa-vatsāṁ
balena nītām api homa-dhenum ||23||

sa niḥśvasan duḥsaha-kopa-kampa-
luṭhaj-jaṭā-bhāra-bhṛtāṁsa-kūṭaḥ |
kṣattra-kṣayotkaṇṭham akuṇṭha-dhāraṁ
kuṭhāram ādāya javāj jagāma ||24||

sa haiheyīṁ hema-mayī avāpya
pratāpa-dīptām iva rāja-dhānīm |
yuddhāya saṁnaddha-bhujā-sahasram
asrasta-dhairyo'rjunam ājuhāva ||25||

tayoḥ pravṛtte bhuvana-pakampa-
dīkṣā-kṣame saṅkṣaya-dhāmni yuddhe |
kṣobhaḥ prabhūtādbhuta-sambhramo'bhūd
abhūta bhūtābhibhava-pragalbhaḥ ||26||

tasyāṣaṇḍha-pratāpaḥ kaṭhina-mada-bharākuṇṭhasya vegān
nikṣipta-skandha-pīṭhe giri-dalana-sahaṁ ghora-dhāraṁ kuṭhāram |
bhū-bhartur dhenu-cauryācaraṇa-ghana-ruṣā kārtavīryasya rāmaḥ
srastāṁsaṁ doḥ-sahasraṁ yudhi nava-nalinī-nālalāvaṁ lulāva ||27||

pratāpa-mitre nihate sahasra-
kare'tha tasmin bhuvanaika-śūre |
rāmasya niryatna-nipātitārer
mama prasārī na śaśāma manyuḥ ||28||

dvi-bāhunā bāhu-sahasra-dīpte
hate nṛśakre muninā prasahya |
sa śṛṅga-bhaṅgaḥ kṣiti-bhṛt kulasya
tīvraḥ paraṁ māna-vināśano'bhūt ||29||

kālena tan-manyu-ghanānutāpāḥ
pāpāya sarve militāḥ kṣitīśāḥ |
vaira-pratīkāra-vidhāna-sajjā
jagmur vanaṁ bhārgava-kuñjarasya ||30||

rāme phaledhmā-haraṇāya yāte
śūnyaṁ praviśyātha tapo-vanaṁ te |
niṣkṛtta-kaṇṭha-srata-śoṇitaugha-
magnaṁ nirjaghnur jamadagnim eva ||31||

rāmas tataḥ pitṛ-vadhoddhata-śoka-vahneḥ
śāntiṁ na bāṣpa-jala-bindubhir apy avetya |

āsīt kṣaṇaṁ kṣitipa-jīvita-jāta-lajjas
tad-rakta-sāgara-nimajjana-sajja eva ||32||

gatvā javena raṇa-yajña-vidhāna-dīkṣā-
kṣetraṁ kṣaṇāt kṣitipa-vaṁśa-vanogra-vahniḥ |
kṛtvā samasta-nṛpa-saṁhṛtim eka-vāraṁ
vaira-kṣayeṇa na manāg virarāma rāmaḥ ||33||

sa snātvā rakta-pūrṇe raṇa-sarasi lasat-kīrti-ghotottarīyaḥ
krodhānṛṇyaṁ vidhātuṁ kṛta-sakala-jagat-kṣattra-vaṁśāgni-kāryaḥ |
śārddha-śraddhā-vidhānaṁ vyadhita-śara-kuśākīrṇa-bhūpāla-mauli-
śreṇī-hemāṁśu-niryat-tila-lava-kalita-nyasta-tan-muṇḍa-piṇḍaḥ ||34||

nikṣattrāṁ kṣatriyārir jala-nidhi-parikhā-mekhalāntām akhinnaḥ
kṛtvā trisapta-kṛtvaḥ pitṛ-vara-nidhana-krodhanaḥ kṣmāṁ kṣaṇena |
yaḥ prādād eka-viprārpita-jala-culuka-stoka-dānāti-lajjā-
maj-janmānānanābjaḥ smita-sitaya-śastasya kiṁ varṇyante'nyat ||35||

iti śrī-vyāsa-dāsāparākhya-kṣemendra-viracite daśāvatāra-carite
paraśurāmāvatāraḥ ṣaṣṭhaḥ
||6||

(7)

rāmāvatāraḥ saptamaḥ

kāla-pravāhe mahati prayāte
san-madhya-vegātirate gate ca |
taraṅga-lolādbhuta-bhāva-varge
rakṣaḥ-kulair bhāra-yugābhavad bhūḥ ||1||

atrāntare sālakaṭaṅkaṭānāṁ
vaṁśe viśāle kṣaṇadācarāṇām |
puṣpotkaṭā nāma babhūva kanyā
tāruṇya-darpe'pi vivāha-hīnā ||2||

sā meru-pārśve maṇi-hema-vallī-
vilāsa-ramyopavane carantī |
sutaṁ pulastyasya tapo-nidhānaṁ
sandhyā-kṣaṇe viśravasaṁ dadarśa ||3||

dhyānāvasāne muninā sakampā
prītyātha sā tena vilokitaiva |
navābhilāṣodbhava-vihvaleva
bhāvānvitā garbhavatī babhūva ||4||

krameṇa tenaiva muneḥ saparyā-
vidhāyinī tasya tapovane sā |
asūta putra-tritayaṁ vicitra-
karma-prakāreṇa vibhinna-rūpam ||5||

daśānanādyāḥ parivardhamānāś
cakruś ciraṁ ghorataraṁ tapas te |
pitāmaha-prīti-varād avāpur yena
trilokī-kṣapaṇa-kṣamatvam ||6||

maheśvarārādhana-homa-vahnau
chittvā daśāsyaḥ sva-śirāṁsi hutvā |
jabhāri-sāmrājya-jayī jagāma
jagat-trayī luṇṭhana-kaṇṭakatvam ||7||

trailokya-puṇyair atha kumbha-karṇas
tapo-varāptau viparīta-vācā |
akṣīṇa-nidraḥ satataṁ babhūva
prabodhanād eka-dināpta-bhojyaḥ ||8||

vara-pradāne'tha vidhiṁ yayāce
vibhīṣaṇo dharma-matiṁ manīṣī |
tad-vākya-tuṣṭena pitāmahena
nītaḥ sa dhīmān amaratvam eva ||9||

bhrātur balād vaiśravaṇasya laṅkāṁ
hutvā purīṁ ratna-hiraṇya-harmyām |
daśānanaḥ puṣpakam ujjvalaṁ ca
vimāna-rājaṁ vijayodyato'bhūt ||10||

jitvā sa viśvaṁ vigatāri-cintaḥ
sañjāta-saṅgrāma-viyoga-khedaḥ |
loka-traye citta-vinodanāya
vimānam āruhya ciraṁ cacāra ||11||

sa nirjharodgāra-tuṣāra-śaila-
suvarṇa-ratnojjvala-tuṅga-śṛṅge |
kṣaṇaṁ nyaṣīdad divasāvasāne
tad-bhīti-līnāsv iva padminīṣu ||12||

tāpaṁ mhur dik-pati-vallabhānāṁ
karāvamarṣaiḥ kakubhāṁ vidhāya |
kumudvatī-bandhana-pāpa-śāpāj
jagāma duḥśīla ivāstam arkaḥ ||13||

sāndhyaṁ prakāśaṁ paripīya raktaṁ
nijaujasā loka-nimīlanāni |
niśāgamotsāha-padaṁ krameṇa
tamāṁsi rakṣāṁsi sa tulyam āpuḥ ||14||

athodyayāvagrasara-prakāśa-
bhraśyat-tamaḥ stoka-yutāntarīkṣe |
sudhā-taraṅgākula-kāla-kūṭa-
karambite kṣīra-nidhāv ivenduḥ ||15||

tamaḥ samūhas taru-kuñja-puñja-
tala-sthitaś cāndramasaṁ prakāśam |
babhau daśagrīva iva prayatnāt
kailāśam ullāsayituṁ pravṛttaḥ ||16||

jahāra lakṣmīṁ kamalākarāṇāṁ
cakāra bhaṅgaṁ sura-cakra-nāmnām |
babhāra doṣāśrayavān kalaṅkaṁ
laṅkā-patir dig-vijayīva candraḥ ||17||

hṛn-marma-saṁlagna-śilīmukheṣu
dīrṇeṣu sadyaḥ kumuda-vrajeṣu |
sarahsu candra-pratibimba-mūrtir
daśāsya-bhīteva muhuś cakampe ||18||

samīrāḥ sotkaṇṭhā iva lalita-vallī-kula-vadhū-
samākarṣaiḥ krīḍā-niviḍa-daśakaṇṭhānukṛtayaḥ |
vicerur vāpīnāṁ kumuda-madhu-mādyan madhukarā-
kula-śreṇī-veṇī-haṭha-haraṇa-helā-taralitāḥ ||19||

unnidra-candrābharaṇe niśīthe
tasmin mahānanda-ghana-prakāśe |
prītiḥ sukha-sparśa-mayī babhūva
vairāgya-bhājāṁ madhurāgiṇāṁ ca ||20||

laṅkeśvaras tatra śaśāṅka-ratna-
śilā-tale raśmi-vilāsa-hāse |
sukhaṁ śayānaḥ purataḥ prayāntīṁ
jitendra-lakṣmīṁ lalanāṁ dadarśa ||21||

daśānanotsādita-nāka-loka-
lakṣmīm ivaikāṁ vijane bhramantīm |
maitrīm iva prema-bharābhirāmāṁ
tāruṇya-lāvaṇya-manobhavānām ||22||

vilokya laṅkā-patir aṅka-mukta-
śaśāṅka-śaṅkā-jananānanāṁ tām |
svapne'py adṛṣṭāṁ manasāpy acintyāṁ
harṣāmṛta-kṣaibyam ivāsasāda ||23||

acintitāpātakirātabhītāṁ
mṛgīm ivālambya balena pāṇau |
sa tāṁ babhāṣe vibhavābhimānaṁ
tad-bhogya-śūnyaṁ viphalaṁ vicintya ||24||

kasyāntikaṁ kuñjara-gāmini tvaṁ
prayāsi dhanyasya raṇojjhitāsoḥ |
ārādhitaḥ kena tapo-viśeṣaiḥ
saubhāgya-bhūmir bhagavān manobhūḥ ||25||

na tyajyase subhru kuru prasādaṁ
labdhāṁ sudhāṁ muñcati manda-puṇyaḥ |
tyaktānya-yatnopanatāni mohāt
punar na labhyāni samīhitāni ||26||

iti bruvāṇena daśānanena
tanvī ghanāliṅgana-pīḍitāṅgī |
kāñcī-vimukti-pratiṣedha-digdhaṁ
vailakṣya-mugdhākṣaram ācajakṣe ||27||

balena nīvī nanu na pramocyā
vimuñca māṁ durvyasana-spṛhāṁ ca |
aśīla-līlā-śakalī-kṛtāṁ tvaṁ
hriyaṁ śriyaṁ rakṣa yaśaḥ kulaṁ ca ||28||

rambhābhidhānāṁ suraloka-kāntāṁ
tvad-bhrātṛ-sūnor naḍakūvarasya |
prāṇopamānāṁ dhanadātmajasya
na vetsi kiṁ māṁ sumate snuṣāṁ tvam ||29||

iti bruvāṇām abalāṁ balena
sandūṣya mātaṅga ivābjinīṁ tām |
mlānānanābjām avamāna-līnāṁ
lajjā-nimajjad-vadanāṁ mumoca ||30||

ucchiṣṭādhara-pallavāṁ nakha-mukhollekhāvakhāta-stanīṁ
visrastāṁśuka-keśa-pāśa-kusumām utkampinīṁ manyunā |
śvāsāyāsavatīṁ sa-bāṣpa-nayanāṁ tanvīṁ vahantī tanuṁ
sā gatvā naḍakūbarasya viditaṁ paulastya-vṛttaṁ vyadhāt ||31||

dṛṣṭvābhibhūtāṁ naḍakūbaras tāṁ
śrutvā kuvṛttaṁ ca niśācarasya |
akāma-kāntā-rati-saṅgamāntaṁ
tasyās tu durjīvitam ity uvāca ||32||

naktaṁ-carais tat-kṣaṇa-varṇyamānaṁ
tac-chāpam ākarṇya bhṛśaṁ daśāsyaḥ |
antar vahan duścaritānutāpaṁ
vimānam āruhya śanair jagāma ||33||

sukha-kṣaibya-kṣāmāḥ prakaṭam avaṭāpāta-gatayaḥ
kṣipantaḥ śīlākhyaṁ vyasanam avilakṣyāḥ kṣata-dhiyaḥ |
skhalantaḥ kurvanti prasabham avalepena kila tad
yad udbhūtas tāpaḥ pracalati na jīvānta-niyataḥ ||34||

vyomnā vrajantaṁ puratas tam etya
māheśvaraḥ prāha gaṇaḥ sakopaḥ |
haṁho nivartasva bhajasva nītiṁ
vyomnā gatir neha nabhaścarāṇām ||35||

satī-sahāyaḥ sphaṭikādri-śṛṅge
devo mṛḍaḥ krīḍati candra-cūḍaḥ |
pārśvena yāty atra marīci-mālī
bhayena noccair maruto'pi vānti ||36||

śrutvā madodgāra-giraṁ gaṇasva
duṣṭa-dvipaḥ kṛṣṭa ivāṅkuśena |
daṣṭādharaḥ kopa-kaṣāya-cakṣur
novāca kiṁcit sa harānurodhāt ||37||

śvasan vimānād avaruhya sajjaḥ
sa majjayan bhūmim ivābhyupetya |
skandhena pātāla-talānta-mūlāt
kailāsam ullāsitam ujjahāra ||38||

vighūrṇamānādri-guhā-gṛhebhyaḥ
samantataḥ sambhrama-vidrutānām |
santrasta-vidyādhara-sundarīṇāṁ
kāñcī-ravaiḥ khaṁ mukharībabhūva ||39||

kṣmāntotkṣepātivega-prasarada-analollāsa-kailāsa-kampa-
kṣobhe bibhyad-bhavānī-nibhṛta-bhuja-latāliṅgitaś candracūḍaḥ |
dāśāsyair harṣa-hāsaṁ vyabhajata caraṇākuñjitāṅguṣṭha-pīḍā-
vrīḍānirbhugna-mīlan-nayana-gala-galad-gargarodgāra-rāvaiḥ ||40||

atyugra-rāveṇa daśānanasya
prasāda-vān rāvaṇa ity abhikhyām |
cakre pinākī priyatāṁ prayānti
prāyaḥ prabhūnāṁ viparīta-ceṣṭāḥ ||41||

tuṣṭāt punaḥ prāpya varaṁ trinetrāt
trailokya-lakṣmī-paribhoga-bhavyam |
vrajan vimānena daśānanaḥ khe
sakautukaḥ puṣpakam ity uvāca ||42||

ya eṣa dūrāt kanakācalasya
saṁlakṣyate dakṣiṇa-pārśva-deśe |
śṛṅgāgra-lagnojjvala-ratna-śailas
tad-aṅga-viśrānti-sukhe mamecchā ||43||

iti bruvāṇaḥ kṣanadācarendraḥ
kṣaṇād vimānena javena nītaḥ |
tasyādbhutādrer vicacāra padbhyāṁ
ratna-sthale kalpa-latāvṛtānte ||44||

vaidūrya-gārutmata-padma-rāga-
vajrendra-nīlāmala-śaila-śṛṅgam |
paśyann avālokana-harṣa-mānī
na rāvaṇaḥ kautuka-tṛptim āpa ||45||

kvacit skhalan nirjhara-rājavantaṁ
guhā-gṛhodgīrṇa-mahāṭṭahāsam |
bhīty eva nīhāra-paṭāvṛtāni
nimīlayantaṁ kakubhāṁ mukhāni ||46||

samullasannīla-maṇi-sthaloru-
sthūlāṁśu-puñjonnata-daṇḍa-pādam |
punaḥ pravṛttaṁ bali-vañcanāya
vyāptāmbaraṁ viṣṇum ivāprameyam ||47||

balānvitodyad-ghana-kālanemiṁ
prahlāda-saṁrabdha-jalodbhavogram |
sa-tārakāgraṁ kaṭakaṁ vahantaṁ
yātaṁ hiraṇyākṣam ivācalatvam ||48||

suvismayānanda-dṛśā samantān
nirvarṇayann eva muhur mahādrim |
tad-ucca-śṛṅgāśrama-dhāmni divyāṁ
kanyām apaśyat sa tapaḥ-prasaktām ||49||

tanvīṁ stanābhoga-bharād avāpta-
saṁsakta-kṛṣṇājina-gāḍha-bandhām |
latām ivodyat-stavakābhilāṣa-
niḥspanda-līnāli-kulābhirāmām ||50||

paulastya-vidhvasta-samasta-loka-
ghanāvamānānāla-tīvra-cintām |
śakra-śriyaṁ svarga-viyoga-khinnāṁ
rakṣaḥ-kṣayāyeva tapaḥ-pravṛttām ||51||

tāṁ vīkṣya rakṣaḥ-patir akṣayendu-
mukhīṁ sakhī-netra-sudhāṁ nipīya |
mene tad-ucchiṣṭa-rucāpi śiṣṭāṁ
spṛṣṭāṁ na saṁśliṣṭa-nikṛṣṭa-sṛṣṭim ||52||

punaḥ sadācāra-paramparārha-
pādyāsanādi-praṇaya-pravṛttām |

tām abravīd adbhuta-rūpa-sampat-
sampanna-pūjaḥ kṣaṇadācarendraḥ ||53||

kā tvaṁ manojanma-vivarjiteva
ratir virāga-vrata-durgraheṇa |
madena vidyā kapaṭena maitrī
lobhena lakṣmīr iva lupta-śobhā ||54||

dhyānāvadhānaṁ parmo'vamānas
trapākaraṁ pāram athākṣa-sūtram |
vane nivāsas tava yauvane'smin
japaś ca śāpaḥ kusumāyudhasya ||55||

tyaktvāgrahaṁ brūhi vicintya tantrī
tvam eva satyaṁ yadi yuktam etat |
bimbādhare cumbana-keli-yogye
japena pāpārjanam eva mugdhe ||56||

nirañjanatvaṁ kusuma-prasaktiś
citraṁ jaṭā-bandhana-kāraṇaṁ te |
anaṅga-rāgaṁ kuru mā śarīram
anaṅga-rāgaṁ vaha cetasi tvam ||57||

bhogotsavaṁ mānaya mā naya tvaṁ
kleśair adoṣaṁ kṛśatāṁ śarīram |
ahaṁ hi te tanvi samīhite ca
hite ca sampādana-baddha-kakṣaḥ ||58||

śṛṅgārasya gataiva bhāgya-gurutānaṅgasya nāṅga-spṛhā
lāvaṇyaṁ ghana-manyu-dainya-malinaṁ kā yauvanasyonnatiḥ |
nodyānaṁ dayitaṁ madhur vidhi-hataḥ kasyendur ānandanaḥ
kānte te tapasi sthitā yadi matis tat sarvam astaṁ gatam ||59||

śrutvaitad uktaṁ daśa-kandhareṇa
sā kiñcid ākuñcita-cetaneva |
jagāda khedena viniḥśvasantī
hriyāvamānena ca manyunā ca ||60||

vrate vivādaṁ vimatiṁ viveke
satye'tiśaṅkāṁ vinaye vikāram |
guṇa'vamānaṁ kuśale niṣedhaṁ
dharme virodhaṁ na karoti sādhuḥ ||61||

kacasya vācaspati-sambhavasya
svādhyāyajā vedavatī-sutāham |

deyā mayeyaṁ svayam acyutāya
manoratho'bhūt pitur ity ayaṁ me ||62||

kālena daityaiḥ sa hataḥ pitā me
mātānalaṁ śokam iva praviṣṭā |
varārthinī devam ananya-cittā
tapaḥ-pravṛttā harim arthaye'ham ||63||

iti bruvāṇāṁ daśakandharas tāṁ
gāḍhānubandhena ghatābhilāṣaḥ |
punaḥ punaḥ kṣība iva pralāpī
kopāgni-santāpavatīṁ cakāra ||64||

smṛtvā sa śāpaṁ naḍa-kūbaroktaṁ
santyakta-kāntāhaṭha-saṅga-vāñchaḥ |
nakha-kṣatocchiṣṭa-kuśa-sthalīṁ
tāṁ kṛtvā jagāma svapurīṁ sakāmaḥ ||65||

sā māninī durviṣahāvamānaṁ
rakṣaḥ-kara-sparśam amṛṣyamāṇaḥ |
kulābhimānendhanam ātma-śuddhyai
pūrvaṁ prakopāgnim ivāviveśa ||66||

ciraṁ vicintyācyutam acyutāśā
janmāstu me rākṣasa-saṅkṣayāya |
uktveti dṛṣṭvā ravim adri-śṛṅgāt
tāpena tanvī tanum utsasarja ||67||

amlānaṁ kuśalaṁ kulaṁ ca vimalaṁ sat-saṅga-gaṇyā guṇā
mānyā māna-ghanonnatir vinidhanaṁ dharmāvidhānaṁ dhanam |
kīrtir mūrtir asaṅkṣayādbhutavatī śaktiś ca saṁrakṣate
jantor indirya-saṁyamena sakalaṁ naṣṭaṁ na yasyāsti saḥ ||68||

praviśya laṅkāmalakā vijitya
hatvā punar vaiśravaṇasya kośam |
kāle viśāle'nilavat prayāte
laṅkā-patiḥ puṣpakam ity uvāca ||69||

dṛṣṭā puraś carya-girir mayā yaḥ
punas tad-ālokana-kautukaṁ me |
ramyaṁ nipītaṁ bata netra-pātair
na vismaraty eva manaḥ kadācit ||70||

ity ādarābhyarthana-yantritena
nītaḥ kṣaṇenaiva sa puṣpakeṇa |

taṁ deśam ety āyata-kāla-jihvā-
līḍhaṁ na taṁ prauḍha-giriṁ dadarśa ||71||

utpatti-vṛddhi-kṣaya-pāka-yuktyā
kṣaṇe kṣaṇe dṛṣṭa-vinaṣṭa-sarvaḥ |
prāyaḥ prapañca-praṇayī bhavo'yaṁ
abhāva-sad-bhāva-samasta-bhāvaḥ ||72||

tatrābhyapaśyan nagarāṇy aratna-
prayatna-kraya-vikrayāṇi |
parasparārabdha-virodha-yuddha-
sandhānasannaddha-dharādhipāni ||73||

dṛṣṭvā tavāścaryam acintya-rūpaṁ
cakra-bhramārūḍhaṁ ivāprarūḍhā |
prauḍho'pi mūḍhatvam ivānubhūya
śanaiḥ sa samprāpta-dhṛtiḥ pradadhyau ||74||

aho nu nānādbhuta-vibhramāṇāṁ
hartā ca kartā ca sadaiva kālaḥ |
yenāniśaṁ darśayatā vicitraṁ
nipītam anyad bata vāntam anyat ||75||

kṣaṇaṁ vicintyeti nayau purīṁ svām
anityatā-naṣṭa-dhṛtir daśāsyaḥ |
girer viyogād acalaṁ dvitīya-
nivodvahan vismaya-bhāram antaḥ ||76||

gate nigīrṇādbhuta-cakravāle
kāle viśāle bahu-moha-jāle |
smṛtvā samāruhya vimāna-rājaṁ
tam eva deśaṁ sa punar jagāma ||77||

sa tatra citrāṇi purāṇi tāni
na hema-harmyāṇi na mandirāṇi |
svapnāntarāṇīva kṛta-bhramāṇi
janmāntarāṇīva gatāny apaśyat ||78||

tatrāluloke sa tamāla-tāla-
tālīsa-hintāla-nirantarālam |
vanaṁ viśālaṁ vivalat-piyāla-
mālāvalī-saṁtatat-nakta-mālam ||79||

ghorair dhurad-vyāghra-ghana-praghoṣair
ivocca-romāñca-cayāñcitānām |

viśaṅkaṭair utkaṭa-kaṇṭakānāṁ
vyāptaṁ samūhaiḥ khadira-drumāṇām ||80||

antaḥ-śvasan niścala-duṣṭa-sattvaiḥ
kampa-pradaṁ pippala-pallavānām |
tamaḥ-piśācācitam arka-bhāsā
bhītyaiva dūrāt parivarjyamānam ||81||

gateṣv abhāvaṁ nagareṣu teṣu
dṛṣṭvā tad ugraṁ gahanaṁ gabhīram |
rakṣaḥ-pati-grasta-samasta-loka-
kulāya kālāya namaścakāra ||82||

so'cintayat kāla-vaihaṅgamo'yam
alakṣya-dākṣya-krama-pakṣa-vegaḥ |
divāniśaṁ yāti vicitra-śaktir
aho kadācin na calaty akhinnaḥ ||83||

atyuccāpāta-nimnonnati-karaṇa-paṭuḥ śliṣṭa-dūra-sthitānām
iṣṭāniṣṭa-vrajānāṁ satatam iva ghanāśleṣa-keli-prasaktaḥ |
paryantābhāva-bhūmi-prapatana-caturān anyathā sarva-bhāvān
prātaḥ prātar vidhatte nava-nava-racanāścarya-kṛt kāla-pākaḥ ||84||

ity adbhutāmālayann acintyāṁ
kālayas śaktiṁ sa visaṁsthulo'bhūt |
anityatācintana-bhaṅga-bhājāṁ
nāṅgāni keṣāṁ śithilo bhavanti ||85||

prāptaḥ sa laṅkāṁ vibhavopabhoga-
harṣotsavair vismṛta-kāla-līlaḥ |
mene sukha-kṣībatyākṣayāṇi
sambhoga-līlā-dhana-jīvitāni ||86||

śanaiḥ prayāte kṣaṇa-saṅkhyayāpi
pravardhamāne yuga-dīrgha-kāle |
punar vimānena tam eva deśaṁ
kutūhalāttaḥ prayayau daśāsyaḥ ||87||

sa tatra nighāta-dhana-pravāha-
dīrṇorvarā niṣkramaṇa-krameṇa |
dadarśa pātālam ivānta-hīnaṁ
khātaṁ prajātaṁ bhuvana-vraṇābham ||88||

kṣaṇaṁ tad-ālokana-bhugna-kaṇṭhaḥ
sthitvā prayātaḥ sa padaṁ svam eva |

kāle prayāte punar āgato'tha
saraḥ samudropamam abhyapaśyat ||89||

ananta-padmānvitam aprameyam
udagra-nāgendra-sahasra-sevyam |
parāga-puñjena bhujaṅga-lokam
ivāntarāle kapilena juṣṭam ||90||

haṁsāṁsa-kaṇḍūyana-lola-nāla-
phullāravindotthita-ṣaṭ-padānām |
muhuḥ samūhair vihitāndhakāraṁ
krośān niśā-śaṅkita-cakravākam ||91||

svādūdakaṁ komala-vīci-vātaṁ
padmojjvalaṁ bhṛṅga-gaṇopagītam |
sa-saurabhaṁ puṇyavatām ivaikaṁ
sarvendriyāṇām upabhoga-pātram ||92||

sa-vibhramaṁ śrī-ramaṇaṁ parāga-
pītāmbaraṁ nābha-bhavodbhutābjam |
nīlotpala-śyāmalam ākalayya
saraḥ sa niḥspanda-tanuḥ pradadhyau ||93||

aho nu netrārpita-kautukāni
vaicitryam etattrī-kṛta-vismayāni |
pibaty ayatnena kiyanti kālaḥ
sṛjaty ajasraṁ ca mahādbhutāni ||94||

kṣaṇaṁ vicintyeti lasad-vivekaḥ
sa śaṅkarārcāra-samādaro'bhūt |
anityatācinta-nakhaidajanmā
na sad-vicāraḥ kuśalāya kasya ||95||

ayaḥ-piṇḍa-krūraṁ śrayati na manaḥ kvāpi mṛdutaṁ
na yāvat saṁspṛṣṭaṁ sakala-bhava-bhāva-kṣaya-dhiyā |
manāk tasmin yāte praśama-lava-pāka-praṇayitāṁ
namaty etat kasya dvija-guru-harārcāsu na śiraḥ ||96||

saras-taṭe ṭaṅkita-ratna-pīṭhe
liṅgaṁ vidhāya sphaṭikādri-śṛṅgam |
sa-puṣpa-kopāhṛta-divya-padmair
arcāṁ cakārāmṛta-raśmi-mauleḥ ||97||

sa tryambakasyāmbara-cumbyamānāṁ
vidhāya pūjāṁ kamalopacāraiḥ |

hradasya viṣṇor iva madhya-jātaṁ
samādadhe mūrdhni vidhātum abjam ||98||

tasyāntare kāñcana-karṇikasya
vicitra-ratnojjvala-pallavasya |
sa divya-padmasya dadarśa kanyāṁ
tad-bhīti-lagnām iva jātu lakṣmīm ||99||

ādāya kanyāṁ kamalaṁ vidhāya
tac-candra-cūḍasya kirīṭa-koṭau |
prītiṁ vahan vismaya-garbha-gurvī
laṅkeśvaraḥ svāṁ nagarīṁ jagāma ||100||

mandodarī tad-dayitātha tatra
tenārpitāṁ kalpita-putrikāṁ tām |
ananya-lāvaṇya-vartī vilokya
kanyām abhūd vismaya-niścaleva ||101||

kadācid utsaṅga-gṛhīta-kanyāṁ
tāṁ nārado'bhyetya munir jagāda |
patyus taveyaṁ capalendriyasya
kanyā bhaviṣyaty abhilāṣa-bhūmiḥ ||102||

śrutvaitad ācchādya mahārha-paṭṭaiḥ
suvarṇa-mañjuṣa-dhṛtāṁ kumārīm |
mandodarī bhūmi-latāvakhāte
tatyāja ratnākara-pāra-tīre ||103||

kāle prayāte janakena rājñā
yajñāṅgane haima-halena kṛṣṭe |
labdhā samṛddhendu-mukhī sutā sā
sīteti nāmnā bhuvane prasiddhā ||104||

tataḥ kadācin maṇi-mandirasthaṁ
daśānanaṁ śūrpaṇākhābhyupetya |
sadyaḥ prakṛtyākhila-karṇa-nāsā
svasā śvasantī vijane jagāda ||105||

aho pramādas tava durjayasya
jana-trayī-rājyajayor jitasya |
yat tvaṁ prajātāri-navāṅkuro'pi
dhatse sukhī kṣība ivātinidrām ||106||

mantra-dviṣaḥ śakti-madena yasya
niścetanasyeva dināni yānti |

durvṛtta-goṣṭhī-patiteva patiteva
patnī na tatra tiṣṭhaty aparonmukhī śrīḥ ||107||

rāmaḥ pitur niścala-śāsanena
bhrātrā jaṭābhṛt saha lakṣmaṇena |
sītākhyayā cāru-dṛśā ca patnyā
dhanvī vane dāśarathiḥ sthito'sti ||108||

yasyāṅganā sā surasiddha-sādhya-
gandharva-vidyādhara-sundarīṇām |
sāścarya-saundarya-madaṁ vahantī
dṛṣṭā mayā tvad-bhavanocitaiva ||109||

tāṁ tvat-kṛte hartum ahaṁ pravṛttā
yāvan-mano-janma-jaya-praśastim |
rāmānujāt tāvad ayaṁ bhayāptaḥ
parābhavaḥ kartita-karṇa-nāsaḥ ||110||

man-manyu-śalya-vyathayābhibhūtaḥ
surāsura-śrī-haraṇa-pragalbhāḥ |
tvad-bhrātaras te khara-dūṣaṇādyā
rāmeṇa sarve nihatāḥ sa-sainyāḥ ||111||

sukhonmukhaḥ ka-bhujaṅgamo'pi
viṣoṣma-śāntyai bila-veśma-śāyī |
pipīlakenodara-randhra-yuktyā
vidāryate niścala-kalpa eva ||112||

āgupta-cāraḥ sva-para-pradeśe
jagat-trayī-rājya-gṛhīta-bhāraḥ |
aho prasiddhāṁ bhuvana-traye'pi
tvaṁ daṇḍakāraṇya-kathāṁ na vetsi ||113||

iti svasur marmaṁ vidāraṇogrāṁ
śrutvā giraṁ durviṣahaṁ daśāsyaḥ |
javena pāraṁ jaladher jagāma
kālena kāmena ca kṛṣyamāṇaḥ ||114||

sa prāpya mārīcam amātya-mukhyam
araṇya-prayanta-tapaḥ prasaktam |
nyavedayan martya-vikāram asmai
sītāphāra-vyasanodyamaṁ ca ||115||

lakṣmī-śarīra-kṣapaṇābhiyoge
gāḍhānubandhena mada-pramūḍham |

sācivya-mantrāvadhi yācyamāno
vicārya mārīca-munis tam ūce ||116||

aho batāyaṁ tava moha-mantraḥ
svatantra-vācā cyuta-nīti-tantraḥ |
kiṁ śatruṇā putra-kalatra-mitra-
dehāpahārī vyasanāya dattaḥ ||117||

dhūrtair yad uktaṁ hṛdaya-grahāya
nindyaṁ madottuṅgam asaṅgataṁ ca |
tad īśvarāṇāṁ pariṇāma-kaṣṭaṁ
nirdiṣṭa-durvedam aniṣṭam iṣṭam ||118||

sarvopakāraḥ sukṛta-prahāraḥ
kleśāvatāraḥ kuśalāpasāraḥ |
śīlāpacāraḥ kupadābhisāraḥ
pāpa-prakāraḥ para-dāra-hāraḥ ||119||

pathyaṁ na jighranty atha carvayanti
spṛśanti śṛṇvanti vilokayanti |
vināśa-kāle capalendriyāṇāṁ
sarvendriyāṇīva puraḥ prayānti ||120||

rāmasya hartuṁ katham icchasi
tvaṁ patnīm ayatna-kṣata-rākṣasasya |
yad-bhītinīty eva tapas tataṁ me
kva rakṣasām asti viveka-pākaḥ ||121||

jātaḥ kṛtī tata-tapaś-caya-ṛṣyaśṛṅga-
mantrāhuti-prasṛta-yāga-vidhi-prabhāvāt |
pṛthvī-pater daśarathasya pitur niyogād
yaḥ kauśikasya makha-rakṣaṇa-dīkṣito'bhūt ||122||

śūraḥ śiśuḥ kauśika-śāsanena
man-mātaraṁ vartmani tāṭakāṁ yaḥ |
hatvā prapede muniā vitīrṇāṁ
sa-jṛmbhakām astra-rahasya-vidyām ||123||

asstrodyat-pakṣapātaiḥ kuśika-suta-makha-trāṇa-sajjasya yasya
prakṣipto yojanānāṁ śatam udadhi-taṭe mūrchitaḥ pracyuto'gre |
vṛkṣeṣv adyāpi bāṇāsana-cakita-bhiyā rāma-nāmādi-varṇe
rākārāmādi-śabdeṣv api bhaya-samayān na kvacin nirvṛtir me ||124||

yaḥ prāpa yajñe janakasya putrīṁ
caṇḍīśa-cāpākramaṇena sītām |

nītāṁ trilokī-vijayāśayena
śaktitvam etāṁ kusumāyudhena ||125||

ākarṇākṛṣṭa-bhaṅgodbhava-rava-mukharoccaṇḍa-caṇḍīśa-cāpa-
krodhādhmātasya sarva-kṣitipa-vadha-vidher dvandva-yuddhātitithir yaḥ |
cāpa-śrī-kuñjanena vyadhita bhṛgupateḥ sarva-dharmasya goptā
puṇya-brāhmaṇya-janmāpacaya-paricaya-kṣatra-vṛtter nirodham ||126||

yaḥ satya-pāśa-grathitasya muktyai
putir girā nirjana-saṁśrayāya |
yayāv araṇyaṁ saha lakṣmaṇena
bhrātrā samāna-vratayā ca patnyā ||127||

viyoga-śokāt pitari pratapte
svargaṁ prayāte bharatena yatnāt |
abhyarthyamāno'pi nijaṁ na rājyaṁ
jagrāha rāmaḥ sthira-satya-kāmaḥ ||128||

tat-pāduke mūrdhni nidhāya dhīmān
karoti śatrughna-niṣevyamāṇaḥ |
rājyaṁ jaṭābhṛd bharatas tadīyaṁ
vanānta-vāsāvadhiṁ tat-praviṣṭam ||129||

sahāyatāṁ te kupade karomi
kathaṁ śarīra-pratikūla-kārye |
akurvatas tvad-viśikhair vināśas
tatas tu rāmān nidhanaṁ varaṁ me ||130||

śrutveti mārīca-vacaḥ prahṛṣṭas taṁ
rākṣasendraḥ prathamaṁ visṛjya |
māyā-nidhānaṁ sva-vināśa-sajjaḥ
paścād yayau kalpita-bhikṣu-veṣaḥ ||131||

arthānartha-kṣaya-bhaya-jayān sarvathā vetti sarvaḥ
śreyaḥ prāptuṁ kim api yatate varjayaty eva doṣān |
taj-jño'py ante patati vivaśaḥ kle`cā`cokārti-garte
daivādiṣṭe patana-samaye laṅghane kasya śaktiḥ ||132||

atha kanaka-kuraṅgaṁ vidrumottuṅga-śṛṅgaṁ
rucira-maṇi-vicitraṁ locanānanda-mitram |
dyutim iva vikirantaṁ saṁnikarṣe carantaṁ
janaka-nṛpati-putrī kautukāt taṁ dadarśa ||133||

tac-carma-lobhāt praṇaya-prayatnair
abhyarthito maithila-rāja-putryā |

dhṛtvāśrame lakṣmaṇam ātta-cāpaḥ
sasāra sāraṅga-vadhāya rāmaḥ ||134||

māyā-mṛgas tīkṣṇatarānanena
sa patriṇā rāma-dhanuś cyutena |
biddhaḥ patan rākṣasa-rūpa eva
hā lakṣmaṇety ārta-ravaṁ rurāva ||135||

śrutvā pralāpaṁ sahasaiva sītā
bhartur viruddhaṁ pariśaṅkamānā |
tat-kampitāṅgī visasarja yatnāt
sa-sambhramaṁ lakṣmaṇam īkṣitaṁ tam ||136||

abhyetya sītām atha kūṭa-bhikṣur
daśānanaś candramukhīṁ dadarśa |
surāsurāṇāṁ kalahopaśāntyai
sudhāṁ sudehām iva nirjanasthām ||137||

praṇāminīṁ svāgata-vādinīṁ tāṁ
pādyāsanātithya-viśeṣa-sajjām |
uvāca kauṭilya-nilīna-māyaḥ
pracchanna-kāyaḥ kṣaṇadācarendraḥ ||138||

lāvaṇyaṁ sakalāṅga-saṅga-subhagaṁ mādhurya-dhuryaṁ vacas
tīkṣṇāntānayana-dvayī ca sutarāṁ prāne kaṣāya-cchaviḥ |
mūrtiḥ kānti-sudhācitā rasa-mayī citraṁ camatkāriṇī
yatnenāpy abhilakṣyam amlakaṭukaṁ kiṁcin na te ceṣṭitam ||139||

ekākinī nirjana-kānane'smin
karoṣi kiṁ ratna-vimāna-yogyā |
ghoraṁ ghurad-vyāghra-guhāgram etat
kasmāt taveṣṭaṁ viṣamāśma-kāṣṭham ||140||

etā nirbhara-darbha-sūci-nicayair duḥsaṁcarā bhūmayaḥ
kṣut-kṣuṇṇājagarogra-kopa-viṣama-śvāsoṣma-śuṣya-drumāḥ |
grīṣma-glāni-nimagna-matta-mahiṣa-śliṣyat-karīṣonmiṣat-
paṅka-vyākula-viklavat-tṛṇa-kula-kledāti-tiktaṁ payaḥ ||141||

divyāratna-hiraṇya-harmya-rucirā ramyā tava śrī-sakhī
laṅkā sphāṭika-mandirāṁśu-nivahaiḥ svargaṁ hasantī muhuḥ |
tasyāḥ subhru vibhāty aśoka-vanikālaṅkāra-bhūtā marut-
tvaṅgat-kalpa-latā-parāga-paṭalī-saṁsarga-raṅgā ratiḥ ||142||

jagaj-jayodyoga-raṇāṅkita-śrī-
laṅkādhināthaḥ praṇayī tavāham |

yaṁ trāsa-lolāṁśuka-pallavāṅgā
bhrūbhaṅga-bhagnās tridaśā nayanti ||143||

śrutvaitad uktaṁ daśakandhareṇa
bhayena kopena ca kampamānā |
jagāda jihmaṁ janakātmajā taṁ
samudbhavad-bāhu-śiraḥ-sahasram ||144||

aho praśānta-vrata-kaṣṭa-kūṭas
tvaṁ śaṣpa-sañchanna ivāndha-kūpaḥ |
pāpāplutaṁ jalpanaṁ jalpatas te
kiṁ nāṁa bhūmau patitā na jihmā ||145||

iti bruvāṇāṁ kapaṭākṛtis tāṁ
kareṇa mātaṅga-nibhaḥ pramāthī |
ākṛṣya rambhām iva vepamānāṁ
jahāra mattaḥ piśitāśanendraḥ ||146||

tāra-pralāpāṁ śaraṇaiṣīṇīṁ
tāṁ dayābhimānī na rarakṣa kaścit |
prāyaḥ sva-rakṣā-praṇayī jano'yaṁ
parārti-kāle virala-prayatnaḥ ||147||

sītāṁ harantaṁ rajanī-carendraṁ
latām ivogrānilam ambareṇa |
dhīraḥ kṛpāvān aruṇasya sūnur
abhyādravad gṛdhra-patir jaṭāyuḥ ||148||

nikṛtta-varmāyudha-maulivāhaṁ
kṛtvā daśāsyaṁ nakha-cañcu-pakṣaiḥ |
daiva-pramāṇe vijaye jaṭāyur
juhāva jīvaṁ nijam āji-vahnau ||149||

jāyante nidhanaṁ prayānti satataṁ janma-bhrame jantavaḥ
ko'py ekaḥ kila jāyate sa sukṛtī yaḥ pīta-puṇyāmṛtaḥ |
ārta-trāṇa-pavitritena tṛṇavan nītena jātu vyayaṁ
vyāptāśeṣa-yaśo-mayena vapuṣā kalpa-sthitir jīvati ||150||

laṅkādhināthaḥ samupetya laṅkām
aśoka-nāmnīṁ vanikāṁ praviśya |
nyaveśayan maithilajāṁ kṣayāya
kulasya mānasya ca jīvitasya ||151||

dineṣu yāteṣv atha rāma-vṛttaṁ
jñātuṁ visṛṣṭaḥ praṇidhir nigūḍhaḥ |

suketu-nāmā daśakandhareṇa
vijñāya sarvaṁ sa samājagāma ||152||

sa tāpa-savyañjana-rañjitena
veṣeṇa laṅkā-patim abhyupetya |
svairaṁ babhāṣe bhuvana-traye'pi
samasta-kāryeṣu kathāntaraṅgaḥ ||153||

na yujyate vaktum asaṁmataṁ yan
na cāhitaṁ na prakaṭaṁ na guptam |
prāyaḥ prabhūṇām atisaṁnikarṣaḥ
kṣurāgra-dhāre nava-pāda-cāraḥ ||154||

śrutaṁ ca dṛṣṭaṁ nivedyamānaṁ
satyaṁ vacaḥ prīti-karaṁ na rājñām |
tuṣyanti bhūpāḥ stavaka-stavena
śūnyena veśyā-praṇayopamena ||155||

karṇānukūlaṁ hṛdaya-grahāya
yad ucyate tat-kṣaṇa-dṛśya-doṣam |
bāllabhya-bhāva-prabhavāya bhūtyair
droha-prakāraḥ paramaṁ prabhūṇām ||156||

sahāya-hīnasya pada-cyutasya
kṣāmasya kāntā-virahānvitasya |
rāmasya vṛttaṁ śṛṇu deva sarvaṁ
śrutvā vicārya kriyatāṁ hitaṁ yat ||157||

hatvā sa mārīcam ameyamāyaṁ
tyaktvāśramaṁ lakṣmaṇam āptam agre |
vilokya sītā-haraṇābhiśaṅkī
dhyātvāpatat tan-mukha-datta-dṛṣṭiḥ ||158||

dṛṣṭāśramaṁ śūnyam acintitogra-
śokābhikātāpta-muhūrta-mohaḥ |
āsādya saṁjñāṁ śanakaiḥ prapede
cakra-bhramārūḍha ivākulatvam ||159||

jaṭāyuṣas tat-kṣaṇa-mukta-jīva-
śeṣasya kṛtvāntya-vidhiṁ vidhijñaḥ |
tad-duḥkha-tāpaṁ dayitā-viyoge
rāmaḥ kṣate kṣāram ivāsasāda ||160||

śaile śaile sthala-jala-bila-prāya-puñje nikuñje
kṛtvā kṛtvā hṛdayam asakṛj jīvitāśā-vihīnam |

śokenāntar-vihita-vasatiḥ praskhalad bāṣpa-varṣī
rāmaḥ sītāṁ dhṛtim iva vane hāritāṁ nāsasāda ||161||

saraḥ phullair vyāptaṁ vikaca-kumudendīvara-vanai
rajaḥ puṣpālekhyaṁ sa khalu nikhilendu-dyuti-mukhaḥ |
vahann antar-dveṣād iva kamala-khaṇḍeṣu vimukhaḥ
kṣapām antaś-cakrāhvaya-sadṛśa-vṛttiḥ samanayat ||162||

dṛṣṭvā śriyaḥ putram avāpta-ghora-
kabandha-rūpaṁ sa vimocya śāpāt |
rākā-viyoga-glapitaḥ śaśīva
yayau tad-uktena pathā hitena ||163||

śanair avāpyācala-ṛṣyamūkaṁ
sugrīva-nāmnā plavageśvareṇa |
parasparābaddha-hita-pratiṣṭhaṁ
sa prāpa vikhyāta-balena sakhyam ||164||

tasyāgrajenātibalena rājyaṁ
hṛtaṁ samākarṇya sa vāli-nāmnā |
cakāra mitropakṛti-prayatna-
saṁnaddha-dhīs tan-nidhane pratijñām ||165||

kiṣkindhām etya rāmaḥ prathita-bhuja-balaṁ vālinaṁ śaura-śālī
sugrīvāhūtam ugrānana-viśikha-hataṁ kīrti-śeṣaṁ cakāra |
sannaddhaḥ sapta-sindhūddhata-salila-cayā-śānti-santoṣa-vṛddhyā
sandhyā-dhyānāya dhīraḥ kṣaṇa-gamana-paṭur yaḥ sadaivātra dṛṣṭaḥ ||166||

sugrīvaṁ hanuman-mukhaiḥ parivṛtaṁ rājye'bhiṣicya svayaṁ
kṛtvā vāli-jam aṅgadaṁ tad-anugaṁ tad-yauvarājyārjitam |
rāmaḥ prasravaṇe girau samanayad vidyut-prabhā-piṅgala-
śmaśru-vyākula-megha-saṅgha-kalile kālaṁ viyogākulaḥ ||167||

saṁrambhorjita-garjitaṁ jaladharaṁ kṣiprodyatāṁ vidyutaṁ
khadyota-sphuṭanaṁ kadamba-pavanaṁ tāṁ sasmitāṁ ketakīm |
sehe sarvam amogha-megha-caritaṁ rāmaḥ suhṛn-nirmitāṁ
sītānveṣaṇa-saṁvidaṁ dhṛtimayīm āśāṁ niveśyāśaye ||168||

tataḥ prayāte ghana-megha-kāle
praśānta-bāṣpeṣu diśāṁ mukheṣu |
mitrodama-śrīr iva harṣa-hetuḥ
padmākarāṇāṁ śarad ājagāma ||169||

udyoga-kāle'pi nirargalasya
vaktuṁ suhṛdaś cyutasya |

kruddhena saumitri-rathāgrajena
yayau visṛṣṭaḥ kapi-rājadhānīm ||170||

śrī-bhoga-saktaṁ dayitānuraktaṁ
harīśvaraṁ vismṛta-mitra-kāryam |
abhyetya lajjāvanataṁ jagāda
rāmānujaḥ kopa-kaṣāya-netraḥ ||171||

āścaryaṁ nija-kārya-kāla-vinataḥ paryāpta-tātparyavān
krauryaudāryam anāryaṁ vetsi na ghana-kleśāśma-śayyāśrayam |
ucchiṣṭaṁ pibasi priyādhara-dalasyālagna-rāgaṁ madhu
prāyeṇopakṛtiḥ kṛtaghna-hṛdaye pāṣā;na-paṭṭe kṛṣiḥ ||172||

sollāsāḥ kṛkalāsa-kūrma-śapharotphālaāhi-jihvā-latā
sandhyā-varṇa-palāśa-parṇa-kariṇī-karṇānukāra-kṣamā |
vidyun-nṛtta-narendra-vṛtta-vanitā-citāsavonmatta-dhī-
durnītonnati-cāraṇa-stuti-kalā-lolāḥ khala-prītayaḥ ||173||

sa lakṣmaṇeneti viḍambyamānaḥ
sa-doṣa-vailakṣya-viṣaṇṇa-cittaḥ |
prasāhya taṁ saṁvaraṇa-praṇāmaiś
cakre sva-sainyaṁ vijayāya sajjam ||174||

namraḥ samabhyetya tataḥ kapīndraḥ
plavaṅga-saṅghaiḥ paripūritāśaḥ |
rāmaṁ prasādābhimukhaṁ vidhāya
diśo vijetuṁ balam ādideśa ||175||

sītānveṣaṇa-śāsana-praṇayināṁ darpeṇa saṁsarpatāṁ
sampūrṇe bhuvane kapi-kṣiti-bhṛtāṁ sainyena dig-vyāpinā |
megha-grastam ivāmbaraṁ ghana-tamaḥ saṅghāta-pītaṁ dinaṁ
dik-cakraṁ ca babhūva vindhya-śikhara-prākāra-sampūritam ||176||

vegenāṅgadam aindranīla-hanuman-mukhyāḥ plavaṅgās tataḥ
prāptā dakṣiṇa-sindhum uddhatataratvaṅgattaroṅgattaram |
āliṅgantam ivāmbara-praṇayinīṁ gaṅgāṁ digantādibhir
dṛṣṭvā bandhya-pariśramāḥ pramumucuś cintā-nimagnā dhṛtim ||177||

tato'bravīd vāli-sutaḥ samudra-
sandarśana-tyakta-jayābhimānaḥ |
sītā na labdhābdhir ayaṁ na laṅghyaḥ
kapi-prabhoḥ kaḥ sahate prakopam ||178||

ihaiva nas tyakta-parigrahāṇāṁ
yuktaṁ tapaḥ saṅgalita-grahāṇāṁ

bhagne'bhimāne vitate'vamāne
vanaṁ vinā bheṣajam asti nānyat ||179||

mithyā-putra-kalatra-mitra-bharaṇārambhābhiyoga-grahair
āśā-pāśa-juṣāṁ prabhu-praṇayināṁ sevā-vrataiḥ śuṣyatām |
ante hanta diśanti santata-mahā-moha-prarohāvahā
vaiśyāvibhrama-cañcalā bhrama-madonmatta-kramaṁ sampadaḥ ||180||

dhanyo jaṭāyur jagati pravīro
jīvaty alobhojjhita-jīvito'pi |
chinnasya yasyocita-rāja-kārye
loke prarūḍhā kila kīrti-lakṣmīḥ ||181||

ity aṅgadenābhihite samīpaṁ
sampāti-nāmā śanakair avāptaḥ |
plavaṅgamān gṛdhrapatir jagāda
navodbhavat tat-kṣaṇa-lakṣya-pakṣaḥ ||182||

bhrātā jaṭāyur mama pūrvam arka-
pathe vrajan mat-sahito javena |
spardhānubandhī sa mayā sva-pakṣai
saṁrakṣitaḥ prajvalitākhilāṅgaḥ ||183||

nirdagdha-pakṣaṁ patitaṁ kṣitau māṁ
divākarākhyo munir ity uvāca |
bhaviṣyasi prauḍha-gati`h sapakṣas
tvaṁ rāma-vṛttāmṛta-pūrṇa-karṇaḥ ||184||

ihādya me rāma-kathāmṛtena
pakṣaiḥ prajātair vigataḥ sa śāpaḥ |
paśyāmi laṅkopavane niruddhāṁ
sītāṁ nigadyeti jagāma gṛdhraḥ ||185||

mahā-mater jāmbavato matena
plavaṅgamaiḥ sādaram aṅgadādyaiḥ |
abhyarthito'bdhes taraṇe'bhimānī
samīra-sūnur vavṛdhe hanūmān ||186||

mahendram āruhya giriṁ sapāda-
bhareṇa gurvīkṛtam utpapāta |
ādātum icchann iva nāka-cumbi
dineśa-bimbaṁ punar ambarāgram ||187||

svacchāmbu-pratibimbite'sya vapuṣi krūra-prakopākulair
draṣṭrā-koṭi-vipāṭanena makarair mithyābhiyoge kṛte |

dūrodgārita-dūruvāta-vidhuta-sphītais taṭāmbu-sphuṭac-
chukti-vyakta-sṛtair jahāsa jaladhir muktā-samūhair muhuḥ ||188||

vrajan sa dhīraḥ śata-yojanāntaṁ
krameṇa tad-grāsa-vivardhitāsyām |
jaghāna ghorām atha siṁhikākhyāṁ
kṣapām ivārkas tamaso janitrīm ||189||

mānāya mainākam athārṇavena
viśrāntaye ratna-giriṁ visṛṣṭam |
kareṇa saṁspṛśya sa laṅghitābdhir
laṅkāṅka-śailasya taṭe papāta ||190||

atha niśi śaśi-hāsollāsa-śubhrāsu dikṣu
sphuṭa-maṇi-kiraṇeṣu tat-priyāntaḥ-pureṣu |
pratipadam atyatnāt tena sarvaṁ vicintya
durtataram abhipatya svairam ābhāṣya sītām ||191||

sura-taru-vanikāyā mūla-bhaṅgaṁ vidhāya
pravidhuta-kula-śailān kiṅkarān mantri-putrān |
sura-pura-bhaya-dīkṣā-dakṣam akṣaṁ ca hatvā
svayam abhisaratā tām indrajid yuddha-bhūmim ||192||

tṛṇam iva vahatā tac chadmanā brāhmam astraṁ
hutavaha-huta-laṅkātaṅka-niḥśaṅka-śaktyā |
kṛtam iha kapinā yat tac ce devena dṛṣṭaṁ
tad api kumati-sṛṣṭaṁ daiva-diṣṭaṁ na naṣṭam ||193|| (tilakam)

yad bhakti-yuktaṁ vinaya-pramuktaṁ
vijñāpyase śakti-lavena deva |
ākuñcita-bhrū-bhrama-kāri vaktraṁ
na tatra kāryaṁ sva-hitaṁ vicāryam ||194||

śrutvaitad uktaṁ praṇadhi-vratena
rakṣaḥ-patiḥ kṣmāṁ kṣaṇam īkṣamāṇaḥ |
na kiñcid ūce caraṇāñcalena
samullikhan sphāṭika-pāda-pīṭham ||195||

atha prabhāte kila mantri-mukhya-
niṣevyamāṇaṁ kṣaṇadā-carendram |
bhrātā sabhāgra-sthitam abhyupetya
vibhīṣaṇaḥ samprati taṁ babhāṣe ||196||

atyalpake'pi vyasanāṁśa-leśe
na saṁvṛttir yaiḥ kriyate prayatnāt |

teṣāṁ pravādād avamāna-pūrṇāḥ
saktāpavādā vipado bhavanti ||197||

nahi dhīmatāṁ dhāvati dhīḥ kukārye
kṣaṇād akāryād viramanti bhavyāḥ |
kurvanty akāryaṁ viramanti naiva
hitaṁ na śṛṇvanti ca deva-dagdhāḥ ||198||

parābhavaṁ yat sa kapis tavāpi
cakāra so'yaṁ kunaya-prabhāvaḥ |
sītāpahāra-prabhavāvamāne
tat-tyāga eva praśamābhyupāyaḥ ||199||

aho nu cārair na niveditaṁ bho
rāmaḥ samudrasya taṭīm avāptaḥ |
yad bhṛtya-sugrīva-vidhau vidheyaḥ
sa mārutis tat-pṛtanā-padātiḥ ||200||

prasādyatām ātma-hitāya rāmaḥ
sītārpaṇenaiva sa śāntim eti |
ayaṁ pramādasya śarāva-pātaḥ
sītā-parityāga-karāvalambaḥ ||201||

hitaṁ tavaite na vadanty amātyās
tvad-bhrū-latādhīna-vibhūti-bhogāḥ |
citta-grahāya priyatām avāptuṁ
karṇānukūlaṁ katham antya-tathyam ||202||

satye śaṅkā-cakita-matayo vañcaka-grāma-līnāḥ
śaila-sthaolpakṛti-viphalāḥ svalpa-doṣe'tikopāḥ |
matnrodvignāḥ piśuna-vacanā gharma-narmokti-hṛṣṭāḥ
sādhu-dviṣṭāḥ prakhala-suhṛdaḥ sarvadā bhūmi-pālāḥ ||203||

iti bruvāṇaṁ ku`calānubandhād
vibhīṣaṇaṁ bhrū-bhramaṇa-prakopaḥ |
ākṛṣya khaḍgaṁ caraṇāñcalena
nyapātayan nirvikṛtiṁ daśāsyaḥ ||204||

sa vetribhis trāsita-sarva-lokair
niṣkāsitaḥ sajjana-saṁśrayārthī |
guṇābhisāri gagnaṁ vigāhya
jagāma rāmasya samīpam eva ||205||

anyedyur antaḥ-pura-saudha-śṛṅga-
sthitaṁ sametya praṇidhir daśāsyam |

sugrīva-sainyārṇava-madhya-cārī
jagāda vijñāta-samasta-tattvaḥ ||206||

itaḥ prayātasya vibhīṣaṇasya
praṇāminaḥ pāda-nakhāṁśu-paṭṭam |
rāmeṇa maulau pravisārya datto
laṅkādhipatye prathamābhiṣeke ||207||

mantrāntaraṅgatvam atīva yātaḥ
sa tasya nirvyāja-hitopadeṣṭā |
na bāndhavatvaṁ sahajaṁ janasya
sa eva bandhuḥ kila yo'nuraktaḥ ||208||

vibhīṣaṇasyānumate tri-rātraṁ
rāme'bdhi-tīre'tha kṛta-vrate'pi |
gāmbhīrya-niḥsyandatayāmbu-rāśir
na kiṁcid ūce taraṇābhyupāyam ||209||

rāmasya cāpākramaṇena sindhur
bhayād athāmanyata setu-bandham |
mṛdor avajñā-mukha-bhaṅga-kārī
lokaḥ kilāyaṁ bhaya-bhojya eva ||210||

athāmbudhau mandara-tulya-śaileḥ
setur nibaddho'dbhuta-kṛt plavaṅgaiḥ |
prabhāva-śaktyā dṛḍha-niścayānāṁ
śilāḥ plavante salile kim anyat ||211||

rakṣaḥ-kule setur abhāva-hetur
daivena sṛṣṭaḥ salila-pracāraḥ |
nūnaṁ sa nirvighna-gatāgatāya
laṅkā-padāṁ rāghava-sampadāṁ ca ||212||

tīrtvārṇavaṁ setu-pathena rāmas
tatas trikūṭasya taṭe niviṣṭaḥ |
plavaṅga-sainyena dhanena yasya
trastā iva kvāpi diśaḥ prayātāḥ ||213||

ity uktvā praṇidhau manāg apasṛte laṅkā-pati-bhrātaraṁ
vyāyan-mānuṣa-sevakaṁ kṣata-kulaṁ pramlānamānānanaḥ |
saṅkalpair api duṣkare'dbhuta-nidhau setau nibaddhe'mbudhau
lajjā-dveṣa-vimarśa-kopa-kalanā-vyākīrṇa-citto'bhavat ||214||

athoccacāroddhata-yuddha-śaṁsī
bherī-ninādaḥ kṣaṇadā-carāṇām |

śilāhatāṭṭāla-paramparāṇāṁ
jhāṅkāra-rāvaś ca ghanaḥ kapīnām ||215||

yuddhe pravṛtte kapi-rākṣasānāṁ
drumādri-śastrāstra-samāhatā bhūḥ |
punaḥ prajātākhila-dāha-śaṅkā
laṅkā cakampe bhaya-vihvaleva ||216||

tataḥ pratīhāra-patiḥ praviśya
vidyun-mukhākhyaḥ kṣaṇadācarendram |
vyajijñapat saṅgara-raṅga-bhaṅgaṁ
pratyakṣam ālokya niśācarāṇām ||217||

deva-dvandva-raṇe prasakta-subhaṭe tulyatvam āsīt kṣaṇaṁ
rakṣo-vānara-sainyayor atha manāg glāne bale rakṣasām |
vīreṇendrajitābhyupetya nihatau bhūmau cyutau rāghavau
nāgāstreṇa samāvṛtau triśirasā bhagnaṁ kapīnāṁ balam ||218||

divya-prabhāvau garuḍena sākṣāt
spṛṣṭau vinaṣṭākhila-pāśa-bandhau |
athotthitau dāśarathī vṛthaiva
kiṁ pauruṣair daivam alaṅghyam eva ||219||

labhdādhikotsāha-balaiḥ plavaṅgair
nipīḍyamāneṣu niśācareṣu |
prahasta-dhūmrākṣa-mahodarādyāḥ
prāptā raṇe manda-balatvam eva ||220||

bhagne'tha sainye kṣaṇadācarāṇāṁ
mānānubandhād avilupta-dhairyāḥ |
hastāḥ prahasta-pramukhāḥ krameṇa
te saṅgarorvīkula-bhūdharendrāḥ ||221||

tvad-ājñayā deva vibodhanāya
pramṛdyamāno'pi gajāśva-sainyaiḥ |
atyanta-nidrā-taruṇī-karālo
na kumbhakarṇo vijahāti nidrām ||222||

śrutvā pratīhāra-giraṁ daśāsyaḥ
saṅkhye tanu-tyāga-samudyato'bhūt |
cittānuvṛttānta-sahāya-hīnaṁ
kasyeṣṭam aiśvaryam araṇya-tulyam ||223||

snānārcanādi pravidhāya tūrṇaṁ
kāryānurodhād atha kumbhakarṇaḥ |

śrutvākhilaṁ rāma-virodha-vṛttaṁ
paulastyam etya praṇato'bhyuvāca ||224||

aho mahān duḥsaha-durgraho'yaṁ
san-mantri-mantrair na nivāritas te |
krodhendhane kiṁ bhavatā smarāgnau
hutā vidhḥtir gaṇitā na nītiḥ ||225||

lolā-nibaddhāmbudhi-madhya-setoḥ
śaktir manuṣyasya na cintitā kim |
bhrū-bhaṅga-bhīti-stimitāmburāśau
yasyājñayā bhūmidharāḥ plavante ||226||

sa dīrghadarśī hita-kṛn manīṣī
vibhīṣaṇaḥ kiṁ bhavatā nirastaḥ |
mantrāgamatvaṁ prathamaṁ nihatya
paścād viṣaṁ bhakṣitam aprameyam ||227||

vyasana-patana-saktis tad-virāme'py asaktir
hita-saciva-viraktir durjaneṣv eva bhaktiḥ |
ucitam ativiyuktir durgrahāṇām amuktiḥ
kṣitiparivṛḍha-lakṣmī-saṅkṣaye lakṣaṇāni ||228||

śrutvānujoktaṁ hita-yuktam etan
naktaṁ-carendro na viveda yuktam |
nipāta-kāle kila naiva buddhir
bhaved yathā moha-rajo-viśuddhiḥ ||229||

sa taṁ jagāda pratibodhito'dya
śikṣā-pradānāya na paṇḍitas tvam |
mithyā bhujau bhūri-bhujas tavemau
bhajasva gatvā dhana-moha-nidrām ||230||

ity agrajenābhihito vicintya
prabhāva-śaktiṁ bhavitavyatāyāḥ |
saṁnaddha-buddhir nidhane ripūṇāṁ
na kumbhakarṇas tam uvāca kiṁcit ||231||

samprāpte kumbhakarṇe raṇa-bhuvam abhavāyāsa-saṁmantritānām
bhagne sainye kapīnāṁ diśi diśi rajasā bhūyasā saṁvṛttāyām |
tat-kāya-cchāyayādho jagati gurutaraiḥ saṁniruddhe'ndhakārair
arke sākāra-rāhu-grahaṇa-samaya-dhīḥ khecarāṇāṁ babhūva ||232||

tataḥ praviśyāri-bala-prahāro
vidīrṇa-kāyaḥ sruta-śoṇitaughaḥ |

naktaṁ-caraḥ kuñjara-karṇa-nāmā
vyajijñapat saṁsadi rākṣasendram ||233||

deva tvad-ājñā-paruṣākṣarāṇi
dhyāyan kapīnāṁ yudhi kumbha-karṇaḥ |
cakre mahan manyum anantam antaḥ
prārabdha-kalpānta-kṛtānta-līlaḥ ||234||

bhagnāśaṅkaṁ dadhāne jagati sa gaganāsaṅgi-tuṅgottamāṅgaḥ
padbhyāṁ bhū-kampa-kārī bhaya-niviḍa-milad-vāraṇāyūṁṣi piṁṣan |
sugrīvaṁ vigrahograṁ laghu-vihagam ivādāya muṣṭi-graheṇa
grīvākarṣair babhañja drumavad avagati-vyāhatānaṅgadādyān ||235||

kṣipraṁ vibhīṣāṇa-matena nikṛṣṭa-cāpas
taṁ rāghavaḥ sva-kaṭakopari bhūdharābham |
bāṇair nipātya ghana-kāya-bharāvapiṣṭa-
rakṣaḥ-kulaṁ bhuvana-vismayam ātatāna ||236||

hate vikīrṇe yudhi kumbhakarṇe
nikumbha-kumbhādiṣu ca cyuteṣu |
mānānubandhād aparāṅ-mukhānāṁ
kṣaṇaṁ kṣayo'bhūt kṣaṇadā-carāṇām ||237||

śoka-prakopānala-lihyamānaḥ
kula-kṣayād indrajad abhyupetya |
sainyaṁ kapīnāṁ nikhilaṁ kṣaṇena
sa rāma-sugrīva-mukhaṁ jaghāna ||238||

hateṣu sarveṣu harīśvareṣu
kaṇṭhāvakīrṇa-kṣaṇa-jīvitena |
abhyarthito jāmbavato hanūmān
eko visṛṣṭaḥ kapi-jīvitāyai ||239||

sa yojana-śata-trayīṁ divi vilaṅghya bhāsvat-prabhaḥ
sa puṣkaram apāharat sakalam auṣadhi-kṣmādharam |
yad agrasara-saurabhair abhavad āpta-jīvaṁ kṣaṇāt
sarāghava-kapīśvaraṁ hari-susainyam atyadbhutam ||240||

mānaṁ necchati yacchati vyasanitāṁ mugdhāṁ vidhatte dhiyaṁ
kīrtiṁ hanti kalaṅkayaty api kulaṁ sotkarṣa-vidveṣavān |
yad yat karma vidhīyate sumatinā kāryānubandhodyamais
tat tat sarvam alakṣitaḥ kṣapayati kṣipraṁ viruddho vidhiḥ ||241||

--o)0(o--

athendrajit sarva-jagaj-jayogra-
brahmāstra-siddhyai vihitāpacāraḥ |
vanaṁ samāgatya nikumbhilākhyaṁ
yāgogra-vahnau rudhiraṁ juhāva ||242||

yāgārdha-vighne yudhi vadhya eṣa
naivānyathety āśu vibhīṣaṇena |
ukte hite rāghava-śāsanena
taṁ lakṣmaṇo yoddhum athājagāma ||243||

athendrajil-lakṣmaṇayor madena
yuddhe pravṛtte kapirākṣasānām |
parasparaṁ dīrgha-mahāstra-dīptaṁ
sainya-dvayaṁ prekṣakatām avāpa ||244||

krodhākulenendrajitā prasahya
śaktyātha hṛn-marmāṇi dārito'pi |
taṁ patriṇā laṇṭha-nikṛtta-vaktraṁ
saumitrir āścarya-nidhiś cakāra ||245||

śrutvaitad ugrâśa-nipāta-tulyaṁ
śokena nirbhinna-dhṛtir daśāsyaḥ |
vyāptaḥ sphuṭadbhiḥ kaṭakāgra-ratnaiḥ
papāta kalpānta ivācalendraḥ ||246||

sa labdha-saṁjñaḥ priya-putra-śoke
bhrātṛ-kṣayasyopari marma-lagne |
sītābhilāṣaṁ sahasā vihāya
babandha citte maraṇābhilāṣam ||247||

bhrātrā bhujena sakalodyama-dakṣiṇena
putreṇa sarva-guṇa-saṅgama-vallabhena |
mānena mauli-maṇinā rahitasya jantoḥ
kiṁ jīvitena śita-śalya-śatāyitena ||248||

prāptas tataḥ samara-bhūmim abhagna-māno
bhṛtyānujātmajanikṛtta-śarīra-pūrṇām |
laṅkeśvaraḥ pṛthu-viṣāda-bhara-śrameṇa
viśrāntaye nija-vapuḥ kṣayam ācakāṅkṣa ||249||

saṁnaddhe daśa-kandhare yudhi bhaya-vyāghūrṇa-diṅ-maṇḍale
paiśācāśvaratha-sthite hari-rathārūḍhe ca rāme punaḥ |
bāṇeṣu prasaratsu deha-dalana-vyāpāra-pārāptaye
hy ekasya sva-tanu-kṣaye ripu-vadhe cānyasya lobho'bhavat ||250||

agre śarīra-nirapekṣam arakṣitāṅgaṁ
rakṣaḥ-patiṁ ghana-raṇa-kṣayam īkṣamāṇaḥ |
rāmaḥ kṣaṇaṁ sthagita-niścala-cāpa-pāṇiḥ
sāścarya-śaurya-bhara-vismayavān pradadhyau ||251||

kāyaḥ kailāśa-mūloddhṛti-vipula-śilollekha-vikhyāta-sāras
tejaḥ śakrebha-kumbha-sthira-śara-śakala-kleśa-niḥśvāsa-dīptam |
mānaś cāśeṣa-lokeśvara-mukuṭa-taṭī-lālitājñā-vilāsaḥ
sarvaṁ sāścaryam asya tribhuvana-jayinaḥ pāpa-śāpena naṣṭam ||252||

dhyātveti nirvivara-mārgaṇa-varṣiṇo'sya
daṣṭauṣṭham ākulita-kuṇḍala-dīptam aṇḍam |
rāmaḥ śareṇa dahanārcita-durnimitta-
krūrārdha-candra-vadanena śiraś cakartta ||253||

romāñca-sañcaraṇa-pīna-kapola-bhitti
yad yat papāta vadanaṁ daśa-kandharasya |
ājanmano'nya-mukha-tat-kṣaṇa-darśanena
prītyeva vismaya-maya-dyuti tat tad āsīt ||254||

dṛṣṭvā cyutāni vadanāni nava-krameṇa
kaṇṭha-skhalat-kanaka-puṅkha-śarācitāni |
vyāptāni dīpta-hara-homa-hutāśa-leśaiḥ
saṁsmāritāni daśamaṁ daśakaṇṭha-vaktram ||255||

kṛtte ca mūrdhni daśame daśa-śekharasya
pratyakṣa-dṛṣṭa-vadana-cyuta-manyu-vahniḥ |
śānto'pi kaṇṭha-vigalad-ghana-śoṇitaughair
āsīt sa-śeṣa iva kuṇḍala-ratnabhābhiḥ ||256||

hatvātha rāmaḥ samare daśāsyaṁ
vibhīṣaṇaṁ tad-vibhave'bhiṣicya |
laṅkākalaṅkena parasthalasthāṁ
sītām avāptām api nābhyanandat ||257||

tīvre viyoga-dahane tanutāṁ gatāpi
bhartrārpitā viṣama-dhāmny anapāya-vahnau |
kopānale nipatitā vipule'tha sītā
śuddhyai viveśa hima-saṁhati-śītam agnim ||258||

pativratāṁ tāṁ svayam eva dorbhyām
ādāya rāmāya dadau hutāśaḥ |
sa loka-pāla-stuta-śīla-sattvāṁ
tāṁ prāpya lakṣmīṁ prayayāv ayodhyām ||259||

tatra praṇāmair bharatena hārṣa-
bāṣpābhiṣekārcita-pāda-padmaḥ |
sugrīva-laṅkā-pati-sevyamānaḥ
sa prāpa rājyaṁ tirdaśābhiṣiktaḥ ||260||

kāle prayāte praṇidhiḥ prajānāṁ
vṛttānta-vedī vijane sametya |
vyajijñapad dūrata-pravāse
lokāpavādaṁ janakātmajāyāḥ ||261||

jāyāṁ sa jānann api śuddha-śīlāṁ
lokāpavāda-prasarāsahiṣṇuḥ |
saumitrim ādiśya sa-garbha-bhārāṁ
tatyāja vālmīki-tapovane tām ||262||

nityārdra-duḥkhe jana-jīvite'smin
sukhāny anityāni sa-yauvanāni |
ghanāni vidyud-dyuti-cañcalāni
kṣaṇa-kṣayāṇi priya-saṅgamāni ||263||

bālye bhūmi-tale'rpitā tad anu ca kliṣṭā vane bhīṣaṇe
paulastyena hṛtā bhaya-kṣata-dhṛtī ruddhāya laṅkā-vane |
labdhā śuddhy-anale cyutā punar api tyaktā satī jānakī
saṁsāre satatāśru-pātini nṛṇāṁ dhiṅ nitya-duḥkha-sthitim ||264||

āśvāsyamānā janakopamena
vālmīkinā dīna-dayānvitena |
kālaṁ tanu-tyāga-manorathaiḥ sā
nityāśru-pātārdra-kucā ināya ||265||

sāsūta bhartṛ-pratibimba-rūpau
putrau tanu-tyāga-viśeṣa-vighnau |
vālmīkinā kṣatriya-saṁskriyābhiḥ
kuśo lavaś ceti kṛtābhidhānau ||266||

pravardhamānau muniā sva-kāvyam
adhyāpitau gīti-vibhakta-varṇam |
pūrvaṁ bhaviṣyac caritaṁ nibaddhaṁ
rāmāyaṇaṁ karaṇa-rasāyanaṁ tau ||267||

nirāsa sītā-virahe dvitīye
śaśīva rāmas tanutām avāptaḥ |
pradīpta-duḥkhāgni-citāṁ viveda
śmaśāna-bhūmi pratimāṁ vibhūtim ||268||

kiṁ bhoga-rāgaiḥ kim ayatna-ratnaiḥ
kiṁ nandanaiś candana-candra-saudhaiḥ |
viyoga-śalyair hṛdaye'vasanne
kiṁ nitya-śokena kujīvitena ||269||

kadācid āsthāna-sabhāsana-sthaṁ
rāmaṁ prahāra-kṣata-mastakaḥ śvā |
vyajijñapad deva yati-vratena
hato'smi vipreṇa vināparādham ||270||

bhikṣur vilakṣaḥ kṣata-kāraṇaṁ tat
pṛṣṭo'pi kiṁcin na yad ācacakṣe |
tad daṇḍamūkeṣu sabhā-sthiteṣu
tadā punaḥ prāha saniścitaṁ śvā ||271||

deva dvijanmā svamaṭhe'dhikārī
purāham āsaṁ vigata-spṛho'pi |
kenākrame`nopagatā na jāne
tathāpi me nindyatamā śva-jātiḥ ||272||

kālañjare deva maṭhādhikārī
vidhīyatām eva viveka-hīnaḥ |
na yasya kopa-praśame'pi śaktir
lobha-prahāṇe'pi sa kiṁ samarthaḥ ||273||

ekodarā moha-mahī-prajātā
mada-smara-krodha-viṣāda-lobhāḥ |
ekānumānena bhavanti jantoḥ
sarve sadā sthūla-laghu-krameṇa ||274||

śrutvaitad uddāma-gajādhirūḍhaṁ
bhikṣuṁ nṛpaḥ sphīta-maṭhādhinātham |
cakre calac-cāmara-cāru-cañcad-
vikuñcitoṣṇīṣa-vilāsa-hāsam ||275||

dharmasya goptā cyavanena rāmaḥ
prītyārthitaḥ krūratarāsurasya |
trailokya-śatror lavaṇabhidhasya
vadhāya śatrughnam athādideśa ||276||

śūlāyudhe tena hate'tha daitye
tat-kānane kāñcana-tauraṇāṅkā |
divyeva śatrughna-niveśitābhūt
purī prathārhā madhurābhidhānā ||277||

kāle prayāte sutam aṣṭa-varṣaṁ
skandhe samādāya mṛtaṁ dvijanmā |
uccaiḥ pracukrośa sabhāṅganāgra-
dvārāntike vetri-bhayānabhijñaḥ ||278||

ayaṁ śiśur me sthavirasya sūnur
vyasutvam āptas tila-toya-dātā |
nṛpāpacāreṇa bhavaty avaśyam
akāla-mṛtyur vyasanaṁ prajānām ||279||

dharma-drohiṇi vidrutārdra-karuṇe kṣudraiḥ prajopadravair
dhūrtair bhukta-dhane pradhāna-vimukhe vijñapta-nidrā-juṣi |
kāyasthair ajitair jite kṣitipatau labdhodayair indriyair
durbhikṣānala-caura-vāri-makarair dīno janaḥ pīḍyate ||280||

nāthe dikṣu bhagīrathe śubha-kathe puṇyāpta-tīrtha-prathe
krānta-svarga-pathe pṛthau daśarathe yāte yaśaḥ-śeṣatām |
kaṣṭaṁ naṣṭa-dhṛtiḥ prakṛṣṭa-vipadām ādhāra-bhūtādhunā
daivī majjati rāja-duṣkṛti-bharair bhārābhibhūteva bhūḥ ||281||

viprārta-nādena vicāryamāṇa-
kāruṇya-dainya-vyasane'pi rāme |
sabhyeṣu mūkeṣu munīśvareṣu
samabhyadhān nārada eva vāgmī ||282||

śūdras tapas tīvrataraṁ karoti
śambūka-nāmā diśi dakṣiṇasyām |
sa eva varṇāśrama-dharma-lopaḥ
putra-kṣaye kāraṇam agra-jāte ||283||

śrutvoditaṁ nārada-vācyam etat
smṛtāptam āruhya vimāna-rājam |
adakṣiṇaṁ dharma-pathasya rājā
gatvāvadhīd dakṣiṇa-dik-sthitaṁ tam ||284||

rāmāsi-paṭṭena nikṛtta-kaṇṭhe
śūdre vimānena divaṁ prayāte |
nijātmaje tat-kṣaṇa-labdha-jīve
mamārja nindāṁ stutibhir dvijātiḥ ||285||

haimī kṛtā tasya suvarṇa-kārair
abhinna-rūpā raghu-rāja-patnī |
abhūt parityāga-ghanāvamāna-
manyu-vratā maunavatīva sītā ||286||

vālmīki-śiṣyānugatau kumārau
rāmātmajau tatra lavaḥ kuśaś ca |
agāyatāṁ śrotra-sukhaṁ nṛpāgre
svareṇa rāmāyaṇam ādi-kāvyam ||287||

putrau parijñāya munīndra-vākyāt
tau tulya-rūpānubhavena rāmaḥ |
karotu sītā punar eva śuddhim
ity arthanāṁ tatra muneś cakāra ||288||

vālmīki-śiṣyair atha rāma-patnī
tāṁ prāpitā yajña-bhuvaṁ kṣaṇena |
lajjāvatī rāja-sahasra-madhye
manyu-pragalbhāṁ giram ujjahāra ||289||

yathārya-putrān na paraḥ pramṛṣṭaś
cittena vācā mama karmaṇā vā |
tat-satya-saṅkalpa-guṇena tena
dadātu mātā vasudhāvakāśam ||290||

athotthitā mūrtimatī kṣitis tām
aṅke samādāya talaṁ viveśa |
kākutstha-hṛd-bhaṅgabhiyeva
kāñcyā sutāra-rāveṇa nivāryamāṇā ||291||

rāmas tataḥ prāpta-vadhū-nirāśaḥ
pātāla-saṁhāra-vilāsa-sajjaḥ |
nivāritaḥ padma-bhavena sākṣāt
snehārdratāṁ putra-yuge babandha ||292||

athāśvamedhe vidhi-māji pūrṇe
kālena sākṣād vijane sametya |
saṁsmārito vaiṣṇava-dhāma rāmaḥ
sahānujair divya-padaṁ prapede ||293||

atha sa bhagavān viṣṇuḥ kṛtvā jagan-nirupaplavaṁ
daśa-mukha-bhayaṁ hṛtvā harṣa-pradas tridaśa-śriyaḥ |
pavana-tanayaṁ dhṛtvā dhīronnataṁ savibhīṣaṇaṁ
bhuvana-bhavane kīrti-stambhaṁ jagāma sudhāmbudhim ||294||

iti śrī-vyāsa-dāsāparākhya-kṣemendra-viracite daśāvatāra-carite
rāmāvatāraḥ saptamaḥ
||7||

--o)0(o--

(8)

kṛṣṇāvatāro'ṣṭamaḥ

aho kāla-samudrasya na lakṣyante'tisantatāḥ |
majjanto'ntar anantasya yugāntāḥ parvatā iva ||1||
yuga-dīrghe prayāte'tha kāle dina-kṣaṇa-kramaiḥ |
kaiṭabhāriṁ punar bhūmir bhārārtā śaraṇaṁ yayau ||2||
sā dadarśa sudhāmbhodhau prabuddhaṁ śeṣa-śāyinam |
viśva-rūpaṁ phaṇā-ratna-sahasra-pratibimbitam ||3||
sukha-prabodha-pṛcchānte caturmukha-mukhaiḥ suraiḥ |
munibhir nāradādyaiś ca praṇataiḥ parivāritam ||4||
pāda-saṁvāhana-vyagrāṁ śriyaṁ premāmṛta-hrade |
vahantaṁ hṛdaye vyaktaṁ kaustubha-pratibimbitām ||5||
mahī marakata-śyāmā vyakta-mauktika-bhūṣaṇā |
khalakṣmīr lakṣya-nakṣatra-māleva praṇanāma tam ||6||
sā praṇāma-calat-karṇotpalāli-svana-saṁnibhām |
vijñaptiṁ jñāta-vṛttasya cakre viśvāntarātmanaḥ ||7||
bhagavan bhavataḥ sarva-loka-cintārti-hāriṇaḥ |
vātsalya-peśalasyāgre punar uktaṁ nivedyate ||8||
hiraṇyākṣa-balāt kṣiptā nikṣipta-kṣiti-bhṛt kalā |
samutkṣiptākṣayaivāhaṁ varāha-vapuṣā svayam ||9||
kālanemi-prabhṛtayaḥ purā mad-bhāra-śāntaye |
ye hṛtā bhavatā daityās te'vatīrṇāḥ punar nṛpāḥ ||10||
ugrasenasya tanayaḥ krūraḥ krūratarānugaḥ |
vṛṣṇi-vaṁśe samutpannaḥ kālanemir mahāsuraḥ ||11||
ananta-daitya-bhūpāla-bala-bhāra-bharārditā |
adharma-bahulaṁ kālaṁ na sahe boḍhum akṣamā ||12||
śrutvaitad uktam urvaryā bhagavān sasmitānanaḥ |
kariṣyāmy ucitaṁ sarvam ity uktvā visasarja tām ||13||
pṛthivyām atha yātāyāṁ vidhāya hṛdaya-sthitam |
viṣṇoḥ samīhitaṁ sarvaṁ surān prāha pitāmahaḥ ||14||
bhūmi-bhārāvatārāya devo'vatarati kṣitim |
yadu-vṛṣṇi-kule yāti vasudevasya putratām ||15||
yūyam aṁśāvataraṇaṁ kule kuruta bhārate |
ity ukte padma-garbheṇa tathey uktvā yayuḥ surāḥ ||16||
tataḥ kadācit prayayau nārado mathurāṁ purīm |
svacchanda-vāda-nirataḥ kali-keli-kutūhalī ||17||
sa rahaḥ kaṁsam abhyetya prāpta-pūjāsano'vadat |
dharma-mārgeṇa vartasva rakṣemāṁ vidrutāṁ śriyam ||18||
pitṛṣvasus te devakyā yaḥ samutpadyate sutaḥ |
sa surair niścito'ntāya vibhūter jīvitasya te ||19||
uktveti yāte devarṣau kaṁsaḥ pāpī pitṛṣvasuḥ |
devakyāḥ kiṅkarān garbha-nidhanāya samādiśat ||20||

hateṣu ṣaṭsu bāleṣu vasudeva-suteṣv atha |
sapatnyai saptamaṁ gūḍhaṁ rohiṇyai devakī dadau ||21||
sa viṣṇoḥ śayanābhyāsād bhū-bhāra-bharaṇa-kṣamaḥ |
avatīrṇaḥ śiśuḥ śeṣaḥ prītim antar vahann iva ||22||
athāṣṭamaṁ sutaṁ jātaṁ vasudevaḥ svayaṁ niśi |
gokule nanda-gopasya nidadhe vadha-śaṅkitaḥ ||23||
nanda-patnyāḥ yaśodāyāḥ kanyāṁ vinimayena saḥ |
ādāya gūḍha-sañcārī nija-jāyāntike'kṣipat ||24||
sā kanyā karuṇā-hīnaiḥ prabuddhair atha kiṅkaraiḥ |
śilāyām āhatā dīptā vidyul-lekheva khaṁ yayau ||25||
sāṣṭādaśa-bhujā kāntā pradīpta-vividhāyudhā |
kaṁsasyāyuḥ pibantīva bheje vindhya-vasundharām ||26||
rohiṇī-bhavanāj jyeṣṭham api gūḍha-matiḥ sutam |
vasudevaḥ kṣaya-bhayān nanda-gopa-gṛhe'tyajat ||27||
tau saṅkarṣaṇa-kṛṣṇākhyau yaśodā dadhatī yayau |
viśrutā dāna-sambhogau śrīr iva spṛhaṇīyatām ||28||
saṅkarṣaṇaḥ śaśi-sitaḥ kṛṣṇo marakata-dyutiḥ |
babhatuḥ prathamodbhedau gaṅgā-yamunayor iva ||29||
sva-deha-rakṣā-yatnena bāloddalana-śālinā |
kaṁsenānyat kṛtaṁ mohād anyad daivena nirmitam ||30||

kalayati dhiyā svārthaṁ sarvaḥ sad-abhyudayecchayā
kim api yatate tāvad yāvat phalaṁ paridṛśyate |
tad anu ca vidhiḥ krīḍonmattaḥ karoti yad aśmanā
jala-bhṛta-ghaṭaṁ bhaṅktvā dūrād ivāśu jala-sthitim ||31||

rājyārhau gokule bālau kaṁsaḥ śrutvā tayoḥ kṣaye |
cakre gūḍhodyamopāyān garbha-vyatyaya-śaṅkitaḥ ||32||
stanya-tṛptaḥ śiśuḥ kṛṣṇaḥ kadācin nidrayānvitaḥ |
pāda-prahāreṇāviddhaṁ babhañja śakaṭaṁ mahat ||33||
visṛṣṭām atha kaṁsena pūtanāṁ niśi rākṣasīm |
viṣārdra-stanadāṁ kṛṣṇaś cakre niṣpīta-jīvitām ||34||
kiñcit sañcaraṇābhyāse pāṇim ālambya yatnavān |
datta-dvi-tri-kramaś cakre harṣaṁ mātus trivikramaḥ ||35||
tataḥ kumārayoḥ pāta-bhītyā hariṇa-vegayoḥ |
aviśrāntānusaraṇe yaśodā śramam āyayau ||36||
udvignā gati-vighnāya kṛṣṇasya jananī vyadhāt |
bali-bandhana-dhīrasya dāmnā bandham ulūkhale ||37||
dāmodaras tato nāmnā samākarṣann ulūkhalam |
madhyena niryayau vegād yamalārjuna-vṛkṣayoḥ ||38||
saṁlagnolūkhalākarṣāt petatus tau mahā-drumau |
yamunākṣobha-sambhūta-bhaya-kampita-gokulau ||39||
tataḥ kṛṣṇāśrayeṇa śrīr gokule jita-nandanā |
svabhāva-ramaṇīye'pi ramaṇīyatarābhavat ||40||

snigdha-śyāmās taru-tṛṇa-bhuvaḥ sampatan nirjharaughā
megha-premonmukha-śikhi-mukha-sthāyino mantha-ghoṣāḥ |
gāyad-gopī-stimita-hariṇī-hāriṇaḥ kānanāntāḥ
kāntāś cakruḥ pramada-samayaṁ yāmunāḥ kūla-kacchāḥ ||41||

tataḥ stoka-parimlāne śaiśave śiśiropame |
māghavayābhavat kiṁcid unmukhī yauvana-dyutiḥ ||42||
tataḥ kṛṣṇasya gopāla-ḍimbha-maṇḍala-vartinaḥ |
babhūva kandukoddāma-krīḍāsu niviḍo rasaḥ ||43||
patite yamunākūla-salile keli-kanduke |
dadarśa kāliyasyograṁ nāgasya bhavanaṁ hariḥ ||44||
vyāptaṁ kalpānta-rajanī-kavalī-kāra-vibhramaiḥ |
kṛtānta-mahiṣaśyāmair nistriṁśa-vimalair jalaiḥ ||45||
kālaḥ kathaṁ vasatīh bhayasyāpi bhayaṅkaraḥ |
sa tair ākṛṣyamāṇo'pi kṛṣṇas tad-darśanodyataḥ ||46||
kadamba-śākhām ālambya bhavanopānta-vartinīm |
papāta duritotpātaḥ sāvegaḥ kṣubhite'mbhasi ||47||
bhramad-yama-bhujābhena śauri-bhogena bhoginaḥ |
āliṅgitas tam ādhūya vegenācakrame śiraḥ ||48||

pādākrānta-phaṇasya phūtkṛti-viṣāvegoṣṇa-niḥśvāsinaḥ
kopa-kleśa-viśeṣa-dantakaṣaṇa-prodbhūta-dhūmair hareḥ |
kāla-bhrū-bhrama-bhaṅgurair vṛtam abhūt pātāla-mūlodgataiḥ
kālaiḥ kaliya-bāndhavair iva jalaṁ sāhāyakābhyāgataiḥ ||49||

pīḍitaḥ śaraṇaṁ śauriṁ sa yātas tad-girā yayau |
raudraḥ samudraṁ tat-pāda-mudrayā tārkṣya-nirbhayaḥ ||50||
tatas tālavane daityaṁ dhenukaṁ khara-rūpiṇam |
jaghāna gokule vighnaṁ helayeva halāyudhaḥ ||51||
atha gopāla-rūpeṇa pralambo nāma dānavaḥ |
kanduka-krīḍayā prītiṁ vidadhe rāma-kṛṣṇayoḥ ||52||
kadācit skandham ārūḍhas tena vegavatā hṛtaḥ |
rāmas tasyākaron muṣṭi-pātena śatadhā śiraḥ ||53||
atha govardhana-girau śakra-yāga-mahotsave |
bhakṣya-bhojya-mahārambha-sambhāro gokule'bhavat ||54||
pūjyaḥ parvata evāyam ity uktvā śakra-pūjanam |
nivārya kṛṣṇas tad-bhojyaṁ bubhuje divya-rūpa-bhṛt ||55||
yataḥ pralambamānena manyunā śata-manyunā |
preritā ghana-nirghoṣa-ghora-meghāḥ samāyayuḥ ||56||
tair grasta-vāsarālokair nigīrṇa-bhuvanair ghanaiḥ |
āhūteva mahārāvaiḥ kāla-rātrir adṛśyata ||57||
virāvakṛt hṛd-ghaṭṭa-megha-saṅghaṭṭa-viplave |
khaṁ kṣitau jala-rūpeṇa bhaya-bhagnam ivāpatat ||58||
te śakra-krodha-saṁnaddhāḥ śakra-cāpa-citā ghanāḥ |
sadyaḥ potam ivāmbhodhiṁ vamantaḥ kṣmām apūrayat ||59||

saṁrambheṇa ghanāghanair ghanataraiḥ sampīḍyamānair mithaḥ
prodbhūte'tha pṛthu-vyathā-rava-nibhe saṁsphūrjite garjite |
bhītyā kvāpi yayuḥ kṣiti-cyuta-nabhaḥ sambhāvanā-kampitāḥ
kalpāntāgama-śaṅkitā iva mahā-nīhāra-ruddhā diśaḥ ||60||

dhārā-sāra-śani-nipatana-kleśa-sampīḍitānāṁ
sīdad-vatsa-praṇihita-dṛśāṁ śīta-vātārditānām |
vega-kṣobhāgata-giri-nadī-nāda-dīnānānāṁ
prāṇa-trāṇaṁ kvacid api gavāṁ nābhavad vihvalānām ||61||

aṅga-bhaṅgaṁ gavāṁ dṛṣṭvā govindaḥ karuṇākulaḥ |
trāṇāya girim uddhṛtya govardhanam adhārayat ||62||
chattrī-kṛte girau tasmin dordaṇḍa-dhṛti-niścale |
go-gaṇānāṁ sa-gopānāṁ punar-jīvāgamo'bhavat ||63||

utkṣipte'sura-vairiṇā kṣiti-ghare kṣīrodadhiḥ kṣobhavān
bheje bhītim akāṇḍa-daṇḍa-mathana-kṣobhābhiśaṅkī punaḥ |
vindhyasyāsamayodgamaṁ vigaṇayan manye śvasan kampavān
hrasta-nyasta-samasta-śāpa-salilaḥ kṣobhād agastyo'bhavat ||64||

avahad ahata-dhairye doṣṇi kṛṣṇasya bhāra-
śrama-śamana-dhiyeva kṣmādharaḥ sāparodhaḥ |
avirata-nipatadbhir nirjharāṇāṁ sahasraiḥ
sphaṭika-vikaṭa-jambha-stambha-sambhāra-śobhām ||65||

govardhanasya dharaṇe vraja-sundarīṇāṁ
sāhāyakocca-caraṇācita-dor-latānām |
aprāpti-lola-kara-vibhramam ākalayya
kṛṣṇaḥ smitāṁśu-dhavalādhara-pallavo'bhūt ||66||

kṛṣṇenāścarya-nidhinā gogaṇe parirakṣite |
lajjayeva nyavartanta pavanocchvāsino ghanāḥ ||67||
tataḥ śakraḥ samabhyetya prasādya vijane harim |
kāmadhenu-girā tasmai gopālādhipatāṁ dadau ||68||
atha prapede govindaḥ prauḍhaṁ madam iva dvipaḥ |
sahakāra-taruḥ kāntaṁ vasantam iva yauvanam ||69||
tasya sānanda-śṛṅgāre vayasi vyaktatāṁ gate |
babhūvābhinavotsāhaḥ pratāpābharaṇena saḥ ||70||
tasya nirbhara-tāruṇya-lāvaṇyaṁ nayanāmṛtam |
pibantīnām abhūt gopa-kāntānāṁ mada-vibhramaḥ ||71||

vyāmūḍha-skhalitārgha-viklava-padā vāṇī gatiś cāsphuṭā
cittaṁ bhrū-yugalaṁ ca vīci-racanā-saṁvādi dolāyitam |
nidrā kiṁ ca daridratām upagatā lajjā ca sajjā smare

kṣaibyaṁ mādhava-yauvana-dyuti-pade gopāṅganānām abhūt ||72||

svairācāra-smara-paricaye tatra śaureḥ pravṛtte
veṣālāpoddhata-gatitayānyonya-sambhāvyamāne |
āsīl lajjā-vinaya-nibhṛtā vyakta-saṁsakta-manyus
tāsām antaḥ kaluṣa-kalanānalpa-saṅkalpa-jalpaḥ ||73||

karṇābhyarṇa-vikīrṇa-locana-rucaḥ santy eva candrānanās
tvatto'nyā nava-yauvanonnati-lasal-lāvaṇya-gaṇyāḥ param |
yāsām eṣa harir manoratha-śatair arthī kṣaṇa-lokane
kiṁ kṛṣṇena vilokitāham iti te rūḍhaḥ pramūḍhe madaḥ ||74||

antar-locanayor viśaty aviratam lagnaś ca pāṇau gatiṁ
nirbandhena ruṇaddhi dhāvati muhur daśābhikāmo'dhare |
sakhyaḥ kiṁ karavāṇi vāraṇa-śatair naivāpayāti kṣaṇaṁ
kṛṣṇaḥ ṣaṭ-caraṇaḥ prayāti capalaḥ puṣpoccaye vighnatām ||75||

karṣaty aṁśuka-pallavaṁ parihṛtaḥ pratyāhṛtiṁ nojjhati
prakṣiptaś caraṇe lagaty aviratam tiṣṭhaty adṛśyaḥ pathi |
aṅgāny ullikhati prasahya yadi vā labdhāvakāśaḥ kvacit
kiṁ śaurir ghana-kuñja-vañjula-latā-jālāntare kaṇṭakaḥ ||76||

svacchāmbu-pratibimba-vaktra-tilakollekhādarālokanaṁ
yatnenoccita-cūta-pallava-lave karṇāvataāsa-spṛhā |
etasyāḥ kusumeṣu bandhana-dhiyā keśāvakāśa-kriyā
kenāyaṁ nava-rāga-yoga-guruṇā veṣopadeśaḥ kṛtaḥ ||77||

ko'yaṁ yāti laghu-kramair aham ahaṁ kas tvaṁ sakhi śyāmalā
śvāsāyāsavatī kva yāsi timire taṁ naṣṭam iṣṭaṁ mṛgam |
anveṣṭuṁ yamunā-taṭīm upagatā bhītāsmi bhūta-bhramān
mūḍhe kṛṣṇa-bhujaṅga eṣa viṭape kauṭilya-līnaḥ sthitaḥ ||78||

santaptaiva hatā karomi kim ahaṁ tāṁ preṣayantyā mayā
labdhaṁ maugdhya-phalaṁ bhujaṅga-nikaṭaṁ vakrāṁ dvijihvāṁ sakhīm |
dhig dūtīṁ taruṇīṁ karoti kila yā svīkṛtya dūre priyaṁ
hastotsṛṣṭa-khagaḥ prayatna-nicayair nāyāti tṛpto'nyataḥ ||79||

jāne'nyā-sahitaṁ vilokya kuṭilaṁ taṁ kūṭa-koṣaṁ tvayā
pratyakṣāgasi nihnavāsahanayā kopena daṣṭo'dharaḥ |
śvāsāyāsa-visaṁsthulāṁ na ca kucotkampaṁ vimuñcasy aho
mohād duḥsaha-viplave calapayā kiṁ preṣitā tvaṁ mayā ||80||

na sa sakhi yamunāyās tīra-vānīra-kuñje
gahana-bhuvi bhavatyā mat-priyaḥ kvāpi dṛṣṭaḥ |
sumukhi phalam iyat tu sneha-mohāt tvayāptaṁ

kuca-mukha-likhiteyaṁ kaṇṭakollekha-rekhā ||81||

ity abhūn madanoddāma-yauvane kāliya-dviṣaḥ |
gopāṅanānāṁ saṁrambha-garbhopālambha-vibhramaḥ ||82||
prītyai babhūva kṛṣṇasya śyāmā-nicaya-cumbitaḥ |
jātī madhukarasyeva rādhaivādhika-vallabhā ||83||

lāvaṇyaṁ navanīta-sāram amṛtasyevodvahantyo navaṁ
tanvānā dyuti-digdha-dugdha-dhavalāṁ mugdha-smitāṁśu-cchaṭām |
mādyad-yauvana-kumbhi-kumbha-subhagābhoga-stanottambhitā
dhairyaṁ kasya na dīrgha-netra-valanair mathnanti gopāṅganāḥ ||84||

kadācid atha yāte'staṁ gabhastimatiṁ śarvarī |
āyayau gopa-kāntena śanaiḥ kṛṣṇābhisāriṇī ||85||
śaśāṅkākṛta-saṅketa-samāgama-vilokinī |
kṣapā pratīkṣamāṇeva tamaḥ śyāmāmbarā babhau ||86||
athodyayau sudhāsyanda-svedārdra-prasarat-karaḥ |
tulyāliṅganajām īrṣyāṁ diśann iva diśāṁ śaśī ||87||
tatas tāruṇyavān indur mīlat-tarala-tārakam |
mukhaṁ cucumba śyāmāyāḥ karākṛṣṭatamaḥ paṭaḥ ||88||
tyaktvā pūrvāṁ spṛśan kiṁcid dakṣiṇāṁ ca tathottarām |
śiśriye paścimām āśāṁ sudhāṁśur bahu-vallabhaḥ ||89||
atrāntare samabhyāyād ariṣṭo duṣṭa-ceṣṭitaḥ |
jaṅgamaḥ śṛṅgavān adrir iva daityo vṛṣākṛtiḥ ||90||

kiṁcit kuñcita-kaṇṭha-kāya-kaṣaṇa-kleśa-truṭat-pādapa-
prodbhūtotkaṭa-ṭāṅkṛtair gala-luṭhad-gambhīra-ghora-svanaiḥ |
sītkāra-śvasitaiḥ khurāgra-viṣamotkhātāvakīrṇa-kṣitais
tasyodgāra-bhareṇa bhagnam abhavat kampākulaṁ gokulam ||91||

tad-bhīti-cyuta-garbhāsu goṣu gopa-gaṇe gate |
kṛṣṇaṁ gopāṅganāḥ kaṇṭhe jagṛhur bhaya-vihvalāḥ ||92||
śṛṅga-prahārābhimukhaṁ doṣṇā kṛṣṇas tam uddhatam |
nipīḍya kaṇṭhe kaṇṭhecchaṁ cakāra gata-jīvitam ||93||
niṣpiṣṭe śauriṇāriṣṭe kaṁsāmātye mahaujasi |
sat-kathā prapathe loke pṛthu-vismaya-kāriṇī ||94||
tataḥ prabhāte kaṁsasya suhṛt keśī mahāsuraḥ |
āyayau haya-rūpeṇa khurāghāta-kṣata-kṣitiḥ ||95||
karālo māṁsalaḥ śṛṅgo kṛṣṇa-tālus trikarṇavān |
lakṣitaḥ kakud-āvartī jagat-saṅkṣaya-lakṣaṇaiḥ ||96||
tasya hreṣita-nirghoṣair ghoraiḥ khura-raveṇa ca |
trasta-go-gaṇam udvigna-gopaṁ vanam akampata ||97||

śūtkāra-śvasitena tarjita-marut-kopātta-mṛtyu-sthitis
tejo-nirjita-pāvakaḥ śrama-jalair vikṣipta-pāthaḥ patiḥ |

niśceṣṭāṁ vasudhāṁ vidhātum uditaḥ kalpānta-kālopamaḥ
so'bhūd ākula-loka-pāla-vibhavaāvaṣṭambha-kṛd duḥsahaḥ ||98||

dantābhighāta-sajjasya tasyāsye dviguṇīkṛtam |
utkṣiptāgra-khurasyāśu nyadadhad bhujam acyutaḥ ||99||
tad-danta-kaṣaṇenāpi nirvighna-ghana-vibhramaḥ |
kṛṣṇa-prasārito bāhuḥ keśi-vaktraṁ dvidhā vyadhāt ||100||
bhagne nipatite tasmin kaṁsasyeva manorathe |
abhūj jambhāri-bhavane tārkṣyadhvaja-jaya-svanaḥ ||101||
atrāntare vṛṣṇi-vṛddhaiḥ saha sva-saciva-kṣayam |
cintayan mantra-bhavane kaṁsaḥ provāca niḥśvasan ||102||
iyaṁ janita-lajjeva māna-mlānir mahīyasī |
yan meru-tulyair yuṣmābhiḥ kriyate tṛṇa-cintanam ||103||
udbhavaḥ śanir akrūraḥ śatadhanvā vidūrathaḥ |
bhojādyāś ca mamapūrvaṁ śṛṇvantyv asama-vigraham ||104||
pituḥ svasuḥ patir vṛddhaḥ sneha-sāmānya-vṛttibhiḥ |
vasudevaḥ sa cāsmābhiḥ pūjitaḥ paripūritaḥ ||105||
sva-sutau tena ninyastau gokule gūḍha-cāriṇau |
śokātaṅkāṅkurau yau me viṣa-pādapatāṁ gatau ||106||
jñātibhyo bhayam astīti satyam āha mahā-matiḥ |
vibhīṣaṇam atopāyair hanyamāno daśānanaḥ ||107||
marmajñaḥ svajanaḥ puṁsāṁ kṣaye jāgarti nāparaḥ |
śikṣā-pakṣibhir ākṛṣṭāḥ kṣayaṁ yānty eva pakṣiṇaḥ ||108||
sadā dārūṇi dahyante dārujena ca vahninā |
krimiṇā svāṅga-jātena pātyante prauḍha-pādapāḥ ||109||
mṛj-jāta-loha-kuddālaiḥ khanyate mṛṇmayī mahī |
svajātair nirjharair nītāḥ karṣadbhir bhūdharāḥ kṣayam ||110||
jñāti-prahāraḥ niḥśarma-marma-pāṇī parādhikaḥ |
lohādhikāṁ vyathām asthnaḥ karoty asthi-mukhaḥ śaraḥ ||111||
sahabhogyām api jñāter necchanti jñātayaḥ śriyam |
kāṅkṣanti bhūtim anyeṣāṁ dūrālokana-niṣphalām ||112||
kiṁ kṛtaṁ sukṛtaṁ tāvad vasudevena dhīmatā |
bandhu-droha-vidagdhena gopālau kurvatau sutau ||113||
upekṣitau bandhu-dhiyā tat-sutau dayayā mayā |
bhuja-ccheda-pravṛttau me prayātau cintanīyatām ||114||
kṛṣṇena nihato'riṣṭaḥ sa ca keśī suhṛn mama |
tad-bhrātā miṣṭinā piṣṭaḥ pralambaḥ sa ca dhenukaḥ ||115||
adhunā kopa-vivalad-bhrū-latāṁ nītim etayoḥ |
karomy ahaṁ yathā bālau punar naivaṁ kariṣyataḥ ||116||
iti kaṁsena sāvajñaṁ antar-gambhīra-manyunā |
ukte tam uddhavaḥ prāha ṣāḍguṇya vinayeddha-dhīḥ ||117||
rājan na svajane kopaṁ kupitaḥ kartum arhasi |
svīkāryāḥ sarvathā kruddha-lubdha-bhītāvamānitāḥ ||118||
kruddhān prasādanair lubdhāndhanair bhītāṁś ca sāntvanaiḥ |
mānanair avamānārtān niyed bhinnānabhinnatām ||119||

vibhinna-svīkāraḥ śamayati nṛpāṇām ripu-bhayaṁ
nijair jīvī-cchittir bhavati kupitair dhātubhir iva |
na vairaṁ vaireṇa praśamam upayāti kvacid api
pradīpto'gniḥ śāntiṁ vrajati jala-puñjair na śikhinā ||120||

bāndhavī putra-sadṛśau rāma-kṛṣṇau na te parau |
lakṣmī-rakṣā kṣitīkṣāṇāṁ rāja-putrābhirakṣaṇam ||121||

samīpe sarpābhaḥ param upasaran meṣa-hananaḥ
khala-grāme mūrkhaḥ para-pura-gataḥ śatru-bala-kṛt |
hate tasmin pāpaṁ kim api kula-bījāṅkura-hatir
na dūre nādūre bhavati sukha-rakṣyaḥ kṣiti-pajāḥ ||122||

nirastaḥ kṣmā-bhujā bandhuḥ kṣīṇa-vṛttir vipad-gataḥ |
tan-nāma-vikrayotkṣepair lakṣito dikṣu bhikṣate ||123||
paramaṁ śrīmatām etan mānanām avināśanam |
yad yāty apūrito bandhuḥ parasyottāna-pāṇitām ||124||
tvad-bandhu-sutayor naiva yuktā gopa-kule sthitiḥ |
na yāvad viprakīrṇau tau tāvat svīkaraṇa-kṣamau ||125||
ity uddhavenābhihite hite suvihate śriyaḥ |
acchinna-dāna-vratavān akrūraḥ kaṁsam abhyadhāt ||126||
eka-pātrocitāṁ yasya śriyaṁ nāśnanti bāndhavāḥ |
tasyātma-poṣa-toṣastha-koṣa-kleśāya sampadaḥ ||127||
tyāga-bhoga-bharodghṛṣṭā mānonmṛṣṭā mahātmanām |
bhānti bhṛtya-gṛhotsṛṣṭā bandhūcchiṣṭā vibhūtayaḥ ||128||
bhūtim ālokya vimukhā yasya niḥśvasya bāndhavāḥ |
gacchanti na viśeṣo'sti śmaśānasya ca tasya ca ||129||
ratnākara-samṛddha-śrīr bandhur yasya tvam īdṛśaḥ |
sa kṛṣṇaḥ kānane śaṣpa-śayyā-paricitākṛtiḥ ||130||
sva-karma-bhāginaḥ sarve niṣphalaḥ svajano'rthavān |
nātaraṅgasya śaṅkhasya hṛtā suṣiratābdhinā ||131||
jñātir na dīnaḥ kṛṣṇas tu dayayā saṁvibhajyate |
helormi-nirmitaṁ manye tenaiśvaryaṁ divaukasām ||132||

dhenu-trāṇe śikhari-patinā kṛṣṇa-doṣṇi-sthitena
śrānte śakre viphala-jalade lajjite śaila-śatrau |
labdhākāśa-prasabha-gatinā nirjharodghāta-ghoṣair
harṣa-sparśaḥ prakaṭita iva sphīta-phenāṭṭa-hāsaḥ ||133||

mada-dalana-vidhāne kāliyasyāhi-bhartur
damana-śamita-śakter deha-sandeha-bhājaḥ |
śaraṇa-gamana-dainya-mlānamānasya kṛṣṇaḥ
śirasi caraṇa-mudrāṁ tārkṣya-rakṣāṁ cakāra ||134||

nāmnā māna-mahonnatiṁ pratanute badhnāti śobhāṁ guṇaiḥ
puṣṇāty ājiṣu jiṣṇunā śaśi-sitaṁ bhrājiṣṇu doṣṇā yaśaḥ |
harṣaṁ varṣati niścalena sahaja-premṇā ca cittasya yaḥ
sa ślāghyaḥ sukṛtena bāndhava-maṇir bhāgyodbhavair labhyate ||135||

abandhya-saṅgatir bandhuḥ kṛṣṇa-tulyo'sti kas tava |
yena śakro'pi gopānāṁ gauravāvanataḥ kṛtaḥ ||136||
uktaṁ niḥśalya-kalyāṇam asmābhir yadi manyase |
tat tvad-girāhaṁ gacchāmi kṛṣṇāhvāna-kṛtārthatām ||137||
vipulaḥ prasthitaś cāyaṁ dhanur-yāga-mahotsavaḥ |
karomy ahaṁ tam uddiśya keśavasya nimantraṇam ||138||
ity akrūra-vacaḥ śrutvā kaṁsaḥ kuṭila-ceṣṭitaḥ |
vraeti niḥśvasann uṣṇam abhyadhāt tam adhomukhaḥ ||139||
atha sajja-rathe hantum akrūre vrajam udyate |
abhūc candrodayodbhūta iva vṛṣṇi-kulāmbudhiḥ ||140||
atikramyātha mathurām akrūraḥ prathito rathī |
avāpāgrasarat-sainyaḥ paryanta-grāmam amekhalām ||141||
pratyagra-pāka-vinamat kalamakṣetra-paṅktibhiḥ |
haritāla-rajaḥ-puñja-rañjitābhir ivācitām ||142||
kadalī-śyāmalārāma-baṭa-vāṭa-latāvṛtām |
lambamāna-ghanālābu-tumba-kūṣmāṇḍa-maṇḍalām ||143||
valat-kuṭila-kallola-kulyākala-kalākulam |
drākṣā-suśītala-tala-sthalī-śayyāśrayādhvagām ||144||
adhvany ajagdha-pūrvekṣu-śalka-śūklīkṛta-sthalām |
pāka-piṅgala-nāraṅgī-vanaiḥ sandhyānvitām iva ||145||
yayau sa paśyan niḥśaṅka-śukāśana-nivāraṇe |
udañcad-bhuja-lakṣyocca-kucāgrāḥ śāli-pālikāḥ ||146||
sa vrajan gopakulopānta-vana-mālāṁ vyalokayat |
utsaran nirjharāsāra-snigdha-śyāmala-śādvalām ||147||
gorakṣād akṣa-śavaraiḥ kṛta-kṣudrarkṣa-saṅkṣayam |
ghora-vyāghra-pathā-baddha-yantra-kūṭa-ghaṭā-vaṭām ||148||

tālī-tāla-tamāla-sāla-kadalī-pathyām alī-śyāmalaṁ
kharjūrārjuna-sarja-bilva-bakula-plakṣākṣa-lakṣākulam |
paryante sa dadarśa harṣa-jananaṁ sphītopadeśaṁ gavāṁ
niḥśvabhra-sthala-puṣpa-śaṣpa-śabalaṁ niḥśaṅkulaṁ gokulam ||149||

acchinnodita-mantha-manthara-ravaṁ nirghoṣa-megha-bhrama-
bhrāmyan-matta-mayūra-nṛtta-ruciraṁ gopāṅganā-gītibhiḥ |
niḥsyanda-sthita-mukta-śaṣpa-kavala-klībāṅga-sāraṅgakaṁ
prītiṁ prāpa sa vīkṣya yāmuna-valad-vīci-vrajaṁ gokulam ||150||

tatas tat-sainikaiḥ kṛṣṇaḥ prathmāptair niveditam |
pituḥ pitṛvyam akrūraṁ śuśrāvābhyarcyam āgatam ||151||
ghṛta-kumbha-dadhi-sthāli-sahasropāyanaiḥ puraḥ |

praṇamyamānaṁ gopāgryair dadarśākrūram acyutaḥ ||152||
rathāgrād avaruhyātha lola-kuṇḍala-kaṅkaṇaḥ |
dṛṣṭvā dāmodaraṁ dūrād akrūraḥ samacintayat ||153||
aya
ṁ sa bhagavān viṣṇur avatīrṇaḥ sanātanaḥ |
bhuvo bhārāvatārāya māṁ jagādeti nāradaḥ ||154||
eṣa padma-palāśākṣaḥ śrīmān marakata-dyutiḥ |
snigdha-lāvaṇya-pīyūṣair limpatīva mano mama ||155||
vṛṣṇi-yādava-vaṁśasya kiyatī spṛhaṇīyatā |
avatīrṇaḥ svayaṁ yasmin bhagavān eṣu keśavaḥ ||156||
iti dyāyan praharṣaśru-saṁruddha-nayanaḥ skhalan |
akuṇṭhotkaṇṭhayā śaurair akrūre'ntikam āyayau ||157||
papāta pādayos tasya sāgrajaḥ praṇato'cyutaḥ |
gāḍhāliṅgana-saṅgatyā hṛdayaṁ praviśann iva ||158||
prāpta-pūjāsanaḥ kṛṣṇaṁ so'vadat tan-mukhe diśan |
pramoda-vismaya-sneha-bahu-māna-mayīṁ dṛśam ||159||
kṛṣṇa tvad-darśanānanda-sudhā-sampūrite hṛdi |
tvat-sambhāṣaṇa-harṣasya kvāvakāśo vidhīyatām ||160||
vasudevasya puṇyānāṁ pūrṇatā kiṁ daridratā |
yas tvāṁ tanayam āsādya sva-dṛśādyāpi nekṣate ||161||
bhavatas trijagaj-janma-sthiti-saṁhṛti-kāriṇaḥ |
gūḍha-janma-kathā kena kathyate sarva-veditanaḥ ||162||
satataṁ sahate tīvrāṁ tvat-kṛte kaṁsa-vācyatām |
vasudevaś calaty eṣā nūnaṁ na bhavitavyatā ||163||
jagad-dharaṇa-dhīr eva dhanyā devī vasundharā |
bhārāvatāra-saṁnaddhaś citte vahasi yāṁ sadā ||164||
vismṛtā devakī kiṁ te tvan-nāmnāpi sruta-stanī |
tvāṁ vinā yā sutaṁ rāmaṁ kausalyevāvasīdati ||165||
dhanur yoge visṛṣṭo'haṁ kaṁsena tvan-nimantraṇe |
tvad-āgamana-mānena dhanyā nandantu yādavāḥ ||166||
tat sarvaṁ karam ādāya prātaḥ kaṁsasya śāsanāt |
āyāntu nanda-gopādyā sarve samaya-vartinaḥ ||167||
ity akrūra-vacaḥ śrutvā tam ābhāṣata keśavaḥ |
prātar evāham āgantā tvad-ājñā kena laṅghyate ||168||
tataḥ prabhāte saṁnaddhaṁ ratham āruhya sānugāḥ |
mathurāṁ yayur akrūra-saṅkarṣaṇa-janārdanāḥ ||169||
kathaṁ rādhām anāmantryāgato'ham iti mādhavaḥ |
aratiṁ mlānatāṁ cintāṁ vraan bheje viniḥśvasan ||170||

yacchan gokula-gūḍha-kuñja-gahanāny ālokayan keśavaḥ
sotkaṇṭhaṁ valitānano vana-bhuvā sakhyeva ruddhāñcalaḥ |
rādhāyā na na neti nīvi-haraṇe vaiklavya-lakṣyākṣarāḥ
sasmāra smara-sādhvasādbhutatano rāvokti riktā giraḥ ||171||

govindasya gatasya kaṁsa-nagarīṁ vyāptā viyogāminā

snigdha-śyāmala-kūlalīna-hariṇe godāvarī-gahvare |
romantha-sthita-go-gaṇaiḥ paricayād utkarṇam ākarṇitaṁ
guptaṁ gokula-pallave guṇa-gaṇaṁ gopyaḥ sa-rāgā jaguḥ ||172||

lalita-vilāsa-kalā-sukha-khelana-lalanā-lobhana-śobhana-yauvana-mānita-nava-madane
ali-kula-kokila-kuvalaya-kajjala-kāla-kalinda-sutā-vivalaj-jala-kāliya-kula-damane |
keśi-kiśora-mahā-suramāraṇa-dāruṇa-gokula-durita-vidāraṇa-govardhana-dharaṇe
kasya na nayana-yugaṁ rati-sajje majjati manasija-tarala-taraṅge vara-ramaṇī-ramaṇe ||173||

udīyamāne guṇa-sāgarasya guṇe guṇe rāga-rasena śauraiḥ |
gopāṅganā gūḍha-rasānurāgā muhur muhur moha-hatā babhūvuḥ ||174||

govinde guru-sannidhau paravaśāveśād anuktvā gate
suptānāṁ bakulasya śītala-tale svairaṁ kuraṅgī-dṛśām |
svapnāliṅgana-saṅgate'ṅga-latikā-vikṣepa-lakṣmyā muhur
mugdhā vañcaka muñca muñca kitavety uccair uccerur giraḥ ||175||

rādhā mādhava-viprayoga-vigalaj-jīvopayānair muhur
bāṣpaiḥ pīna-payodharāgra-galitaiḥ phullat-kadambākulā |
accinna-śvasanena vega-gatinā vyākīryamāṇaiḥ puraḥ
sarvāśā-pratibaddha-moha-malinā prāvṛṇ navevābhavat ||176||

jñātvā kaṁsaḥ samāyāntau kumārau rāma-keśavau |
cāṇūra-muṣṭikau mallau vidadhe tad-vadhodyatau ||177||
atha rāja-pathaṁ prāptau balāt saṅkarṣaṇācyutau |
rājārhaṁ cakratuś cāru-mālyāmbara-vilepanam ||178||
tau vicitrāmbara-dharau sragviṇau candanācitau |
janatānanda-jananau rāja-dvāram avāpatuḥ ||179||
harmya-sthā devakī dṛṣṭvā kṛṣṇaṁ kamala-locanam |
bāṣpa-saṁruddha-nayanā mumoha prasruta-stanī ||180||
atha rājājñayotsṛṣṭaṁ mahā-mātrāṅkuśeritam |
gajaṁ kuvalayapīḍaṁ dadarśāyāntaṁ keśavaḥ ||181||

krodhāndhaṁ mama doṣa-duḥkhataraṁ bhū-bhāra-bhūtākṛtiṁ
kurvāṇaṁ kara-daṇḍa-kṛṣṭa-janatā-jīvāpahāraṁ muhuḥ |
mātaṅgaṁ kunṛpopamaṁ murāripur dṛṣṭvā prahārodyataṁ
hastotpāṭitayā jaghāna nijayā nirdāritaṁ daṁṣṭrayā ||182||

atha rājājñayā malla-nāgau cāṇūra-muṣṭikau |
kumārayor abhimukhau cakratur jana-saṅkṣayam ||183||
jānu-bandha-bhujākarṣa-talā-ghāta-ghane raṇe |
kṛṣṇaś cāṇūram avadhīn muṣṭikaṁ ca halāyudhaḥ ||184||
bhujayor iva kaṁsasya mallayoś cyutayos tayoḥ |
bhrū-bhaṅga-bhīṣaṇasyoccair uccacārotkaṭaṁ vacaḥ ||185||
vadhyatāṁ vasudevo'yaṁ kriyatāṁ tat-suta-kṣayaḥ |

vidhīyatāṁ ca gopānām ucitaṁ rāja-śāsanam ||186||
kaṁsasyeti bruvāṇasya madoddāmasya garjataḥ |
duṣṭa-dvipasyeva harir vegenāntikam ādravat ||187||

santraste vetri-saṅghe nava-bhaya-samayodbhrānta-sāmanta-cakre
hasta-sraste taruṇyāḥ śaśikara-dhavale cāmare vihvalāyāḥ |
kṛṣṇaḥ kaṁsaṁ cakarṣa pravilulita-sitoṣṇīṣa-viśleṣa-keśaiḥ
krodhāgner dhūma-mālām iva kusuma-calad-bhṛṅga-mālāṁ dadhānam ||188||

ākṛṣṭasya surāriṇāruṇa-maṇi-vyākīrṇa-dīrgha-dyutir
maulir vakṣasi mauktikāṁśu-śabalaḥ kaṁsāsurasya cyutaḥ |
vyakto'bhūn narasiṁha-śubhra-nakhara-vyāpāra-viśraḥ kṣaṇaṁ
dīrṇasyeva punar hiraṇyakaśipoḥ sphītaḥ srutāsṛg-bharaḥ ||189||

hatvā dūratarākṛṣṭaṁ madāndhaṁ kaṁsa-kuñjaram |
ugrasenaṁ pravidadhe rājye taj janakaṁ hariḥ ||190||
pādayor vasudevasya devakyāś cācyutaḥ patan |
babhūvānanda-nispanda-niviḍāliṅganātithiḥ ||191||
āvirbhūtāḥ svayaṁ vidyā kalāś ca sakalās tataḥ |
ināya spṛhaṇīyatvam avadhānena mādhavaḥ ||192||
dakṣiṇā-patha-nāthasya bhīṣmakasyātmajāṁ hariḥ |
jahāra rukmiṇīṁ kanyāṁ lakṣmīṁ janmāntarāgatām ||193||
rukmiṇyām atha kṛṣṇasya pradyumnaḥ prathamaḥ sutaḥ |
jāmbavatyām abhūt sāmbaḥ pratibimba-nibhau pituḥ ||194||
sundarīṇāṁ sahasrāṇi ṣoḍaśāntaḥpure hareḥ |
babhūvus tāsu putrāṇāṁ lakṣa-saṅkhyo'bhavad gaṇaḥ ||195||
nāḍāyanīṁ candrasenāṁ pradyumnaḥ prāpa vallabhām |
yasyām ajījanat putram aniruddhaṁ manobhavam ||196||
tataḥ śakra-girāruhya garuḍaṁ garuḍadhvajaḥ |
gagane daitya-cakrāṇāṁ cakre cakrāyudhaḥ kṣayam ||197||
mura-sunda-hayagrīva-narakādyā mahāsurāḥ |
prayayuś cakri-cakrāgnau kṣiprāsaṅga-pataṅgatām ||198||
jarāsandhena saṁruddhāṁ māgadhena pramāthinā |
mathurām atha santyajya sānugaḥ prayayau hariḥ ||199||
dvārakām atha kaṁsāriḥ paścimābdhi-taṭe vyadhāt |
jita-laṅkālakā-nāka-nāgendra-nagarīṁ purīm ||200||
balāt kṣīroda-janmānaṁ pārijātaṁ janārdanaḥ |
hṛtvā śakra-purodyānā dvārakāyāṁ nyaveśayat ||201||
atrāntare kaṁsa-suhṛt-karālaḥ kāla-vigrahaḥ |
pratijñāṁ kālayavanaś cakre vṛṣṇi-kula-kṣaye ||202||
kṛṣṇas taṁ durjayaṁ matvā niḥsahāyo bhujāyudhaḥ |
buddhi-yuddhe dhiyaṁ dhṛtvā yayau yavana-maṇḍalam ||203||
hema-ratna-mayaṁ tasya praviśya bhavanaṁ hariḥ |
bhaya-pradaṁ yamasyāpi dadarśa yavaneśvaram ||204||
so'pi kṛṣṇaṁ vilokyaiva patitaṁ bhuja-gocare |

manoratha-śatāvāptaṁ jighṛkṣus taṁ samādravat ||205||
tasminn abhidrute raudre javena prayayau hariḥ |
na ca paścāc cacālāsya yavanaḥ pūrvakarmavat ||206||
catuḥ-samudra-raśanā vigāhyāpi mahīṁ hari ||
dṛṣṭvā tam acalaṁ paścād viveśa himavad guhām ||207||
tatrendrārthe hatāśeṣa-daityasya yuga-vistaraḥ |
yātaḥ kālaḥ prasuptasya mucakundasya bhūpateḥ ||208||
ardha-nidrā-daridraṁ māṁ śayānaṁ yaḥ kariṣyati |
sa bhasma-sād yāsyatīti rājarṣiḥ samayaṁ vyadhāt ||209||
tasya śayyāṅka-paryaṅka-vakra-pāda-talāntare |
tasthāv alakṣitaḥ śauriḥ śaṅkā-saṅkocitākṛtiḥ ||210||
praviśya kāla-yavanaḥ śayānaṁ vīkṣya bhūpatim |
kṛṣṇo'yam iti niścitya nirnidram akarot padā ||211||
prabuddhaḥ kālayavanaṁ pāda-spṛṣṭa-vapur nṛpaḥ |
dṛśā dadāha niḥśeṣaṁ nidrāśeṣa-kaṣāyayā ||212||
nirdagdhe kālayavane paryaṅka-caraṇāñcale |
kāya-saṅkalanālīnaṁ dṛṣṭvā kṛṣṇam abhāṣata ||213||
kas tvaṁ parimitākāraḥ kāntā-karṇotpala-dyutiḥ |
bibharṣi guṇa-gambhīra-maho māhātmyam unnatam ||214||
iyatīṁ hrasvatāṁ yātā sṛṣṭiḥ kāla-nimīlitā |
mad-gulpha-parimāṇaṁ yad-vapuḥ svalpataraṁ tava ||215||
ity ukto mucukundena praśraya-praṇayī hariḥ |
sva-vṛttaṁ loka-vṛttaṁ ca sarvaṁ tasmai nyavedayat ||216||
kālaṁ viśālaṁ vijñāya kṣmā-pālaḥ kṣaṇavad gatam |
dīrgha-śayyām ivotsṛjya bhogāśāṁ samacintayan ||217||
aho kāla-galat-sarva-bhāva-bhogābhimāna-bhūḥ |
svapna-prakāraḥ saṁsāraḥ paryantāsatya-vibhramaḥ ||218||
bhūmiḥ saṅkucitā grīṣmātapanyastārdra-carma-vat |
vairāgyaṁ janayaty eva jarājīrṇeva kāminī ||219||
tāni mitrāṇy atītāni te bhṛtyās te ca bāndhavāḥ |
pareṣu ramate nātmā yūtha-bhraṣṭa iva dvipaḥ ||220||

yasmin nitya-madhūpamaṁ tad akhilaṁ kālena līḍhaṁ sukhaṁ
yātaṁ hanta purātanaṁ virasatāṁ kṣuṇṇekṣu-śulkopamam |
āmāmra-pratimasya nāsty abhinavasyāsvādane svādatā
nedānīṁ mama kṛtam asti mahatā rājyena bhogena vā ||221||

malinākṣamatāṁ bhūtiḥ sā bhūtiḥ śobhate'dhunā |
mukti-kāntā-dhavalatāṁ karoty uddhūlanena yā ||222||
iti saṁcintya rājarṣiḥ kailāsaṁ tapase yayau |
gatvā kṛṣṇaś ca vṛṣṇibhyaḥ sva-vṛttāntaṁ nyavedayat ||223||

uṣāniruddha-vivāhaḥ

baler bāṇāsuraḥ sūnur āsīd bāhu-sahasravān |
yasyāsthāna-sabhā-sabhyo bhagavān abhūd bhavaḥ ||224||
dīpta-ratna-gṛhālokaiḥ sṛjan sandhyām ivāniśam |
babhūvākāśagaṁ yasya nagaraṁ śoṇitābidham ||225||
uṣā nāmābhavat tasya kanyā lāvaṇya-vāhinī |
ālalambe stana-taṭīṁ yasyāṁ majjann iva smaraḥ ||226||
yuddhaṁ vinā me mithyaiva bhārāya bhuja-kānanam |
iti tenārthitaḥ śarvaḥ prāpsyasīti tam abhyadhāt ||227||
haraṁ kadācid udyāne devyā saha vihāriṇīm |
dṛṣṭvoṣā sva-vivāhāya spṛhāṁ cakre ghana-stanī ||228||
yaḥ kariṣyati te svapne kanyābhāva-vyatikramam |
bhaviṣyati sa te bhartā tām uvāceti pārvatī ||229||
athāyayau yauvana-kṛd-vallīnāṁ kusumākaraḥ |
kurvāṇaḥ sarasāṁ prīti-latāṁ jana-mano-vane ||230||
cañcac-cūta-rajaḥ-puñja-pītāmbara-manoharaḥ |
atasī-kusuma-śyāmaḥ śuśubhe nava-mādhavaḥ ||231||
namrānanā navodbhūta-rajasā stavaka-stanī |
mālatī yauvanavatī kanyevocchvāsinī babhau ||232||
vavur malaya-niḥśvāsā iva candana-cumbinaḥ |
pavanāḥ pannagī-daṁśa-śaṅkayeva śanaiḥ śanaiḥ ||233||

kūjat-kokila-kaṇṭha-vaṁśa-virutaiḥ sphāyiny avāpte paraṁ
cūtāmoda-madākulāli-paṭalī-vīṇā-svana-svādutām |
śikṣā-cakṣaṇa-dakṣa-dakṣiṇa-marud-dattopadeśa-kramair
mañjaryo nanṛtur madhūtsava-lasat-puṣpāyudhārādhane ||234||

hema-harmya-prasuptātha nītā svapne manomuṣā |
uṣā kenāpi kāntena śīlāṁśuka-daridratām ||235||
tasyā dhī-dhṛti-caureṇa vijñāya hṛdayaṁ hṛtam |
helā-haraṇa-bhītyeva hāras taralatāṁ yayau ||236||

lajjā-majjana-vihvalā na-na-na-nety alpa-pralāpodgatir
nīvī-mukti-nirodha-nirdhuti-vidhau pāṇiḥ kvaṇat-kaṅkaṇaḥ |
śīteneva vikūjitā javajuṣaḥ śvāsasya śītkāritā
tasyā bhraṁśa-bhayoccalat-kala-kalā kśñcī sakampābhavat ||237||
prabuddhā vṛtta-kartavyā sā mugdhā svapna-satyatām |
manyamānā muhur mohaṁ kula-lajjākulā yayau ||238||
śayanaṁ viplava-sthānaṁ bhayeneva vihāya sā |
harmyasthā pradadau prātar dikṣu cakṣur vilajjitā ||239||
sā sotkampa-kuca-nyasta-hastān abhyasta-manmathā |
mumūrchād ayantīva praviṣṭaṁ hṛdaye priyam ||240||
sā niśaśvāsa bāṣpāmbu-bindubhir mauktikair iva |
chinnasya śīla-hārasya kurvāṇā grathanaṁ punaḥ ||241||
pradadhyau nava-vidhvaṁsa-sādhvasāyāsitā ciram |
kṣitau sā cintayāneva cyutaṁ cittam adho-mukhī ||242||

kiṁ kasya kathayāmy etat kaṁ pṛcchāmi karomi kim |
kā gatiḥ kena dṛṣṭāhaṁ kutas tat-saṅgamaḥ ||243||
iti sandeha-niṣpandāṁ cintā-vikrīta-cetanām |
vilokya citralekhākhyā sakhī prāṇa-samāvadat ||244||
tanvi kiṁ kheda-bhāro'yaṁ bhīru kiṁ bhaya-kāraṇam |
putrī trailokya-bhartus tvaṁ vadhyaḥ kas te'parādhyati ||245||

kiṁ śayyāvalanāvimarda-galitaiḥ karṇotpalasya cchadair
līnaiḥ kāma-kṛpāṇa-leśa-sadṛśair vyāptā taveyaṁ tanuḥ |
bhraśyan mauktikayor bibharṣi kucayor bhinnebha-kumbha-bhramaṁ
spaṣṭo'yaṁ rati-saṅgama-vyatikaraḥ kasyeti me saṁśayaḥ ||246||

ity ukte sasmitaṁ sakhyā saniḥśvāsāśru-varṣiṇī |
uṣā śanair avocat tāṁ likhantī kṣmām adhomukhī ||247||
dṛṣṭaḥ svapne mayā ko'pi ramaṇas tanu-kampanaḥ |
pīyūṣa-varṣī saṁsparśe smaraṇe maraṇopamaḥ ||248||

jāne kampa-taraṅgitāṅga-latikā svapne'ham āliṅgitā
saṁsparśe kucayoḥ nirargalatayā hāro'pi pārśve kṛtaḥ |
etāvat tu sakhi smarāmi yad ato vṛttaṁ paraṁ tat-paraṁ
dhairyasyoddalanaṁ śarīra-śamanaṁ dhyātvāpi no vedmi kim ||249||

mūrcchācchāditam īkṣate na nayanaṁ tāpe tanuḥ pacyate
kampaḥ sūcayatīva jīva-gamanaṁ mohe mano majjati |
prāg-janmārjita-karmaṇā balavatā kāmena kālena vā
no jānāmi sa kena me dhṛti-haraḥ kaṇṭhe bhujago'rpitaḥ ||250||

tyajyate sahajā lajjā sahyate guru-vācyatā |
gaṇyate na ghanā kīrtir yat kṛte so'pi durlabhaḥ ||251||
iyaṁ śīla-viluptir me māna-mlāni-mahīyasī |
durlabhe vallabhe prītis tanu-tyāgena śāmyati ||252||
iti bruvāṇāṁ tām aśru-kaṇākīrṇa-kuca-sthalīm |
santāpa-piśunocchvāsāṁ citralekhāvadat sakhīm ||253||
kiṁ na smarasi mugdhe tvam aho viraha-kātarā |
devyādiṣṭaḥ sa te svapna-dṛṣṭa eva varo varaḥ ||254||
samāśvasihi he tanvi tanus tāpa-kṣamā na te |
karomi yoga-śaktyāham upāyaṁ tvat-samīhite ||255||
ullikhya nikhilaṁ citra-paṭe tribhuvanaṁ tava |
sadṛśaṁ darśayāmy eva tatrālokaya vallabham ||256||
ity uktvā citralekhāyāṁ gatāyāṁ vyoma-vartmanā |
uṣā jīvam ivāpede priya-sandarśanāśayā ||257||
sābhyetya tasyās trailokya-citraṁ paṭam adarśayat |
kiṁ duṣkaram adṛśyaṁ vā yogināṁ jñāna-cakṣuṣām ||258||
uṣā citrapaṭe dṛṣṭvā surāsura-naroragān |
dadarśa dayitaṁ svapna-dṛṣṭaṁ jita-śaśi-smaram ||259||

ayaṁ sa sakhi me dhairya-hārī hṛdaya-taskaraḥ |
ity uṣā-vacanaṁ śrutvā citralekhā jagāda tām ||260||
diṣṭyā dhanyāsi subhage yasyāste nava-manmathaḥ |
lakṣmī-vallabha-pautro'yam aniruddhābhidhaḥ priyaḥ ||261||
pradyumna-tanayasyāsya lāvaṇyāmṛta-dīdhiteḥ |
kāntyā kṣaibyam ivāyānti sura-vidyā-dharāṅganāḥ ||262||

rūpeṇāpratimena netra-sukhadaḥ kandarpa-darpa-cchidā
śaurye vajra-dharopamāṁ na sahate dhīraḥ sumeror ayam |
asyāmartya-mṛgekṣaṇābhir aniśaṁ sotkaṇṭham ākarṇitaṁ
candrotsaṅga-mṛgāpahaṁ guṇa-gaṇaṁ gāyanti khe khecarāḥ ||263||

paścimābdhau hari-purī dvārakā vṛṣṇi-yādavaiḥ |
siṁhair iva mahotsāhair guptā haimavatī guhā ||264||
tasyām antaḥpure śrīmān vasaty eṣa priyā-sakhaḥ |
ānīyate kathaṁ tāvad iti dolāyate manaḥ ||265||
tvad-bhāgyāni puraskṛtya gacchāmi gaganena tam |
helārpitādbhuta-nidhir vidhiḥ siddhiṁ vidhāsyati ||266||
ity uktvākāśam āviśya sā babhau dvārakāṁ kṣaṇāt |
kurvāṇā raśanā-ratnaiḥ śakra-cāpa-citā diśaḥ ||267||
sā gūḍha-māyayā hṛtvā ratna-paryaṅka-śāyinam |
ānināya muhūrtena vyomnā pradyumna-nandanam ||268||
svapna-vṛttāntam āvedya sakanyāntaḥ-purāntaram |
praveśitas tayāpaśyad uṣāṁ ratim iva smaraḥ ||269||
sa tāṁ dṛṣṭvā navonmeṣa-nirmāṇātiśayaṁ vidheḥ |
acintayat sudhāpūrair iva pūrita-locanaḥ ||270||

indoḥ saṅkṣaya-rakṣaṇākṣata-sudhā kiṁ vedhasā nirmitā
kiṁ dhairyāpaharā harasya vihitā kāmena kāntā tanuḥ |
kiṁ tāruṇya-vasanta-kānti-latikā śṛṅgāra-siktā latā
kiṁ lāvaṇya-taraṅgiṇī punar iyaṁ janmāntarāptā ratiḥ ||271||

kaṭākṣaḥ sandhatte kuvalaya-kula-klaibya-kalanāṁ
mukhe dṛśyaś candra-dyuti-haraṇa-helā-paricayaḥ |
asaṁruddhā bādhādhara-dala-rucir vidruma-taror
aho sāraṅgākṣyāḥ prasabha-vijayī rūpa-vibhavaḥ ||272||

iti sarvāṅga-nirmagna-locanas tāṁ vilokayan |
aniruddho'dhare tasyā babhūvāśā-pathātithiḥ ||273||
sāpi sāṅgam ivānaṅgaṁ tam abhyastaṁ manorathaiḥ |
vilokya pratyayāsatye punaḥ svapnam aśaṅkata ||274||
sotkampā kara-rodhena rāviṇīṁ maṇi-mekhalām |
muhur maunavatīṁ cakre paiśunya-cakriteva sā ||275||
nave maunavati premṇi tayoḥ prāha sakhī puraḥ |
dantāṁśu-sūtraiḥ kurvāṇā grathanaṁ cittayor iva ||276||

yas tvayā prema-kusumair devaś citrapaṭe'rcitaḥ |
aho bhaktyā sa te tuṣṭaḥ sakhi pratyakṣatāṁ gataḥ ||277||
svapna-sampādita-prītir yo'rthitas tair manorathaiḥ |
prāk pūjā kīdṛśī tasya brūhi tvam upapadyate ||278||
maunam ālambase pṛṣṭā dṛṣṭā kṣauṇīṁ nirīkṣase |
lateva kampase kampāt ko'yaṁ te citta-vibhramaḥ ||279||

mānas tat-kṣaṇa-śāsanāgata-jane subhru kva sambhāvyate
svapnābhyasta-samāgame'pi navavat kiṁ lajjayā līyase |
kā tasmin paratā sadā vasati yaś citte nibaddho guṇaiḥ
prārabdhā sakhi kasya tāvad iyatī premṇi tvayāpahnutiḥ ||280||

iti sakhyāṁ bruvāṇāyām aniruddhaḥ pragalbhatām |
nināya dayitāṁ prauḍhaḥ praṇayaiḥ prema-peśalaiḥ ||281||
tadā prīter yad āyattaṁ cintitaṁ yan manorathaiḥ |
manmathena yad ādiṣṭaṁ svairaṁ tat tad abhūt tayoḥ ||282||
dineṣv atha prayāteṣu pracchanna-dhṛta-vallabhā |
uṣābhūd abhimānākta-sambhoga-lakṣaṇā ||283||

vyākīrṇā kabarī mukhaṁ vitilakaṁ tāmbūla-lipte'kṣiṇī
kaṇṭhe kaṅkaṇa-lakṣma hāra-viratir daṁśo'dhare nirvraṇaḥ |
prātaḥ pracyuta-candanā stana-taṭī sāyaṁ sva-veṣa-kriyā
sambhogābharaṇā tanur vara-tanoḥ śāṅkāspadatvaṁ yayau ||284||

kiñcin mukulite loke kanyāyāḥ kāma-lakṣaṇe |
phulle śanaiḥ karṇa-pathaṁ bāṇasyāpi kathā yayau ||285||
tayas tad-bhrū-bhramādiṣṭāḥ kiṅkarāḥ krūra-kāriṇaḥ |
āyayur yuddha-saṁnaddhāḥ kanyakāntaḥ-purāṅgaṇam ||286||
niruddhaū priyayā yatnād aniruddho'tha sa-smitaḥ |
ghora-kiṅkara-saṅghātāñ jaghāna paridhāyudhaḥ ||287||
hate'yute kiṅkarāṇāṁ svayaṁ bāṇaḥ samāyayau |
rathī bāhu-sahasrātta-samastāyudha-maṇḍalaḥ ||288||
śastra-vṛṣṭiṁ tad-utsṛṣṭāṁ prādyumniḥ khaḍga-carma-bhṛt |
chittvā dhairya-nidhiś cakre raṇe bāṇasya vismayam ||289||
uṣā santrāsa-taralā pituḥ patyuś ca saṅgare |
prāṇeśa-pakṣa-pātena bheje sandeha-sādhvasam ||290||
bāṇena prahitāṁ śaktiṁ mṛtyu-daṁṣṭrām ivotkaṭām |
ādāya tasmai prādyumnis tām eva prāhiṇod balī ||291||
para-hasta-gatā śaktiḥ praviṣṭāntaḥ kṛta-vyathā |
nijā suteva bāṇasya hṛdaye śalyatāṁ yayau ||292||
vīraṁ vijñāya taṁ bāṇaḥ spaṣṭa-yuddhena durjayam |
ādāya tāmasīṁ māyām adṛṣṭaḥ praviveśa kham ||293||
nirantair asmad-utsṛṣṭair veṣṭitāṅgaṁ bhujaṅgamaiḥ |
dṛṣṭvāniruddhaṁ saṁruddham uṣābhūn moha-mīlitā ||294||
baddhe'niruddhe tanayāṁ bāṇaḥ svairāpacāriṇīm |

ākṛṣṭaḥ sneha-kopābhyāṁ na tatyāja na cāgrahīt ||295||

asaṁspṛṣṭaṁ yācñā-vacana-ghana-dainyena vadanaṁ
na kṛcchre'py ārūḍhā guṇa-maṇi-tatir vikraya-tulām |
asevā-santāpaṁ vapur ananubhūta-prabhu-bhayaṁ
kulaṁ kanyā-hīnaṁ nahi nayati mānaṁ malinatām ||296||

atrāntare dvārakāyām aniruddhāpahārajaḥ |
vṛṣṇīnām abhavat kṣobhaḥ śoka-cintānubandhavān ||297||
bāṇasya nagare ruddham aniruddhaṁ sahoṣayā |
vijñāya nārada-girā sasmāra garuḍaṁ hariḥ ||298||
hala-yudhena sahitaḥ pradyumnena ca sūnunā |
prayayau śoṇitapuraṁ tārkṣyam āruhya mādhavaḥ ||299||
khe yojana-sahasrāṇi vilaṅghya garuḍa-dhvajaḥ |
dīptaṁ bāṇapuraṁ dūrād dadarśārka-śatopamam ||300||
agnim āhavanīyākhyaṁ tārkṣyaḥ prākāra-rakṣiṇam |
pītodvānta-khagaṅgāmbu-nirjhareṇa nyavārayat ||301||
pura-dvāram athonmathya praviṣṭaṁ śārṅgiṇaṁ balāt |
niḥsaṅgkhyāḥ saṅkhya-saṁnaddhā ditijāḥ paryavārayan ||302||
cakri-cakra-nikṛttānāṁ śarīrāṇi sura-dviṣām |
cakruḥ pakṣa-kṣaya-kṣipta-nipatat-kṣitibhṛd-bhramam ||303||
atrāntare nāga-pāśa-pañjare siṁha-vikramaḥ |
baddho'niruddhaḥ sasmāra durgāṁ stuti-padārcitām ||304||

niṣpiṣṭa-matta-mahiṣāsura-mastakāgra-
pratyagra-nirgata-ghana-sruti-śoṇitārdram |
pādāmbujaṁ punar alaktaka-bhakti-citraṁ
vande bhava-prabhava-tāpa-haraṁ bhavānyāḥ ||305||

śūla-prahāra-sṛta-rakta-bharaika-bindu-
saṁjāta-ghora-ruru-lakṣa-guru-pramāthe |
pātāla-mūla-gananānta-vikāsitāsya-
grastogra-dānava-tanuṁ praṇamāmi kālīm ||306||

bhīmodbhavad-vibhava-śubmha-niśumbha-kāya-
niṣpeṣa-duḥsahatarāśanighāta-ghorām |
kātyāyanīṁ svakara-kṛtta-śiraḥ-śarīra-
vīropahāra-paritoṣavatīṁ namāmi ||307||

kṣubhyat-saptārṇava-ghana-ravaḥ padma-garbhāṇḍa-khaṇḍā-
kāṇḍa-bhraṁśa-prabha-sarabhasaḥ sapta-pātāla-bhedī |
dhairyonmāthī jayati cakitāśeṣa-lokeśvarāṇāṁ
caṇḍaś caṇḍyāḥ pralaya-samayotsāha-līlāṭṭa-hāsaḥ ||308||

iti stutā bhagavatī durgā durgāpahāriṇī |

sva-kara-sphoṭitogrāhi-pañjaraṁ tam amocayat ||309||
bhujaṅga-pāśa-nirmuktaḥ prādyumniḥ samarāṅgaṇam |
prayayau yudhyamānasya samīpaṁ kāliya-dviṣaḥ ||310||
atha kalpānta-parjanya-garjitorjita-vibhramaḥ |
bāṇāsura-raṇārambha-dundubhi-dhvanir udyayau ||311||

daityendrāyudha-vṛṣṭi-naṣṭa-gamane senā-rajaḥ sphūrjita-
grastāgre prasarat-pināki-viśikha-vrātāvakīrṇe raṇe |
kalpāntāgama-śaṅkite tribhuvane ceruḥ śarīra-cchidaḥ
śūrāṇām aniruddha-rāma-murajit-pradyumna-muktāḥ śarāḥ ||312||

garuḍād avaruhyātha balena balinā raṇe |
halena halinā kṛṣṭā daitya-dehā dvidhā yayuḥ ||313||
tatas trinetrānucaraḥ pradīptas triśikha-jvaraḥ |
kṣiptena bhasmanā ramaṁ bhrama-mūrcchākulaṁ vyadhāt ||314||
santāpa-mūrcchitaṁ kṛṣṇas taṁ pariṣvajya vidrutam |
kṛtvā jaṭābhir ākṛṣya jagrāha jvaram añjasā ||315||
kṛṣṇo'py atha jvarāviṣṭaḥ śvasan romāñcaṁ karkaśaḥ |
asṛjad vaiṣṇavaṁ ghoraṁ jvaraṁ raudra-jvarāpaham ||316||
jvarayoḥ sampravṛtte'tha bhuvanākampane raṇe |
vaiṣṇavaḥ pralayārkābhaḥ śārvaṁ jvaram apātayan ||317||
kaṇṭhe nipīḍya niṣpiṣṭas tena rudra-jvaraḥ kṣitau |
prayātaḥ śaraṇaṁ kṛṣṇam avadad bāṣpa-gadgadaḥ ||318||

devena tripurāriṇā trijagatī-jīvāpahāra-kṣamaḥ
sṛṣṭaḥ spaṣṭa-vinaṣṭa-dhariya-śaraṇir deva tvayāhaṁ kṛtaḥ |
tvāṁ yātaḥ śaraṇaṁ śarīra-dhṛtaye tvan-nāma-mantrākṣara-
kṣiptāpta-smṛti-jāpināṁ na bhavitā mat-sparśa-tāpaḥ kvacit ||319||

iti bhītyā bruvāṇaṁ taṁ rarakṣa garuḍa-dhvajaḥ |
śaraṇāpte viruddhe'pi vaira-krūrā na sādhavaḥ ||320||
tataḥ śrī-kaṇṭha-vaikuṇṭhau vyāpta-dehaubabhūvatuḥ |
pināka-śārṅga-nirgacchad-bāṇa-jālair nirantaraiḥ ||321||
kṣaṇaṁ tulye tayor yuddhe jagat-saṅkṣaya-kāriṇi |
ghanaiḥ śauri-śarāsārair yayau vimukhatāṁ haraḥ ||322||
grasta-śakteḥ kumārasya jitasya hariṇā raṇe |
rakṣāyai śambhunā sṛṣṭā tasthau nagnāṅganā puraḥ ||323||
atha bāṇaḥ svayaṁ yoddhuṁ madhusūdanam āyayau |
kṣipan bāhu-sahasreṇa dīptāyudha-paramparām ||324||
sahasrāśvaṁ rathaṁ tasya manoratham ivāyatam |
sasūtaṁ śara-varṣeṇa pramamātha murāntakaḥ ||325||
upanītaṁ gaṇais tūrṇaṁ śāsanāt tripura-dviṣaḥ |
maūram ārurohātha bāṇaḥ ṣaṇmukha-vāhanam ||326||
yatnena yudhyamānasya cchinnāstrasya murāriṇā |
mukta-keśī vivastrā strī bāṇasyāgre vyadṛśyata ||327||

rakṣāyai kauṭavīṁ sṛṣṭāṁ tasya devena śūlinā |
vañcayitvācyutaś cakraṁ pārśvāñcitam athāsṛjat ||328||
cakraṁ krameṇa patitaṁ skandhayoḥ kīrṇa-pāvakam |
cakarta krakaca-krūraṁ bāṇasya bhuja-kānanam ||329||

cakrotkṛtta-bhuja-druma-vraṇa-mukhodbhūtair ghanāsṛg-bharaiḥ
prodyad-vidruma-pādapānukṛtibhis tulya-pramāṇaiḥ kṣaṇam |
aprāptoddhata-yuddha-tṛptir adhika-śraddhaḥ sa vīro'bhavad
vyāptaḥ satata-rakta-candana-citair jātair ivānyair bhujaiḥ ||330||

bāṇāś chinna-bhujo'bhyetya śambhor bhagavataś ciram |
nanarta priya-nṛttasya toṣāya praṇayī puraḥ ||331||
bhaktyābhavad bhagavataḥ sa bhavasyātivallabhaḥ |
varān nandi-samaḥ śrīmān mahā-kālaś caturbhujaḥ ||332||

kalyāṇaṁ tanute yaśaḥ paricitāṁ lakṣmīṁ dadāty akṣayām
ākrāntiṁ vidadhāti sapta-bhuvana-nyastepsitājñākṣarām |
saṁsāraṁ kurute vikāri-nikaraṁ niḥśeṣam eva kṣaṇād
bhaktiḥ kalpa-latā carācara-guroḥ kiṁ kiṁ na sūte phalam ||333||

uṣā-sahitam ādāya pradyumna-tanayaṁ tataḥ |
dvārakāṁ vijitārātir jagāma garuḍa-dhvajaḥ ||334||

--o)0(o--

kadācid atha devarṣir dvārakām etya nāradaḥ |
avāpya pūjām ucitāṁ kathānte kṛṣṇam abhyadhāt ||335||
gaṅgābhilāṣī nṛpatir brahma-śāpān mahābhiṣaḥ |
bharatasya kule jātaḥ śantanuḥ pratipātmajaḥ ||336||
gaṅgāpi dhātuḥ śāpena patantī vasubhiḥ pathi |
vaśiṣṭha-śāpa-patitair homa-dhenu-nikārataḥ ||337||
sva-janmane'rthitā jātā vadhāya ca mahīṁ gatā |
svatīropavanopānte vicacāra sulocanā ||338||
tatra śantanunā gaṅgā saṅgamaṁ gaja-gāminī |
bheje yatheṣṭa-karaṇa-pratyākhyāna-dhṛtāvadhim ||339||
sā jātānavadhīt sapta svūn svecchā-vidhāyinī |
jāte'ṣṭame sute rājñā niruddhā prayayau divam ||340||
devavratākhyaḥ sa śiśur divi devaiḥ kṛta-vrataḥ |
sarva-vidyāpagāmbhodhir vavṛdhe vasur aṣṭamaḥ ||341||
dṛṣṭvā kadācit kālindī-kūle kuvalayekṣaṇām |
śantanur dāśa-tanayāṁ tat-pitur yācako'bhavat ||342||
gāṅgeyas tvat-sutaḥ kṣmā-bhṛd dauhitro me na rājya-bhāk |
ity uktvā na dadau dāśas tasmai satyavatīṁ sutām ||343||
devavrataḥ pitur jñātvā tīvra-smara-śara-vyathām |
gatvā yayāce dāśeśaṁ tanayāṁ vinayonnataḥ ||344||

dauhitra-vaṁśa-rājyārthī sa sutāṁ na dadau yadā |
tadā rājye vivāhe ca gāṅgeyaḥ samayaṁ vyadhāt ||345||
bhīṣaṇīya-pratijñātvād bhīṣmo'yam iti khe ciram |
vicacāroditāścaryaṁ khecaroccāritaṁ vacaḥ ||346||
ānītām atha bhīṣmeṇa kanyām āsādya śantanuḥ |
paritoṣād dadau tasmai svacchanda-nidhanaṁ varam ||347||
kālena janayitvātha putraṁ citrāṅgadābhidham |
tasāṁ vicitravīryaṁ ca śantanus tanum atyajat ||348||
tataś citrāṅgado rājā gandharveṇa pramāthinā |
citrāṅgadena samare nāma-dveṣān nipātitaḥ ||349||
śiśor vicitravīryasya prāpta-rājya-śriyaḥ kṛte |
jahāra kāśī-rājasya bhīṣmaḥ kanyāḥ svayaṁvare ||350||
bhrātre vicitravīryāya hastināpuram etya saḥ |
tyaktvā sālvotsukām ambām ambikāmbālike dadau ||351||
rāja-cūtatarau tasmin nava-yauvana-mādhave |
kāntā-latā-valayite yātite kāla-dantinā ||352||
vicchinne śantanor vaṁśe tat-putra-kṣetrajārthinā |
bhīṣmeṇa preritā sādhvī prāha satyavatī śanaiḥ ||353||
kānīnas tanayo me'sti tat tu kāmāt parāśarāt |
sañjāto yamunā-dvīpe kṛṣṇa-dvaipāyano muniḥ ||354||
taṁ smarāmi suta-kṣetra-putrotpattyai tapo-nidhim |
uktvaiti sā bhīṣma-mate taṁ sasmāra sa cāyayau ||355||
ambā-śvaśrvā visṛṣṭātha tejo-rāśiṁ vilokya tam |
nimīlitākṣī tad-dṛṣṭi-spṛṣṭā garbhaṁ samādade ||356||
andho'kṣi-mīlanāt sūnur bhāvīty ukte maharṣiṇā |
dvitīyaṁ janayāpatyam iti mātā jagāda tam ||357||
bhaya-pāṇḍura-vaktrānyā lebhe garbhaṁ muner dṛśā |
aprasūtiḥ sutaḥ pāṇḍur bhavitety abhyadhān muniḥ ||358||
tasyāṁ bhayād visṛṣṭāyāṁ śūdrāyāṁ garbha-sambhave |
dharmāvatāram uktvāsyāḥ putraṁ prāyān mahā-muniḥ ||359||
jāte'ndhe dhṛtarāṣṭre'tha pāṇḍau ca bhuja-śālini |
māṇḍavya-śāpa-bhūr dharmaḥ śūdrāyāṁ viduro'bhavat ||360||
dhṛtarāṣṭrāya gāndhārīṁ subalas tanayāṁ dadau |
kuntibhoja-sutāṁ kuntīṁ pāṇḍur mādrīm āvāpa ca ||361||
yuvā digvijayī pāṇḍur mṛgayā-vyasanī vane |
mṛga-rūpa-ratāsaktam avadhīt kindamaṁ munim ||362||
bhaviṣyasi tvaṁ dayitā-rati-paryanta-jīvitaḥ |
teneti śaptas tyakta-śrīr yayau pāṇḍus tapovanam ||363||
tataḥ putra-śataṁ lebhe gāndhārī tulya-garbhajam |
jyeṣṭho duryodhanas teṣāṁ tasya duḥśāsano'nujaḥ ||364||
kuntī muni-varāvāpta-mantrā bhatur anujñayā |
dharmānilendrān āhūya vane putrān ajījanat ||365||
yudhiṣṭhiraṁ bhīmasenam arjunaṁ ca surocitān |
sapatnyā datta-mantrā ca mādrī prāpāśvinau yamau ||366||
snātāṁ puṣpoccaye mādrīṁ vilokya kusumāgame |

āliṅgyānaṅga-saṅge'bhūt pāṇḍuḥ śāpād ajīvitaḥ ||367||
prayāte tridivaṁ pāṇḍau pāṇḍuputrāḥ pitṛ-vyajaiḥ |
vṛddhiā-gatā dhārtarāṣṭraiḥ saha duryodhanādibhiḥ ||368||
bhīṣmaḥ pitāmahas teṣāṁ cāpācāryaṁ kṛpaṁ vyadhāt |
droṇaṁ ca sarva-śiṣyasya śiṣyaṁ rāmasya dhanvinaḥ ||369||
aśvatthāmā priyaḥ sūnur droṇasya tanayo'bhavat |
yathārjunaḥ samatāstra-vidyā-vimala-darpaṇaḥ ||370||
kanyāyāṁ gūḍha-janmā yaḥ karṇaḥ kuntyāṁ vivasvataḥ |
prayātaḥ sūta-putratvam astrāṇi prāpa bhārgavāt ||371||
saṁspardhayārjuna-raṇāhvāna-dhīro'stra-darśane |
nītas tat-pratimallatvāt kauraveṇāṅga-rājatām ||372||
tataḥ karṇena saṁmantrya bhrātrā duḥśāsanena ca |
duryodhanaḥ pāṇḍavānāṁ dhiyaṁ gūḍha-vadhe vyadhāt ||373||
te tena vihite dīpte jatu-veśmani nirgatāḥ |
vidureṇa rahaḥ snehān nirdiṣṭa-bila-nirgamāḥ ||374||
yudhiṣṭhirārjunau kuntīṁ vahan bhīmo mahā-balaḥ |
nakulaṁ sahadevaṁ ca viveśa niśi kānanam ||375||
tatrogra-vigrahaṁ hatvā hiḍimbaṁ rākṣaseśvaram |
bhīmas tad-anujāṁ bheje hiḍimbāṁ divya-rūpiṇīm ||376||
jāte ghaṭotkace tasyāḥ putre bhīma-parākrame |
eka-cakrāṁ purīṁ jagmuḥ pracchannāḥ pāṇḍu-nandanāḥ ||377||
prajā-kṣaya-kṣamas tatra rākṣaso'bhūd bakābhidhaḥ |
yasmai rājānna-śakaṭaṁ prāhiṇot sanaraṁ sadā ||378||
sthitā vipra-gṛhe kuntī saha-bhikṣāśanaiḥ sutaiḥ |
baka-vāre divjasyāpte bhīmaṁ tad-dayayādiśat ||379||
vrajan bhīmo'nna-śakaṭaṁ bhuñjānaḥ krodha-sammukham |
bakaṁ hatvā dvija-gṛhaṁ viveśālakṣito niśi ||380||
atha dūra-pathāyātaiḥ kathitaṁ pathika-dvijaiḥ |
nānā-kathā-prasaṅgena śuśruvuḥ pāṇḍu-nandanaḥ ||381||
pāñcālyo drupadaḥ pūrvaṁ droṇasya suhṛdaḥ śiśuḥ |
vyadhād dāsyāmi te prāpta-rājyārdham iti saṁvidam ||382||
droṇena prāpta-rājyo'tha so'rthitaḥ pradadau na tat |
bhikṣā-bhug brāhmaṇo rājñaḥ kathaṁ mitram iti bruvan ||383||
iti droṇaḥ kṛtas tena rājñā bhagna-manorathaḥ |
arjunena raṇe baddhaṁ taṁ rājyārdham adāpayat ||384||
tatas tenāvamānena putraṁ droṇa-vadha-kṣamam |
abhicārogra-yāgena drupadaḥ samam āptavān ||385||
yāgāgni-madhyāj jāto'sya dhṛṣṭadyumnābhidhaḥ sutaḥ |
kṛṣṇā ca kanyakā yasyāḥ pratyāsannaḥ svayaṁvaraḥ ||386||
vayaṁ tatraiva gacchāmaḥ sarva-rāja-samāgame |
prāptuṁ pratigrahābhyarcām ity uktvā prayayur dvijāḥ ||387||
tataḥ pāñcāla-nagaraṁ vrajantaḥ pāṇḍavā niśi |
gandharva-rājaṁ dadṛśur gaṅgāmbhasi vihāriṇam ||388||
vivastrāntaḥ-pura-vadhū-darśana-kruddham arjunaḥ |
vyādhād dagdha-rathaṁ yuddhe tam āgneyāstra-tejasā ||389||

yudhiṣṭhireṇa kṛpayā raṇe rakṣita-jīvitaḥ |
sakhyaṁ kirīṭinā kṛtvā jitaś citraratho yayau ||390||
tataḥ prabhāte pracchannāḥ pāṇḍavāḥ vipra-rūpiṇaḥ |
praviśya pāñcāla-puraṁ kumbha-kāra-gṛhe sthitāḥ ||391||
ity uktvā nārade yāte saṅkarṣaṇa-janārdanau |
jagmatur lakṣya-bhedāṅkaṁ draṣṭuṁ kṛṣṇā-svayaṁvaram ||392||
tau pāñcāla-puraṁ prāpya sarva-rāja-samāgame |
pūjyamānau viviśatuḥ svayaṁvara-sabhā-gṛham ||393||
hemāsanopaviṣṭeṣu draupadī sarva-rājasu |
jagaj-jaya-pātakeva kandarpasya samāyayau ||394||
rādhāvedha-paṇe tasmin bhuja-labhye svayaṁvare |
aśaktāḥ pārthivāḥ sarve yayur lajjā-nilīnatām ||395||
vilakṣeṣu kṣitīśeṣu dvija-madhyād athotthitaḥ |
viddhvā dhanañjayo lakṣyaṁ kṣitau kṣipram apatayat ||396||
hāraṁ kaṇṭhe vinikṣipya draupadyā phālgune vṛte |
yuddhoddhatāḥ samuttasthuḥ kruddhā sarve kṣitīśvarāḥ ||397||
jitvātha śalya-karṇādīn vīrān bhīma-dhanañjayau |
puraḥ kṛṣṇāṁ samādāya yayatur bhrātṛbhiḥ saha ||398||
bhikṣevopanatā kṛṣṇā saheyaṁ bhujyatām iti |
cakrus te śāsanān mātuḥ saha-bhogāya saṁvidam ||399||
rāma-kṛṣṇau niśi svairaṁ kumbhakāra-gṛhe sthitān |
pāṇḍavān etya sānandau premṇā sambhāṣya jagmatuḥ ||400||
anviṣya drupadas teṣāṁ vijñāyādharma-niścayam |
kṛṣṇāyāḥ bahu-patnītvaṁ viruddhaṁ nābhyamanyata ||401||
tatas taṁ bhagavān vyāsaḥ samabhyetyāvadan muniḥ |
pañcendrāḥ samadāḥ purvaṁ kruddhā baddhā pinākinā ||402||
ta eva pāṇḍavā jātāḥ svarga-śrīs tava cātmajā |
teṣām ekaiva sā patnī naivāyaṁ dharma-saṅkaraḥ ||403||
ity uktvā muninā datta-divya-dṛṣṭir nareśvaraḥ |
satyaṁ vijñāya tat sarvaṁ tad-vivāham amanyata ||404||
jñātvā jatu-gṛhān muktān pāṇḍavāprāpta-saṁśrayān |
hastināpuram ānāyya dhṛtarāṣṭro’bhyapūjayat ||405||
indraprasthe’bhiṣikto’tha tena rājā yudhiṣṭhiraḥ |
guṇaiḥ śriyaṁ śriyā dharmaṁ dharmeṇa prāptavān yaśaḥ ||406||
nirdiṣṭāṁ nāradenātha muninā bheda-bhīruṇā |
bhūtaye pāṇḍavāś cakrur maryādāṁ dṛḍha-niścayāḥ ||407||
antaḥpure bhrātaraṁ yaḥ paśyet kṛṣṇā-sakhaṁ rahaḥ |
aviśrāntaḥ sa tīrthāni vraje dvādaśa-vatsarīm ||408||
caurāt taṁ go-gaṇaṁ viprākrandākṛṣṭas tato’rjunaḥ |
ājahāra samādāya dharmajāntaḥpurād dhanuḥ ||409||
smṛtvātha saṁvidaṁ pārthas tīrthārthī jāhnavī-jale |
majjann ulūpīṁ pātāle nāga-kanyām avāptavān ||410||
janayitvā sutaṁ tasyām irāvantaṁ jagāma saḥ |
nagaraṁ maṇipūrākhyaṁ citra-vāhana-bhūpateḥ ||411||
prāpya tasya sutāṁ kanyāṁ pārthaḥ pṛthula-locanām |

citrāṅgadāṁ sutaṁ tasyāṁ babhruvāhanam āptavān ||412||
sarva-tīrthāplutaḥ prāpya prabhāsaṁ śvetavāhanaḥ |
raivatācala-yātrāyāṁ prāpa vṛṣṇi-samāgamam ||413||
arjuno'tha dhṛtotkaṇṭhaḥ śailāroha-samutsave |
utsāhocchalitaṁ cetaḥ sānugasya harer vyadhāt ||414||
tatra kṛṣṇānujāṁ dṛṣṭvā subhadrāṁ kāma-kaumudīm |
kanyām anumater śaurer jahāra śvetavāhanaḥ ||415||
yuddhoddhatān vṛṣṇi-vīrān parisāntvya janārdanaḥ |
niḥsaṅkhyaṁ draviṇaṁ dātum arjunāya yayau svayam ||416||
indraprastham athāsādya subhadrā-sahito'rjunaḥ |
praṇamya dharmajaṁ bheje kṛṣṇena sahitaḥ sukham ||417||
abhimanyuṁ subhadrāyāṁ pārthaḥ putram ajījanat |
draupadī prativindhyādyān patibhyaḥ pañca cātmajān ||418||
tataḥ kadācid yamunā-jala-keli-vihāriṇam |
sa-kṛṣṇam arjunaṁ vipra-rūpaḥ prāha hutāśanaḥ ||419||
ucitaṁ dīyatāṁ mahyaṁ bhavadbhyāṁ bhojanaṁ hitam |
arthinām arthanā-bandhyā na bhavanti bhavad-vidhāḥ ||420||
śvetaker nṛpateḥ pūrvaṁ yajñe dvādaśa-varṣike |
acchinnājya-bhareṇāham analo jaḍatāṁ gataḥ ||421||
vanaṁ svāsthyāya satvāḍhyaṁ dagdhum icchāmi khāṇḍavam |
rakṣatīndraḥ suhṛn-meghais takṣasyāspadaṁ hi tat ||422||
vyasta-meghaugha-vighno'haṁ bhavat-sāyaka-sañcayaiḥ |
akhaṇḍaḥ khāṇḍava-vanaṁ jvalāmy etan mamāśanam ||423||
iti vahnir vadann arthī tābhyām aṅgīkṛtepsitaḥ |
dhanuḥ pārthāya gāṇḍīvaṁ dadau cakraṁ ca cakriṇe ||424||
tad-dattaṁ ratham āruhya tadīyākṣaya-sāyakaḥ |
hariṇā saha saṁnaddhaḥ kirīṭī khāṇḍavaṁ yayau ||425||

agnau prajvalite varāha-mahiṣa-vyāghra-dvipa-dvīpināṁ
niṣpītāyuṣi gāḍha-līḍha-gagane daityāti-deha-druhi |
ruddhe megha-jale'rjunāstra-paṭalair yuddhoddhataṁ vajriṇaṁ
viṣṇuḥ sāyaka-varṣīṇaṁ vimukhatāṁ bāṇair ināyākṣayaiḥ ||426||

sutam atha maya-līlaṁ takṣakasyāśva-senaṁ
jaṭharam api jananyāḥ sampraviśya dravantam |
akṛta divi kirīṭī patriṇā khaṇḍa-puccha
bhayam api śaraṇāptaṁ cakri-bhītaṁ rarakṣa ||427||

tataḥ kṛṣṇājñayā divyāṁ sabhāṁ maṇi-mayīṁ mayaḥ |
vidadhe dharma-putrasya prāṇa-rakṣā-pratikriyām ||428||
tasyāṁ sabhāyām āścarya-nalin.īṁ nirmame mayaḥ |
nīla-ratnotpalavatīṁ hemābjāṁ sphaṭikodakām ||429||
sabhāsīnam athābhyetya dharmajaṁ nārado'vadat |
rājan na loka-pālānāṁ tvat-samāsadṛśī sabhā ||430||
yajasva rājasūyena kuruṣva saphalāṁ śriyam |

iti tvām avadat pāṇḍuḥ pitā śakra-sabhā-sthitaḥ ||431||
ity uktvā nārade yāte rājasūya-manoratham |
akuṇṭhat-kaṇṭhayā rājā vaikuṇṭhāya nyavedayat ||432||
kṛṣṇas tam ūce ślāghyeṣā dharma-dhīḥ kintu māgadhe |
na jīvati jarāsandhe kratuḥ kartuṁ na śakyate ||433||
rudra-yāgopahārāya tena ruddhā giri-vraje |
ṣaḍ-aśītir nṛpatayas tasya śeṣāś caturdaśa ||434||
śarīrārdha-dvayaṁ jātaṁ jarā niśi niśācarī |
sandhāya vidadhe bālaṁ jarāsandhaṁ tam uktaṭam ||435||
tat-sannirodha-viśvastāḥ santyajya mathurāṁ vayam |
vidhāya dvārakāṁ durgāṁ paścimābdhi-taṭe sthitāḥ ||436||
iti svairaṁ bruvāṇena nṛpaḥ saṁmantrya śauriṇā |
vyādiśan māgadha-vadhe bhīma-pārthau bhujāv iva ||437||
tataḥ snātaka-veṣeṇa pracchanna-chatra-vṛttayaḥ |
jarāsandha-purīṁ jagmuḥ kṛṣṇa-bhīma-dhanañjayāḥ ||438||
tatra trayodaśāhāni yuyudhāne bhujāyudhau |
vīrau bhīma-jarāsandhau śrānto'bhūn māgadhas tataḥ ||439||
tataḥ sandhiṁ dvidhā kṛtvā hate bhīmena māgadhe |
mumoca kṛṣṇaḥ kṣitipān yajñāgamana-saṁvidā ||440||
bhīmaḥ kirīṭī nakulaḥ sahadevaś ca dig-jaye |
ājahur vipulaṁ vittaṁ rājñe yajña-bhara-kṣayam ||441||
kṛteṣu śaila-tulyeṣu ratna-kāñcana-rāśiṣu |
rājasūya-samārambhaḥ prāvartata mahīpateḥ ||442||
prāptā nimantritās tasmin bhīṣma-droṇādayaḥ kratau |
dhṛtarāṣṭraḥ saviduraḥ sāmātyaś ca suyodhanaḥ ||443||
aśeṣa-devarṣi-bhṛte sarva-rāja-maye makhe |
ardhyārcitaṁ hariṁ sehe śiśupālo na bhūpatiḥ ||444||
tasyādhikṣepa-dakṣasya kṣmāpateḥ kṣaya-lakṣmaṇā |
nyapātayat kṣitau kṣipraṁ cakreṇādhokṣajaḥ śiraḥ ||445||
kratau samāpte yāteṣu maharṣiṣu nṛpeṣu ca |
tasthau duryodhanas tatra śakuniś cāsya mātulaḥ ||446||
padminyāṁ viharan vāri-śaṅkayā sphāṭike jale |
carann utkṣipta-vasanaḥ satyāmbhasi mamajja saḥ ||447||
tasya skhalitam ālokya harmyasthā rājavallabhāḥ |
jahasur bhīmasenaś ca babhūvāṅkurita-smitaḥ ||448||
lajjāvamāna-malinaḥ kauravaḥ sva-puraṁ vrajan |
pṛṣṭaḥ śakuninā prāha glāni-vaivarṇya-kāraṇam ||449||
dharma-sūnor makhe sā śrīs te bhūpālāḥ kara-pradāḥ |
saṅkhyātītaṁ ca tad-dānaṁ marma-śalyāyate mama ||450||
padminyām upahāso me padmasyeva himāśinaḥ |
patitaḥ kṣīyate jāne na śarīra-kṣayaṁ vinā ||451||
iti pralāpī śokoṣṇaṁ dveṣāveśāt suyodhanaḥ |
vāryamāṇaḥ śakuninā nyavartata na durmatiḥ ||452||

parotkarṣa-dveṣaḥ khara-khadira-cūrṇānala-nibhaś

cutaś citte dāhaṁ diśati niśita-kleśam asatām |
parotsāhe candra-pracaya-sacivaḥ kiṁ ca mahatām
anantaḥ santoṣaś carati hṛdaye candana-rasaḥ ||453||

tataḥ sa dhṛtarāṣṭrāya vivarṇaḥ pāṇḍuraḥ kṛśaḥ |
niveditaḥ śakuninā taṁ dyūtājñām ayācata ||454||
kṛcchrāt kṛtābhyupagamaḥ sa pitrā dyūta-kaitave |
akārayan maṇimayaiḥ kuśalaiḥ śilpibhiḥ sabhāṁ ||455||
sa dharmajaṁ rājasūya-samayād anivartanam |
āhūya vidadhe chadma-dyūtaṁ śakuni-māyayā ||456||
kūṭākṣa-kṣapitāśeṣa-koṣa-sainya-paricchadaḥ |
paṇaṁ bhrātṝn athātmānaṁ kṛṣṇāṁ ca vidadhe nṛpaḥ ||457||
duḥśāsanākarākṛṣṭa-keśīm atha rajasvalām |
kṛṣṇāṁ dyūta-jitāṁ dāsīm āninaya suyodhanaḥ ||458||
tat-kopād akarod bhīmaḥ pratijñām ūru-bhañjane |
yudhi duryodhanasyāsṛk-pāne duḥśāsanasya ca ||459||
vane dvādaśa-varṣāṇi nivāsāya paṇe kṛte |
trayodaśe tathājñāte vijitāḥ pāṇḍavāḥ yayuḥ ||460||

hārārhe tanu-cīna-paṭṭa-pavanatvaṅgat-taraṅgodbhave
dhṛtvāṅge haricandanendu-mṛgajābhyaṅge kuraṅga-tvacam |
kṛtvā ratna-kirīṭa-dhāmni ca jaṭā jagmur vanaṁ pāṇḍavā
niḥsatyā bhramayanti paṇya-vanitā-premopamāḥ sampadaḥ ||461||

skhalad-vidyul-lekhāṅkura-mukha-mayūkhopama-sukhāḥ
śriyaś cāpākarṣoccalita-hariṇī-vega-gamanāḥ |
vivāhotsāhāptāḥ kṣaṇam iva suhṛd-bāndhava-janā
na saṁsāre svapna-bhrama-paricaye kiṁcid acalam ||462||

tataḥ stuti-prasannārka-nirdiṣṭākṣaya-bhojanaiḥ |
dvija-pūjā-juṣas tasthuḥ kāmyake pāṇḍavā vane ||463||
dhṛtarāṣṭraṁ parityajya bhrātṛja-cchadma-khedavān |
viduraḥ kāmyakaṁ yātaḥ prārthitaḥ punar āyayau ||464||
so'vadad bhrātaraṁ rājan putra-snehavatā tvayā |
kula-lakṣmī-latā-mūle kuṭhāraḥ kaṭhino'rpitaḥ ||465||
yat prāha bhagavān vyāsaḥ pathyaṁ tan na kṛtaṁ hitam |
śvabhra-suptā prabudhyante na nipāta-vyathāṁ vinā ||466||
bandhu-sandhy-artha-nābhaṅga-kopa-śāpaḥ kṣaya-kṣamaḥ |
maitreya-muninā dattaḥ kaṣṭaṁ na gaṇitas tvayā ||467||
bhīmodbhīmaṁ bhayaṁ śaṅke yena rāvaṇa-saṁnibhaḥ |
sa krūra-karmā kirmīraḥ kānane rākṣaso hataḥ ||468||
vidureṇety abhihitaṁ nāmanyata mahī-patiḥ |
daivād iṣṭa-nipātānām mithyaivālambana-kriyā ||469||
vane pāṇḍu-sutān dṛṣṭvā kruddhaḥ kaurava-durnayāt |
abhimanyuṁ subhadrāṁ ca samādāya harir yayau ||470||

bhīṣma-dorṇāstra-māhātmya-cintākula-nṛpājñayā |
athāstrārthī yayau pārthas tapase tuhinācalam ||471||
tīvraṁ tapasyatas tasya sattva-sāra-parīkṣakaḥ |
devaḥ kirāta-rūpeṇa tripurāriḥ samāyayau ||472||
eka-sūkara-nirbheda-spardhā-bandha-viruddhayoḥ |
yuddham atyuddhataṁ kūṭa-kirātārjunayor abhūt ||473||
smarāri-śabareṇātha grasta-śastrah pramāthinā |
yuyudhe bāhu-yuddhena dhairya-rāśir dhanañjayaḥ ||474||
nipīḍya caṇḍīpatinā niśceṣṭaḥ patitaḥ kṣitau |
gāṇḍīva-dhanvā pratyakṣaṁ nirīkṣya tryakṣam abravīt ||475||

darpoddhata-tripura-kānana-pāvakāya
bhaktārti-tāpa-tuhina-dyuti-maṇḍalāya |
saṁsāra-ghora-timirotkaṭa-bhāskarāya
tubhyaṁ tridhāma-śabalāya namaḥ śivāya ||476||

iti stuti-kṛtānanda-sudhā-sampūrṇa-mānasāt |
astraṁ pāśupataṁ tuṣṭāt kirīṭī prāpa dhūrjaṭeḥ ||477||
samprāpta-loka-pālāstraḥ sahasra-turagaṁ ratham |
śakra-preṣitam āruhya vijayas tridivaṁ yayau ||478||
praṇamya tatra vṛtrāriṁ tad-gāḍhāliṅganātithiḥ |
tadāsanārdhaṁ tat-prīti-nirdiṣṭaṁ prāpa pāṇḍavaḥ ||479||
pārtham indrāsanārdhasthaṁ dṛṣṭvā śakra-girā muniḥ |
tad-vṛttāntaṁ yayau vaktuṁ lomaśaḥ pāṇḍavān vanam ||480||
prāpta-pūjāsanas tebhyaḥ sa nivedyārjunodayam |
tīrtha-yātrādhṛtotsāhaṁ vidadhe dharma-nandanam ||481||
naimiṣādyeṣv atha snātāḥ sarva-tīrtheṣu pāṇḍavāḥ |
gandhamādana-śailāṅkaṁ badaryāśramam āyayuḥ ||482||
pavana-preritaṁ tatra divya-padmaṁ puraś cyutam |
ādāya draupadī bhīmaṁ kaṭākṣeṇa niraikṣata ||483||
anya-padmārthitāṁ tasya dhīmān vijñāya mārutiḥ |
yayau saurabha-mārgeṇa dhanadādhyuṣitāṁ diśam ||484||
sa vrajan kāñcana-latā-nicayācita-vartmanā |
dideśa mada-dāridryaṁ siṁha-nādena dantinām ||485||
pāda-nyāsādbhuta-gires tasya śabdena vismitaḥ |
hanumān mārgam āśritya tasthau svalpa-vapuḥ puraḥ ||486||
solpa-rūpaṁ kapiṁ dṛṣṭvā jānu-sandhi-kṛtānanam |
cakārotsāraṇa-ravaṁ dhanaṁ ghaṭṭita-dik-taṭaḥ ||487||
śanair unmīlya nayane taṁ jagāda plavaṁ-gamaḥ |
kim ayaṁ mada-saṁrambhas tava mithyaiva nirjane ||488||
nādena māṁ khedayatā viśrāntaṁ roga-durbalam |
darśitaṁ kṛśaśūreṇa bhavatā bata pauruṣam ||489||
itaḥ paraṁ na gantavyaṁ deśo'yaṁ siddha-sevitaḥ |
sarvathā yadi gantāsi puccham utsārya gamyatām ||490||
ity ukte kapinā bhīmas tat-pucchotsāraṇā-kṣamaḥ |

śrāntaḥ patan-mukhenādhas tam abhāṣata vismitaḥ ||491||
ko bhavān kim anantātmā kiṁ meruḥ kiṁ himācalaḥ |
mārgaṁ dehi na laṅghyo hi dehī dehi-tanu-sthitaḥ ||492||
yadi na syāt tavāntaḥsthaḥ paramātmā sanātanaḥ |
sācalaṁ laṅghayeyaṁ tvāṁ hanumān iva sāgaram ||493||
śrutvetat kapinā pṛṣṭaḥ ka eṣa hanumān iti |
bhīmo'smai hanumad-vṛttaṁ bhrātṛtvaṁ ca nyavedayat ||494||
ahaṁ sa hanumān bhīma tenety ukte tad-arthitaḥ |
kapiḥ sūrya-pathāvāptaṁ dīptaṁ vapur adarśayat ||495||
saṁnidhānaṁ kariṣyāmi dhanañjaya-ratha-dhvaje |
ity uktvāliṅgitas tena bhīmaḥ prāyāt sa vismayaḥ ||496||
kubera-nalinīṁ prāpya bhīmaḥ kanaka-paṅkajam |
jahāra hema-padmāni hatvā guhyaka-kiṅkarān ||497||
sānugaṁ svayam āyātaṁ jitvā vaiśravaṇaṁ raṇe |
maṇimantaṁ ca tan-mitraṁ hatvā naktaṁ-careśvaram ||498||
draupadyai kanakābjāni dattvā pavana-nandanaḥ |
māyā-pracchannam avadhīd yātudhānaṁ jaṭāsuram ||499||

atha śakra-rathārūḍhaḥ pārthaḥ pūrṇa-manorathaḥ |
āyātaḥ pañcabhir varṣaiḥ praṇanāma yudhiṣṭhiram ||500||
hatāny avedayat so'smai hiraṇyapura-nivāsinaḥ |
nivāta-kavacān daityān sva-śauryākhyāna-lajjitaḥ ||501||

--o)0(o--

nahuṣaḥ

vane mahān ajagaraḥ kadācid acalopamaḥ |
baddhvā bhuja-yuge bhīmaṁ cakre niścesṭa-vigraham ||502||
saṁruddha-bhuja-niḥspanda-bhrātṛ-darśana-duḥkhitam |
uvācājagaraḥ praśnaṁ dārayeti yudhiṣṭhiram ||503||
ko vipraḥ kiṁ ca vedyaṁ syād brūhi bhīmasya muktaye |
bhujagenety abhihite taṁ jagāda yudhiṣṭhiraḥ ||504||

kṣamā satyaṁ śāntis taruṇa-karuṇaṁ yasya ca manaḥ
sa śūdro vipras tvaṁ praguṇa-guṇa-saṅgena bhajate |
dvijo'pi vyarthātmā guṇa-virahitaḥ śūdra-sadṛśaḥ
kṛtaiḥ kaṇṭhe vipras triguṇa-guṇa-sūtrair na bhavati ||505||

sukhena duḥkhena ca varjitaṁ yat
tad eva vedyaṁ viditātma-dhāma |
śītoṣṇa-hīna-pratimaiva yatra
santoṣa-viśrāma-mayī praśāntiḥ ||506||

dharmajenety abhihite muktvā bhīmaṁ bhujaṅgamaḥ |

agastyādiṣṭa-śāpānto nahuṣas tridivaṁ yayau ||507||

--o)0(o--

atha pāṇḍu-sutān draṣṭuṁ sahitaḥ satyacāmayā |
mārkaṇḍeyadibhiḥ sārdhaṁ munibhiḥ śaurir āyayau ||508||
nānā-kathāmṛtākhyānaiḥ sthite tatrācyute ciram |
satyabhāmāvadat kṛṣṇām ekānte kṛṣṇa-vallabhā ||509||
vaśyās te patayaḥ kṛṣṇe kenārādhana-karmaṇā |
kair dravya-mantra-sūtrājñā-tilakāñjana-lepanaiḥ ||510||
mamopadiśa jānāsi yat kiācit prīti-kāraṇam |
ity ukte kṛṣṇa-kāminyā śrutvā kṛṣṇā jagāda tām ||511||
ayuktam uktaṁ subhage bhavatyā dharma-varjitam |
vaśya-doṣa-kriyā strīṇāṁ bhartṛ-drohārha-pātakam ||512||
vaśya-prayogair yoṣidbhiḥ kuṣṭhāpasmāra-rogiṇaḥ |
bhagna-bhāgyāś ca patayo mūkāndha-vadhirāḥ kṛtāḥ ||513||
bhaktiś citta-grahaḥ śīlaṁ satīnāṁ bhartṛ-bheṣajam |
ity ukte lajjayā bheje satyabhāmā nilīnatām ||514||

--o)0(o--

yāte'tha dvārakāṁ kṛṣṇe ghoṣa-yātrāpadeśavān |
pāṇḍavān āyayau draṣṭuṁ śrī-bhraṣṭān dhṛtarāṣṭrajaḥ ||515||
vane vihāriṇas tasya tulyāvaraṇa-kāraṇe |
raṇe babhūva sammardo gandharvaiḥ sainya-dāraṇaḥ ||516||
bhagneṣu karṇa-mukhyeṣu sānujaṁ kauraveśvaram |
babandha gandharva-patiś citrasenaḥ śarārditam ||517||
baddhaṁ suyodhanaṁ bandhu-dhiyā rājā yudhiṣṭhiraḥ |
bhīma-pārthau visṛjyājau mlānamānam amocayat ||518||
api vismṛta-vaireṣu prāṇa-dānopakāriṣu |
dveṣa-doṣaṁ na tatyāja pāṇḍaveṣu suyodhanaḥ ||519||

dṛṣṭvā candraṁ sakala-janatālocanānanda-hetuṁ
sadyo vaktra-dyutir alasatām eti padmākarasya |
nāntaḥ-syūtā calati riputā kiṁ ca saṅkoca-bhājaḥ
prāyeṇaite svajana-vimukhāḥ śrī-madāndhā bhavanti ||520||
tena tīvrāvamānetna rājya-tyāga-nibaddha-dhīḥ |
sa samāśvāsito'bhyetya daityaiḥ pātāla-vāsibhiḥ ||521||

--o)0(o--

atrāntare pāṇḍaveṣu yāteṣu mṛgayā-rasāt |
āyayau vana-yātrāyāṁ sindhu-rājo jayadrathaḥ ||522||
sa kṛṣṇāṁ āśrame dṛṣṭvā sītām iva daśānanaḥ |
jahāra hārita-matiḥ kaurṇākrandinīṁ balāt ||523||

tataḥ pratyāgatā dṛṣṭvā pāṇḍavāḥ śūnyam āśramam |
dhvajiniīṁ ca rajo-grasta-gaganāṁ samupādravat ||524||
śarāśani-viniṣpaṣṭa-sainyān ālokya pāṇḍavān |
rathāj jayadrathaḥ kṛṣṇāṁ tatyāja jvalitām iva ||525||
abhisṛtyātha bhīmena gṛhītaṁ vadha-kampitam |
rarakṣa sindhu-nṛpatiṁ śaraṇāptaṁ yudhiṣṭhiraḥ ||526||
pādenāloḍitaṁ srasta-mukuṭaṁ tasya mārutiḥ |
kṣurapreṇa pralapataś cakre pañcasaṭaṁ śiraḥ ||527||
rudram ārādhya tapasā saindhavaḥ phālgunaṁ vinā |
varam eka-dinaṁ prāpa pāṇḍavāvaraṇaṁ raṇe ||528||

--o)0(o--

atrāntare arjuna-snehāt karṇam etya śatakratuḥ |
yayāce kavacaṁ divyaṁ kuṇḍale ca śaśiprabhe ||529||
pitrāpi vārito'rkeṇa tasmai varma sa-kuṇḍalam |
eka-vīra-vadhāyāsmai śaktiṁ vaikartano dadau ||530||

śūrā bhavanti viduṣām api nāsti saṅkhyā
pūrṇaṁ vanaṁ vraja-ratair viralas tu dātā |
mlāniṁ prayāti sita-sattva-mayasya yasya
deha-pradhāna-samaye'pi na citta-vṛttiḥ ||531||

araṇīṁ hariṇenātha brāhmaṇāya hṛtāṁ vane |
javena jagmur āhartuṁ dhanvinaḥ pāṇḍu-nandanaḥ ||532||
nirjalāraṇya-tāpārtair anveṣṭum atha taiḥ payaḥ |
mādrī-sutaḥ preṣito'gre dadarśa vipulaṁ saraḥ ||533||
praśna-mukti-kṛtā peyam anyathā meti svād-vacaḥ |
śrutvāpi pāṇḍavaḥ pītvā toyaṁ tatyāja jīvitam ||534||
kramān mādrī-sute pārthe bhīme ca pracyute taṭe |
yudhiṣṭhiraḥ praśna-giraṁ babhañja gaganeritām ||535||
nirjīvaḥ kaḥ sajīvo'pi yo'śnāty eko'rthi-varjitaḥ |
khakṣmādhikau kau pitarau kiṁ lolam anilān manaḥ ||536||
kim anantaṁ nṛṇāṁ cintā dhanaṁ kim adhikaṁ śrutam |
lābhāt kim uttamaṁ svāsthyaṁ kiṁ sukhaṁ citta-nirvṛtiḥ ||537||
sandhiḥ sthiraḥ kaiḥ sujanaiḥ kiṁ śoka-kṛd ahaṅkṛtiḥ |
kim aiśvaryam alubdhatvaṁ kiṁ niḥśalyam akopatā ||538||
kiṁ viṣaṁ yācanaṁ śrāddha-kālaḥ kaḥ śrotriyāgamaḥ |
ucyate puruṣaḥ kaś ca bhuvana-vyāpi yad yaśaḥ ||539||
iti praśnottarais tuṣṭaḥ pitā dharmaḥ kṣamāpateḥ |
jīvayitvānujān guptim ajñāta-samaye'py adāt ||540||

--o)0(o--

virāṭa-parva

atha vana-samayānte gūḍha-vāsa-pravṛttāḥ
prayayur ajina-khinnāḥ pāṇḍavā matsya-deśam |
praguṇa-guṇānām āpado daiva-diṣṭāḥ
surapati-sadṛśānām apy aho durnivārāḥ ||541||

athābhūn matsya-rājasya rājarāja-śiromaṇeḥ |
virāṭasya sabhāstāraḥ kaṅka-nāmā yudhiṣṭhiraḥ ||542||
sūdas tasyābhavad bhīmaḥ kṣmāpater ballabhābhidhaḥ |
gāyaty ali-kulaiḥ kīrtiṁ lolā yasyālakābjinī ||543||
śrī-kaṇṭha-śabarākuṇṭha-kaṇṭha-kramaṇa-karmaṭhaḥ |
śaṇṭhākṛtir abhūj jiṣṇur nṛtta-vṛttir bṛhan-naḍaḥ ||544||
matsya-patnyāḥ sudoṣṇāyāḥ kṛṣṇā sairindhrikābhavat |
abhūtām aśviputrau ca yamau go-turagādhipau ||545||
iti te turagādhīśa-sevyāḥ sevakatāṁ yayuḥ |
viśvāsaḥ śrī-vilāseṣu kasyānyasya bhaviṣyati ||546||
athāyātaṁ hatāneka-mallaṁ bhūmipateḥ puraḥ |
mallaṁ jīmūta-nāmānaṁ mārutiḥ krīḍayāvadhīt ||547||
sudoṣṇāyāḥ priyo bhrātā kadācid atha kīcakaḥ |
vilokyāntaḥ-pure kṛṣṇām abhavat kāma-mohitaḥ ||548||
vyājena preṣitāṁ svasrā bhaya-sambhrama-vidrutām |
kīcakas tām abhidrutya cakarṣaṁ caraṇāhatām ||549||
sā sabhām etya bhūbhartur agre prāha parābhavam |
rājāpi kīcaka-snehāc cakre gaja-nimīlitam ||550||

--o)0(o--

bhīmaṁ mahānase suptaṁ sā prabodhya tam abhyadhāt |
bāṣpaiḥ karatala-spṛṣṭe kṣālayantīva vāsasī ||552||
kruddhena tena nirdiṣṭāṁ sā samādāya saṁvidam |
kīcakasyākarot prātaḥ saīketaṁ nāṭya-veśmani ||553||
rātrau pūrva-praviṣṭo'tha bhīmaḥ kīcakam āgatam |
kesarīva dvipaṁ mattam avadhīn mūḍha-kāmukam ||554||
patayo mama gandharvāḥ kṛṣṇayety uditaṁ purā |
tair eva nihitaṁ mene prabhāte kīcakaṁ janaḥ ||555||
tasya bhrātṛ-śataṁ deha-saṁskārāya samudyatam |
kṛṣṇāṁ citānale kṣeptum anayad duḥkha-dāyinīm ||556||
bhīmas tat-karuṇākrandam ākarṇya krūra-kopavān |
śataṁ vṛkṣa-prahāreṇa kīcakānām apātayat ||557||
preritaḥ kauravendro'tha traigartena suśarmaṇā |
hartuṁ kīcaka-hīnasya virāṭasyāyayau dhanam ||558||
saṁruddhe nagare matsyaḥ pūrvam eva suśarmaṇā |

kaṅka-vallabha-go-vāji-pattibhiḥ saha niryayau ||559||
tataḥ pravṛtte samare mithaḥ subhaṭa-saṅkṣaye |
javād virāṭam aharat suśarmā śara-varṣiṇam ||560||
bhīmo'bhisṛtya niṣpiṣṭa-rathasyāsya suśarmaṇaḥ |
pādena maulim unmathya matsya-rājam amocayat ||561||
trigarta-kaṭake bhagne sāmātyaḥ kauraveśvaraḥ |
virāṭa-go-dhanaṁ sarvaṁ jahārānyena vartmanā ||562||
śūra-śūnye'tha nagare virāṭa-sutam uttaram |
abhyetya jagadur gopāḥ kauravair godhanaṁ hṛtam ||563||
so'bravīc caura-caritaṁ kauravaṁ hanmy ahaṁ raṇe |
guptaṁ bhīṣma-kṛpa-droṇa-karṇa-mukhyair mahārathaiḥ ||564||
kiṁ tu me sārathir nāsti raṇa-bhāra-bhara-kṣamaḥ |
ity ukte rāja-putreṇa draupadī tam abhāṣata ||565||
uttarāyāḥ svasur yas te nṛttācāryo bṛhannaḍaḥ |
sa sārathir abhūt pūrvaṁ khāṇḍave savyasācinaḥ ||566||
athottarārthitaḥ pārtha pratipanna-ratha-grahaḥ |
cakāra kavacā-bandha-vaiparītyair jana-smitam ||567||
athottare rathārūḍhe javenāśvān acodayat |
krīḍāyai kuru vastrāṇi jiṣṇur uttarayārthitaḥ ||568||
dṛṣṭvottaraḥ kauravendra-sainyaṁ śastra-jalārṇavam |
nivartasveti bhī-bhagnas trāṇārthī pārtham abhyadhāt ||569||
tam arjuno'vadan nindyaṁ kṣatriyasya palāyanam |
eka-vāra-kṣaye kāye maraṇaṁ na punaḥ punaḥ ||570||
śrutvaitat-kāratayā ratham utsṛjya vidrutam |
āninācottaraṁ keśaiḥ paścād ākṛṣya phālgunaḥ ||571||
yotsye'haṁ kurubhir dhairyaṁ bhajasva bhava sārathiḥ |
arjuno'haṁ bhavad-gehe kaṅkādyāḥ pāṇḍavāḥ sthitāḥ ||572||
śmaśānāntaḥ śamī-vṛkṣa-skandhe santy āyudhāni naḥ |
prayaccha mama gāṇḍīvam ity uvāca tam arjunaḥ ||573||
uttarā-hṛtam ādāya dhanur āsphālya pāṇḍavaḥ |
tat-prerita-rathas tūrṇaṁ viveśa kuru-vāhinīm ||574||
ekaikaśaḥ samastāṁś ca śarāśani-ghanāgamaḥ |
bhīṣma-karṇa-kṛpa-droṇa-mukhyān ajayad arjunaḥ ||575||
prasvāpanāstra-suptānāṁ kurūṇām uttarā-kṛte |
jahāra jiṣṇur vāsāṁsi yaśāṁsīvābhimāninām ||576||
pratyāhṛte godhane'tha vijayena jitāriṇā |
cakre virāṭaḥ putrasya sabhāyāṁ vikrama-stutim ||577||
bṛhannaḍa-prabhāveṇa putras te vijayorjitaḥ |
vadann iti virāṭena prahato'kṣair yudhiṣṭhiraḥ ||578||
hema-pātre dhṛte rakte draupadyā cakravartinaḥ |
praviveśārcitaḥ paurair avāpnonnatir uttaraḥ ||579||
akṣābhivāta-raktākta-lalāṭaṁ vīkṣya dharmajam |
sa prasādya prayatnena nininda kukṛtaṁ pituḥ ||580||
ajñāta-vāsa-samaye pūrṇe pāṇḍu-sutān atha |
hṛṣṭaḥ prakaṭatāṁ yātān virāṭaḥ samapūjayat ||581||

teṣām abhyudayaṁ jñātvā prāpteṣv akhila-bandhuṣu |
virāṭas tanayāṁ prādād uttarām abhimanyave ||582||

te kṛṣṇa-sātyaki-halāyudha-kuntibhoja-
pāñcāla-śaibya-magadheśa-śikhaṇḍi-mukhyaiḥ |
sārdhaṁ sabhā-bhuvam upetya virāṭa-juṣṭāṁ
prāpuḥ śriyaṁ kanaka-viṣṭara-saṁniviṣṭāḥ ||583||

akhaṇḍitān pāṇḍu-sutān vijñāya kuru-bhūpatiḥ |
alaṅghya-śāsanaṁ daivaṁ mene dalita-pauruṣam ||584||
teṣām akṣauhiṇīḥ sapta jñātvātha samupāgatāḥ |
duryodhanaḥ pravidadhe bhūpāla-bala-saṅgraham ||585||
pāṇḍavārthe samāyātaṁ pathi sammāna-bhojanaiḥ |
ārādhya tuṣṭam aharat sa śalyaṁ madra-bhūpatim ||586||
dvārakāyāṁ tathā kṛṣṇaṁ suyodhana-dhanañjayau |
tulyam abhyetya sāhāyyaṁ yayācāte raṇodyame ||587||
akṣauhiṇyā parivṛtaṁ kṛtavarmāṇam acyutaḥ |
dattvā kurupater bhāgam ayoddhā pāṇḍavān yayau ||588||
vṛtaḥ saubala-hārdikya-bhagadatta-jayadrathaiḥ |
ekādaśākṣauhiṇībhiḥ kauravaḥ pramadaṁ yayau ||589||
atrāntare raṇārambha-saṁśayākulitāśayam |
dhṛtarāṣṭraṁ samabhyetya praṇamyovāca sañjayaḥ ||590||
arājya-dāna-sandhāna-dūto'haṁ tava śāsanāt |
gataḥ pāṇḍu-sutān draṣṭuṁ lobhābhyāsena lajjitā ||591||
mayoktaṁ bhavatoktaṁ yat pratyuktaṁ yat tu pāṇḍavaiḥ |
deva vaktāsmi tat prātaḥ sabhāyāṁ bhūbhujāṁ puraḥ ||592||
ity uktvā sañjaye yāte dhṛtarāṣṭraḥ sva-durnayāt |
tad-vākya-śaṅkākulitaḥ prāpa nidrā-daridratām ||593||
prajāgara-gadā-svasthaṁ dvāḥ-sthāhūtaḥ sukhojjhitam |
tam etya viduraḥ prāha sañjayoktāpy asaṁśayam ||594||
ayaṁ te sumate kasmān nidrā-drohī mahājvaraḥ |
tāpaṁ nāyānti niṣkāmā nirlobhā nirbhayā api ||595||
tyaktābhimānaḥ santoṣī nirdveṣaḥ śīlavān kṣamī |
duḥkhaika-sāre saṁsāre pañcaite sukha-nirvṛtāḥ ||596||

lobhābhyāsa-vyasana-samayaṁ cintayāhanti nidrāṁ
svasthaḥ śete prasṛta-caraṇaḥ kiṁ tu nirlobha eva |
lobhaḥ puṁsām asama-viṣamaḥ kṛṣṇavartmā vidhatte
tīvraṁ tāpaṁ jana-ghana-ghana-sneha-sampūryamāṇaḥ ||597||

asevāptā vṛttiḥ khala-paribhavāyāsa-rahitā
vacaḥ satya-snātaṁ para-guṇa-gaṇodīraṇa-param |
anuttānaḥ pāṇiḥ para-ghana-kaṇa-sparśa-vimukhaḥ
prakṛtyā nirvairaṁ hṛdayam amalaṁ yasya sa sukhī ||598||

rājyārdhaṁ bhrātṛ-putrebhyaḥ prayaccha tyaja lubdhatām |
bandhu-vaira-rajo-digdhaṁ prakṣālaya dhiyā manaḥ ||599||
tyajaikaṁ kumatiṁ putraṁ saṁrakṣa sakalaṁ kulam |
gonāsa-daṣṭam ekāṅgaṁ tyajyate jīvitāptaye ||600||
vidureṇety abhihite dhṛtarāṣṭras tam abravīt |
yuktam uktaṁ tvayā kiṁ tu tyaktuṁ śaknomi nātmajam ||601||
helā-sthalī-kṛtāmbhodhis tṛṇīkṛta-himācalaḥ |
svātantrya-citra-caritaḥ kena vā laṅghyate vidhiḥ ||602||
śrutaṁ na mṛtyur astīti mayā kila vacaḥ purā |
tad brūhīti kṣitīśena pṛṣṭas taṁ viduro'vadat ||603||
svayaṁ vaktuṁ na yuktaṁ me rājann upaniṣat-padam |
sanat-sujāto yogīndraḥ sarvaṁ te kathayiṣyati ||604||
abhidhāyeti viduras taṁ sasmāra sa cāyayau |
prāpta-pūjāsanaḥ pṛṣṭaḥ kṣmābhujeti tam abhyadhāt ||605||
rājendra-bhṛtāṁ mṛtyuḥ krodhaḥ sva-vadanoditaḥ |
yenāhataś ca hantā ca marma-dāhena śocitaḥ ||606||
rāga-dvesādayo doṣā janānāṁ janma-kāraṇam |
janmaiva mṛtyuḥ saṁsāre nāsti mṛtyur ajanmanām ||607||
na muktir veda-vādena dehānte sa palāyate |
vīṇā-vaṁśeṣu bhagneṣu na kvacit tiṣṭhate dhvaniḥ ||608||
ātma-pratyavamarśena punar janma na vidyate |
ātma-prakāśaṁ paśyanti yoginas taṁ sanātanam ||609||
ity uktvāntarhite tasmin yogīndre tejasāṁ nidhau |
rājā rāja-sabhāṁ prātar bheje bhīṣmādibhiḥ ||610||
āhūtaḥ sañjayas tatra pāṇḍavoktiṁ nyavedayat |
śrūyatām aviruddhair vā kruddhair vā tair udāhṛtam ||611||

svaṁ rājyaṁ pradadāti yadya avanipas tat kiṁ hatair bāndhavair
dyūte kiṁ tu kṛtāṁ na vismarati tāṁ bhīmaḥ pratijñāṁ nijām |
pāṇiḥ kiṁ ca pitṛ-vyapāda-vinatau cāpe ca dhāvaty ayaṁ
tulyaṁ cittam amanyum amanyu-śabalaṁ sandhau ca yuddhe ca naḥ ||612||

śrutvaitad dhṛtarāṣṭreṇa tanaya-kṣaya-bhīruṇā |
bhīṣmodyaiś cārthitaḥ sandhiṁ bubudhe na suyodhanaḥ ||613||
atrāntare loka-gurur loka-pratyāyanodyataḥ |
sandhy-arthī kauravān kṛṣṇaḥ svayam eva samāyayau ||614||
bhaktyā puraḥ samāyātair bhīṣma-droṇa-kṛpādibhiḥ |
sahitaḥ saḥ viveśātha dhṛtarāṣṭrasya mandiram ||615||
hṛṣṭena pūjitas tena praṇayena nimantritaḥ |
snehe vipadi vā bhoktuṁ yuktam ity āha keśavaḥ ||616||
vidurasya gṛhe bhuktvā nītvā tat kathayā kṣapām |
prabhāte rājabhir juṣṭāṁ praviveśa sabhāṁ hariḥ ||617||
hemāsanopaviṣṭe'tha sāmātye kauraveśvare |
bheje ratnāsanaṁ śauriḥ sahāyātair maharṣibhiḥ ||618||

atha prathama-jīmūta-śyāmaḥ sāma-sudhāmayīm |
ujjagāra giraṁ snigdha-gambhīrāṁ garuḍa-dhvajaḥ ||619||
kauravendra svaputrās te bhrātṛ-putrās tu pāṇḍavāḥ |
sadṛśāḥ kiṁ tvayā teṣāṁ bhedāt kalir upekṣitaḥ ||620||

bhavān vidyā-sindhus tava sumati-dātā ca viduraḥ
praṇetā bhīṣmo'yaṁ gurur api bharadvāja-tanayaḥ |
aho tatrāpy eṣā prabhavati matir durnayamayī
na vidmaḥ kasyāyaṁ kukṛta-paripākasya vibhavaḥ ||621||

kalaṅkaṁ yā datte prasarad apavādāspadatayā
suhṛdbhir nairāśyāt kṛta-mukha-vikāraiḥ parihṛtā |
abhogyā bandhūnāṁ kṛśa-vivaśa-bhṛtyārthi-viphalā
sa-śāpā sā sampad vipad iva janodvega-jananī ||622||

yad vṛttaṁ khala-keli-kaitava-kali-kleśena kāluṣya-kṛc
citte tat kila saṅkalayya sakalaṁ loka-ksayāśaṅkibhiḥ |
sandhir vaira-rajo-virāma-vimalair abhyarthyate pāṇḍavair
grāmaiḥ kiṁ ca kuśasthala-prabhṛtibhiḥ prītyārpitaiḥ pañcabhiḥ ||623||

kaustubhābharaṇeneti bharatānvaya-bhūtaye |
sabhyānāṁ bhīṣma-mukhyānāṁ bhāṣite'bhimate satām ||624||
prabodhito'pi munibhiḥ kaṇva-bhārgava-nāradaiḥ |
mada-nidrālasaḥ prāha sandhi-dveṣī suyodhanaḥ ||625||
mayā sūcy-agra-mātrāpi na tyājyā pāṇḍaveṣu bhūḥ |
kiṁ mithyā-nīti-cintābhir devādhīnā vibhūtayaḥ ||626||

bhavati bhiṣag-upāyaiḥ pathya-bhuṅ-nitya-rogī
dhana-dharaṇa-vinidraś chidra-goptā daridraḥ |
anaya-caya-vidhāyī niścalaiśvarya-dhairyaḥ
sva-vaśa-nitya-śakteḥ śāsanenaiva dhātuḥ ||627||

ity uktvotthāya darpāndhaḥ karṇena saha kauravaḥ |
samāntarād vinirgatya bandhaṁ śaurer acintayat ||628||
saha sthitena kathitaṁ karṇe sātyakinā hariḥ |
jñātvā tan-matam āpede viśvātmā viśva-rūpatām ||629||

viśvākāra-vyatikara-lasad-brahma-rudrendra-candrair
vyāptaḥ sarvaiḥ sura-muni-gaṇaiḥ siddha-gandharva-sādhyaiḥ |
niṣparyāntākṛti-kṛta-jagad-gauravaḥ kauravāṇāṁ
nidrā-mudrām adiśad aśivām acyutaḥ pracyutānām ||630||

vinā bhīṣmaṁ sa-viduraṁ moha-līneṣu rājasu |
sabhām utsṛjya bhagavān pratasthe garuḍadhvajaḥ ||631||
paścāt karṇam athāyātam āropya svarathe hariḥ |

premṇā prāhārka-tanayaṁ kaunteyas tvaṁ na sūtajaḥ ||632||
sahodarāt pāṇḍu-sutān bhajasva tyaja kauravān |
rājyaṁ tava kramāyātaṁ kuru-mad-vacanaṁ hitam ||633||
ity uktaṁ śauriṇā śrutvā karṇas taṁ pratyabhāṣata |
sarvaṁ vedmi na nindyaṁ tu mitra-droham ahaṁ sahe ||634||

deva tvam eva vada kaurava-bhūmi-bhartur
utsaṅga-sakta-śirasaḥ katham arkajo'ham |
vyāpārayāmi suhṛdaḥ paripīyalakṣmīṁ
kaṇṭhe śaṭhaḥ kaṭhina-dhāram akuṇṭha-śastram ||635||

sāmrājyaṁ nihatārātir avāpsyati yudhiṣṭhiraḥ |
sa dṛṣṭaḥ śveta-vāhasthaḥ svapne pāyasa-bhuṅ mayā ||636||
dṛṣṭāś ca kauravāḥ sarve tailāktāḥ khara-vāhanāḥ |
rakta-mālyāmbaroṣṇīṣā vrajanto dakṣiṇāṁ diśam ||637||
iti vaivartanenoktaṁ vicintyocitam acyutaḥ |
taṁ visṛjya samāmantrya prayayau pāṇḍavāntikam ||638||
prātaḥ kuntī samabhyetya karṇaṁ sūryārcanonmukham |
mukta-maunaṁ tad evāha nāmanyata sa cācalaḥ ||639||
uvāca ca vinā jiṣṇuṁ na hanmy anyaṁ tavātmajam |
mayi tena mayā tasmin hate tvaṁ pañca-putrikā ||640||
śrutvaitat prayayau kuntī bhagnārthita-manorathā |
sa-sainyāś ca kurukṣetram ājagmuḥ kuru-pāṇḍavāḥ ||641||
bala-dvaye kurukṣetre saṁniviṣṭe suyodhanaḥ |
bhīṣmaṁ senāpatiṁ cakre dhṛṣṭadyumnaṁ yudhiṣṭhiraḥ ||642||
ratha-saṅkhyā-kṣaṇe karṇaṁ bhīṣmo'rdha-ratham abhyadhāt |
tad-yuddhāvadhi yuddhaṁ ca kopāt tatyāja sūtajaḥ ||643||
tataḥ suyodhanaṁ bhīṣmaḥ prāhotsāhāhavonmukhaḥ |
yoddhāhaṁ tvad-vipakṣāṇām ekaṁ bhuktvā śikhaṇḍinam ||644||
kāśirāja-sutāṁ pūrvaṁ balāt kanyāḥ svayaṁvare |
ambāmbikāmbālikā ca bhrātur arthe samāhṛtāḥ ||645||
sālvābhilāṣiṇī nītā tavyāsmīty ārta-vādinī |
santyaktāmbā yayau sālvaṁ so'pi tāṁ nāgrahīd bhiyā ||646||
punaḥ prāptā mayā tyaktā magna-māna-manorathā |
sā jagāmobhaya-bhraṁśa-khinnā muni-tapo-vanam ||647||
tatas tad-duḥkha-kāruṇyād gurur mām etya bhārgavaḥ |
ambāṁ gṛhāṇety avadat pratyākhyātaḥ punaḥ punaḥ ||648||
ājñā-bhaṅgena kupitaḥ sa mayā samare jitaḥ |
yayau kṣatropadeśātta-niyamaḥ svaṁ tapo-vanam ||649||
man-manyu-tyakta-dehāmbā jātā mat-kṣaya-kāṅkṣiṇī |
kanyā pāñcāla-rājasya drupadasya śikhaṇḍinī ||650||
prakhyāpitā putratayā sā pitrā putra-kāṅkṣiṇā |
lebhe daśārṇa-rājasya vivāha-vidhinā sutām ||651||
śayyārūḍhā daśārṇeśa-kanyā kanyāṁ vilokya tām |
dūtyā nyavedayat pitre sa ca kruddhaḥ samāyayau ||652||

daśārṇa-ruddhe nagare drupade vidravodyate |
khinnā śikhaṇḍinī rātrau prayayau śūnya-kānanam ||653||
tatra sthūṇākhya-yakṣeṇa kṛpayaika-dinārpitam |
vidhātṛ-śakti-vaicitryātmā lebhe lakṣma pauruṣam ||654||
darśitaṁ drupadenātha puruṣa-vyañjanaṁ sutam |
dṛṣṭvā vimanyuṁ dāśārṇaḥ svāṁ yayau lajjitaḥ purīm ||655||
vanaṁ vaiśravaṇaḥ prātas taṁ samīpam anāgatam |
sthira-strī-lakṣaṇaṁ pakṣaṁ śāpena vidadhe krudhā ||656||
agṛhīte'dha yakṣeṇa sva-lakṣmaṇi śikhaṇḍinī |
puruṣas tvaṁ gatā varjyaḥ strī-pūrvaḥ sa mayā yudhi ||657||
na santraste na niḥśastre nānya-viddhe na vidrute |
na strī-pūrve na sākrande nipatanti mameṣavaḥ ||658||

uktveti divya-taṭinī-tanayas tarasvī
vṛddho'pi śaurya-taruṇas taraṇi-pratāpaḥ |
pramlānataṁ para-bale nija-kārmuke jyāṁ
citte ca kaurava-pater dhṛtim ābabandha ||659||

divyaṁ yuddhekṣaṇaṁ cakṣuḥ kṛṣṇa-dvaipāyanārpitam |
agṛhītam atha prāpa dhṛtarāṣṭreṇa sañjayaḥ ||660||
kuru-pāṇḍava-saṅgrāmaṁ kurukṣetre vilokya saḥ |
dhṛtarāṣṭrāya nikhilaṁ divya-cakṣur nyavedayat ||661||
atha yuddhāya saṁnaddhe bhūmi-pāla-bala-dvaye |
gurūn bhīṣma-kṛpa-droṇa-mukhān sambandhi-bāndhavān ||662||
dṛṣṭvā yuddhodyatān agre śvetāśvaḥ kṛṣṇa-sārathiḥ |
mumoha karuṇākrāntaḥ praśānta-samarodyamaḥ ||663||
taṁ samāśvāsya śokārtaṁ jagāda garuḍadhvajaḥ |
trijagat-sarga-saṁhāra-krīḍā-paricito'cyutaḥ ||664||
manuṣya-janma-jātitā keyaṁ te moha-vāsanā |
kṣayaṁ yad akṣayasyāpi śaṅkase paramātmanaḥ ||665||
sphaṭikasyeva kurute rāga-yogāc cid-ātmanaḥ |
mithyā-kalaṅka-kalanāṁ kāyāhaṅkāra-saṅkaraḥ ||666||

megha-vyoma-samāgama-pratinidhir dhūmāgni-saṅgopamaḥ
śleṣaḥ kāya-cidātmanoḥ prakurute bhinno'py abhinna-kramam |
chinnecchā-dhana-mūla-niṣphalatayā nitya-pravṛtta-kriyaiḥ
saṁmohaḥ svaparāvabheda-rahitair yuktaiḥ sa santyajyate ||667||

ity uktvā pratyayotpattyai viśva-vyāpti-nidarśanam |
arjunasyorjitaṁ viṣṇur viśva-rūpam adarśayat ||668||

tat-sarva-deva-mayam adbhutam acyutasya
rūpaṁ sahasra-kara-koṭi-nibhaṁ babhāse |
niḥśeṣa-bhūpati-taraṅgita-sainya-sindhu-
grāsābhilāṣa-baḍavānala-tulya-vaktram ||669||

vacaḥ śrutvā vapur dṛṣṭvā divyaṁ moha-haraṁ hareḥ |
nirvikalpa-matir jiṣṇuḥ saṅgrāmābhimukho'bhavat ||670||
rathāgrād avaruhyātha raṇārambhe yudhiṣṭhiraḥ |
praṇanāma prasādārdrān bhīṣma-droṇa-mukhān gurūn ||671||
te tam ūcur guṇodāraṁ vidhāya vijayāśiṣam |
paraṁ lajjāmahae rājan prayātās tvad-vipakṣatām ||672||
kiṁ kurmahe parāyattā vetanottāna-pāṇayaḥ |
kauravasya paraṁ yātāḥ sevā-kāpaṇya-paṇyatām ||673||

agre saṅkucitākṛtir laghutayā yāty unmukhatvaṁ vibhor
āśā-pāśa-niveśa-yantrita-tanuḥ saṅkhyā-kṣaṇe lambate |
alpenāpi samarpitena sutarāṁ vittena dhatte ratiṁ
sākampaḥ kila kāya-vikraya-tulārūḍhaḥ sadā sevakaḥ ||674||

ity uktvā tair visṛṣṭe'tha rathārūḍhe yudhiṣṭhire |
cerur vīrā yaśaḥ-puṣpa-lubdhā iva śilīmukhāḥ ||675||
pravṛtte dhana-sammarde nṛtyat-khaḍga-śikhaṇḍini |
petur bhūbhṛt-kule bhīṣma-śara-dhārā-paramparā ||676||
dvandva-sakteṣu śūreṣu virāṭa-sutam uttaram |
ninaya samare śalyaḥ kṣayārambhopahāratâm ||677||
navame yuddha-divase nāgī-tanayam ārjunim |
irāvantaṁ jaghānājau rakṣaḥ-patir alambusaḥ ||678||
pratyahaṁ yudhi bhīṣmeṇa bhūbhṛtām ayute hate |
daśame'hni kṣayāśaṅkā pāṇḍavānām ajāyata ||679||
bhīṣmābhimukham āptasya raṇe gāṇḍīva-dhanvanaḥ |
śikhaṇḍī puratas tasthau meghasyeva pravarṣiṇaḥ ||680||
strī-pūrva-darśanodvega-śithilīkṛta-kārmukaḥ |
prāha duḥśāsanaṁ bhīṣmaḥ kirīṭi-śara-pūritaḥ ||681||
ete te tripurārāti-kirāta-patanonnatāḥ |
śarāḥ khāṇḍava-śauṇḍasya caṇḍā gāṇḍīva-dhanvanaḥ ||682||

ete duḥsaha-dasyavaḥ kurupater vastra-grahe go-grahe
kopa-vyākula-kāla-khañja-jayinaḥ pauloma-nirmūlanāḥ |
jiṣṇor lakṣya-bhidaḥ svayaṁvara-maṇeḥ he kṣmāpāla-vailakṣyadāḥ
na strī-pūrva-śikhaṇḍinas tanu-tṛṇa-klīb-ānatāḥ sāyakāḥ ||683||

iti bruvan kauraveśaṁ śara-nirvivarākṛtiḥ |
sa papāta rathādasta-śailād iva divākaraḥ ||684||
pitur vareṇa svacchanda-mṛtyur yoga-parāyaṇaḥ |
uttarāyaṇam ākāṅkṣan sajīvitam adhārayat ||685||
divyāstra-bhinna-bhū-jāta-toyāpyāya-kṛd arjunaḥ |
śiras tasya nirādhāram uccikṣepa śarais tribhiḥ ||686||

karṇena praṇipāta-kīrṇa-caraṇaḥ pūrṇena bāṣpāmbhasām

āśā-pāśa-vimukti-niścala-sukhaḥ saṁsāra-vistāriṇam |
sasmāra smaraṇīyam anta-samaye santoṣa-viśrānta-dhī-
śāntānanta-vikalpa-talpa-vimale citte'cyutaṁ so'cyutam ||687||

atha bhīṣma-vihīnasya dhṛti-hīnasya paśyataḥ |
sainyasyādhipatiṁ cakre droṇācāryaṁ suyodhanaḥ ||688||
prāptābhiṣekaḥ pradadau varaṁ duryodhanāya saḥ |
yudhiṣṭhiraṁ gṛhītvā te dāsyāmi samarād iti ||689||
tataḥ pravṛtte saṅgrāme prathame'hni nṛpa-kṣayaḥ |
ito'bhūd droṇa-viśikhair dhṛṣṭadyumna-śarair itaḥ ||690||
dvitīye yuddha-divase smāritaḥ kuru-bhūbhṛtā |
gate'rjune dharma-sutaṁ grahīṣyāmīti so'bhyadhāt ||691||
tataḥ saṁśaptakāḥ śūrāḥ śapathād anivartinaḥ |
trigartāḥ samarād dūraṁ ninyur āhūya phālgunam ||692||
kauravaiḥ pāṇḍavānīke kuru-sainye ca pāṇḍavaiḥ |
trigartābdhau ca pārthena dārite'bhūn nṛpa-kṣayaḥ ||693||
supratīka-gajārūḍhas tataḥ prāgjyotiṣeśvaraḥ |
mṛdnan gaja-rathānīkaṁ pāṇḍu-senāṁ vyalokayat ||694||
śrutvāsya sainya-saṁmardaṁ tvaritaḥ śveta-vāhanaḥ |
murāri-prerita-rathaḥ kuñjarasyābhavat puraḥ ||695||
ghore pravṛtte samare kirīṭi-bhagadattayoḥ |
ūrdhvādhaḥ pātinām āsīt saṅgharṣaḥ patriṇām api ||696||
viśva-kṣaya-kṣamaṁ kṣiptaṁ bhagadattena vaiṣṇavam |
jagrāhārjuna-rakṣāyai vakṣasāstram adhokṣajaḥ ||697||
pārthāstra-kṛtte patite bhagadatte'tha bhūbhṛti |
bhagna-bhūbhṛt-kulā pṛthvī cakampe kuru-vāhinī ||698||
tṛtīye yuddha-divase pratijñā-bhaṅga-lajjitaḥ |
cakra-vyūhaṁ vyadhāt kruddhaḥ saṁsāra-gahanaṁ guruḥ ||699||
pārthe saṁśaptakān yāte vyūhaṁ dharmasutājñayā |
saubhadraḥ keśari-śiśur gaja-yūtham ivāviśat ||700||
praveṣṭum udyatān vyūham abhimanyu-vidāritam |
avārayad bhargavarāt pāṇḍu-putrān jayadrathaḥ ||701||
abhimanyu-śarotkṛtta-śirasaṁ kaṅkaṭa-kṣaye |
bhūbhṛtāṁ vajra-bhinnānāṁ śṛṅga-bhaṅga ivābhavat ||702||
nṛpān karṇa-kṛpa-droṇi-śalya-hārdikya-saubalān |
ekaikaśaḥ samastāṁś ca sa śarair vimukhān vyadhāt ||703||
kṛtta-cāpaś ca karṇena hatāśvaḥ kṛtavarmaṇā |
kṛpeṇa hatasūtaś ca hataḥ sarvair mahārathaiḥ ||704||
hatvā trigartān āyātaḥ savyasācī dina-kṣaye |
mumoha tanayaṁ śrutvā hatam ekaṁ mahattaraiḥ ||705||
vyūha-dvāra-niroddhāraṁ jñātvā hetuṁ jayadratham |
anastage ravau jiṣṇuḥ pratijñāṁ tad-vadhe vyadhāt ||706||
tat-pratijñābhayād gantuṁ rātrau saindhavam udyatam |
goptā tavāham ity uktvā darpād gurur avārayat ||707||
svapne sa kṛṣṇaḥ śvetāśvaḥ stutvā devaṁ pinākinam |

vidhiṁ pāśupatāstrasya tad-ādiṣṭam avāptavān ||708||
prabhāte śakaṭa-vyūhe sucī-pāśe jayadratham |
nineśya yatnād ācāryaś cakre daiva-jayodyamam ||709||
vyūha-dvāra-sthitaṁ droṇaṁ praṇamyātha dhanañjayaḥ |
kampa-lolaṁ viveśāśu sainyaṁ vanam ivānalaḥ ||710||
manojavasya viśataḥ śarair gāṇḍīva-dhanvanaḥ |
śiraḥ samūha ācchinnaḥ papāta bhuvi bhū-bhṛtām ||711||
dūraṁ praviṣṭe śvetāśve śaṅkha-śabdam aśṛṇvatā |
viveśa sātyakir vyūhaṁ visṛṣṭo dharma-sūnunā ||712||
tasya nirdāritārāter viśikhāśani-varṣiṇaḥ |
bhūriśravā dhairya-nidhir vegaṁ girir ivāgrahīt ||713||
tau kṛtta-kārmuka-ratho khaḍga-carma-dharo mithaḥ |
yuddhamānau dadṛśatur nāntaraṁ citra-cāriṇau ||714||
sātyakeḥ pātitasyātha śiarś chettuṁ samudyatam |
jiṣṇor adarśayad dūrāt bhūri-śravasam acyutaḥ ||715||
pārthas tasyārdha-candreṇa sa-khaḍgaṁ bhujam udyatam |
kaṅkaṇārāvasākrośam iva cchittvā nyapātayat ||716||
sa kṛtta-bāhur dhikkṛtya nindan kṛṣṇa-kirīṭinau |
tālur andhrodgata-jyotir yogenātmānam atyajat ||717||
avāpya saṁjñām ajñāta-vṛttaḥ sātyakir ākulaḥ |
dhikkṛtaḥ sarva-bhūpālaiś cakartāsyāsinā śiraḥ ||718||
yudhiṣṭhirājñayā vyūhaṁ praviśann atha mārutiḥ |
droṇaṁ saratham utkṣipya cikṣepādbhuta-vikramaḥ ||719||
sa niṣpiṣṭa-gajānīkaḥ praviṣṭaḥ karṇam agrataḥ |
kṛtvāyudhāśvaṁ ṣaṭkṛtvaś cakārāhata-kauravaḥ ||720||
tataḥ karṇaḥ samutkṛtta-kavacāyudha-vāhanam |
tudan bhīmaṁ dhanuṣkoṭyā nāvadhīj jananīṁ smaran ||721||
dinasya śirasīvārke lambamāne kṣaṇa-kṣaye |
dṛṣṭvā jayadrathaṁ dūrāt sandadhe'straṁ dhanañjayaḥ ||722||
kṣitau tasya śiraḥ kṣeptuṁ śiraḥ pūrvaṁ pated iti |
pitrā dattaṁ varaṁ kṛṣṇaḥ phālgunāya nyavedayat ||723||
kurukṣetrād bahir jiṣṇuḥ sandhyāsīnasya tat-pituḥ |
cikṣepāṅke śaro'kṛtaṁ śiras tasmāt kṣitiṁ yayau ||724||
akṣauhinīḥ sapta hatvā jiṣṇunā saindhave hate |
devam eva jano mene sarvathā niṣpratikriyam ||725||
uktvāpi guruṇā rakṣāṁ rakṣite na jayadrathe |
lajjitena samādiṣṭaṁ rātri-yuddham avartata ||726||
samuddhatatamaḥ keśī raṇe tarala-tārakā |
nanartāsi-bhujā vīra-rakta-kṣībeva sā kṣapā ||727||
ardha-rātre'tha niṣpiṣṭa-kauravānīka-nāyakaḥ |
śastrānala-śikhā-varṣī khaṁ viveśa ghaṭotkacaḥ ||728||
tasyāṭṭa-hāsa-viṣpaṣṭa-daṁṣṭrāṁśu-paṭalair muhuḥ |
pāṭyamānam ivākṛṣṭaṁ rurāvāghaṭṭitaṁ tamaḥ ||729||
kuru-sainye raṇe bhagne haiḍimbasya pramāthinaḥ |
karṇa eva purastasthau paulastyasyeva rāghavaḥ ||730||

eka vīra-vadha-vyaktyā śaktyā vaikartano'tha tam |
jaghāna ghana-saṁmardaṁ kumāra iva tārakam ||731||
pañcame yuddha-divase prātar divyāstra-duḥsahaḥ |
prajāgara-gara-kṣībān kṣitīśān avadhīd guruḥ ||732||
hatvā virāṭaṁ drupadaṁ pāñcālaṁ ca sasṛñjayam |
brahmāstreṇākarod droṇaḥ kalpāntāvirbhava-bhramam ||733||
aśvatthāmā hataḥ saṅkhye spaṣṭam uktveti dharmajaḥ |
hastīty asatya-cakitaḥ paścāt svairam abhāṣata ||734||
śruta-putra-vadhasyātha tyakta-śastra-dhṛter guroḥ |
utkrānta-dhāmnaḥ khaḍgena dhṛṣṭadyumnaḥ śiro'harat ||735||
hate droṇe prakupitaḥ kṛtānta iva tat-sutaḥ |
nārāyaṇāstram asṛjaj jvālālīḍha-jagat-trayam ||736||
astrānale prajvalite vīrāḥ sarve harer girā |
rathebhyo'vātaran nyasta-śastrāḥ pavanajaṁ vinā ||737||
ekībhūtāstra-dahana-vyāptaṁ bhīmam athācyutaḥ |
hṛtāyudhaṁ samākṛṣya rathāgrād anayad bhuvam ||738||
śānte'stre drauṇināgneyaṁ ghoram astram udīritam |
brahmāstreṇārjunaḥ śāntiṁ ināya pralayodyatam ||739||
atha moha-viṣāveśa-sama-nīla-maṇi-prabham |
prāptaṁ dṛṣṭvā muniṁ drauṇiḥ praṇamya vyāsam abhyadhāt ||740||
kasmān me bhagavann astra-vaikalya-mlāna-mānatā |
mad-astra-dahanān muktau kasmāt kṛṣṇa-dhanañjayau ||741||
tam abravīn muni-drauṇe tvam aṁśas tripura-dviṣaḥ |
nara-nārāyaṇau devau jātau kṛṣṇa-dhanañjayau ||742||
mūrtau tvayārcitaḥ śambhur ābhyāṁ liṅgaiḥ supūjitaḥ |
etau tenādhikau tvattas tyajaitāṁ kopa-vikriyām ||743||
munim āśvāsita-drauṇiṁ vrajantaṁ phālgunaḥ puraḥ |
dṛṣṭvā rathād avaplutya praṇamya tam abhāṣata ||744||
bhagavan kaurava-vyūhaṁ praviṣṭena mayā puraḥ |
aspṛṣṭa-bhūmiḥ puruṣo dṛṣṭaḥ śūla-karaḥ sa kaḥ ||745||
muniḥ prāhārjunaṁ devaḥ sa svayaṁ śaśi-śekharaḥ |
tryamakas tripurārātis tryakṣas tripathagādharaḥ ||746||

smara smarāriṁ tam umā-sahāyaṁ
śivaṁ jagad-grāsa-vilāsa-saktam |
bhayāpahaṁ bhīmam aneka-rūpam
uktveti pārthaṁ prayayau munīndraḥ ||747||

hate drone priyaṁ mitraṁ kaurvaś cira-cintitam |
karṇaṁ senāpatiṁ kṛtvā jagaj-jitam amanyata ||748||
abhyarthya sārathiṁ śalyaṁ cakre tasya suyodhanaḥ |
rudrasya tripurārāteḥ saṁnaddhasyeva vedhasam ||749||
kīrṇāstra-kiraṇaḥ karṇas tataḥ pāṇḍava-vāhinīm |
śarat-tīvra ivoṣṇāṁśur ināyālpāvaśeṣatām ||750||
bhīmaḥ kuru-camū-madhye kṣapayan dhṛtarāṣṭrajān |

kṛṣṇākeśāmbarākarṣa-kuśalaṁ prāpa kauravam ||751||
asikṛttorasas tasya bhīmaḥ śoṇitam āpapau |
prakopa-rākṣasāveśa-vivaśaḥ kurute na kim ||752||
karṇāstra-pīḍana-kruddha-yudhiṣṭhira-girārditaḥ |
rādheya-nidhanādhāna-saṁnaddho'bhūd dhanañjayaḥ ||753||
pravṛtte sambhṛtāmarṣe raṇe karṇa-kirīṭinoḥ |
mṛgas tvaṁ jiṣṇu-siṁhāgre karṇam ity āha madrapaḥ ||754||
khaṇḍa-pucchābhidhaṁ nāgam atha sandhāya saṁcitam |
prāhinot pāṇḍu-putrāya karṇaḥ khāṇḍava-khaṇḍitam ||755||
hari-gaurava-namraś ca vinatasya sa pannagaḥ |
jahārāprāpta-kaṇṭhāgraù kirīṭāṁśaṁ kirīṭinaḥ ||756||
bhū-grasta-cakram uddhartum atha sva-ratham udyataḥ |
kṣaṇa-kṣamārthe rādheyaḥ pārthasyātithitāṁ yayau ||757||
kṛṣṇas tam abravīd vrīḍākara-śalyokti-pīḍitam |
dharmaḥ smṛto'dya rādheya nābhimanuvadhe tvayā ||758||

yathā taptasyānte bhavati mṛdutā saṁnatimayī
tathā sā syāt pūrvaṁ yadi jana-matā vṛttir atha saḥ |
ghanāghātotkarṣāpara-puruṣa-huṅkāra-vihitā
na tasyāsīt pīḍā niviḍa-jaḍatāvāpta-vikṛteḥ ||759||

ity ukte śauriṇā karṇaḥ samāruhya rathaṁ punaḥ |
sandadhe bhārgavādiṣṭaṁ mahāstraṁ śithila-smṛtiḥ ||760||

bāṇena kṛtta-gala-mañjalikābhidhena
tasyārjunas tarala-kuṇḍala-dīpta-gaṇḍam |
vaktraṁ jahāra pṛthu-hāra-vilambi-śoṇa-
ratna-prabhā-nibha-nabhaḥ prasṛta-prakāśam ||761||

hate karṇe vahann antaḥ śoka-śalyaṁ suyodhanaḥ |
śalyaṁ senāpatiṁ kṛtvā yuyudhe nidhanotsukaḥ ||762||
śalyena pīḍitaṁ dṛṣṭvā nija-sainyaṁ yudhiṣṭhiraḥ |
bhrū-bhaṅka-kaṅka-vastrāṅkas taṁ samuddhartum ādravat ||763||
tasyeṣu-varṣiṇaś chittvā ratha-sārathi-kārmukān |
prāharṣīt pāṇḍavaḥ śaktiṁ kāla-daṁṣṭrām ivotkaṭām ||764||
praviśya śalya-hṛdayaṁ śaktir bilam ivoragī |
vega-śūtkāra-niḥśvāsā sāviśad vasudhā-talam ||765||
svayaṁ rājñā hate śalye sahadevena saubale |
sainye śeṣe ca bhīmena niḥsainyo'bhūt suyodhanaḥ ||766||
kṛtavarma-kṛpa-drauṇi-śeṣaḥ kurupatis tataḥ |
virathas tān samāmantrya viveśālakṣito hradam ||767||
hradasyāntar nṛpe tasmin praviṣṭe śatruśaṅkite |
bhīmaṁ bhīma-bhayeneva payaś ciram akampata ||768||

yasyāśeṣa-nareśa-ratna-mukuṭaiḥ pīḍābhavat pādayos

tasyārāti-nipāta-śaṅkita-mater ekākino'ntarjale |
krodha-vyādhuta-nakra-cakra-makara-krūrānta-dantāhati-
kleśa-klāntir abhūd dhig asthira-padāḥ śoka-pradāḥ sampadaḥ ||769||

ṛṇa-śeṣam iva dhyāyan dhārtarāṣṭraṁ yudhiṣṭhiraḥ |
lubdhakānāṁ girā jñātvā sasainyas tūrṇam āyayau ||770||
stimitaṁ salilasthaṁ taṁ jagāda ca taṭasthitaḥ |
rājann uttiṣṭha lajjeyaṁ yuktaṁ nānte palāyanam ||771||
kṛtvā kṣatra-kṣayaṁ śeṣāṁ rakṣasi kṣatriyas tanum |
ekena saha yudhyasva jite tasmin jitā vayam ||772||
śrutvaitat sahasotthāya tam abhāṣata kauravaḥ |
eṣa kṣapākṣapaṇa-dhīḥ praviṣṭo'haṁ jalāntaram ||773||
na me rājye śarīre vā tṛṇe vāpi spṛhā kvacit |
ity uktvā sahitā sarvaiḥ sa kurukṣetram āyayau ||774||
atrāntare haladharaḥ śrutvā kuru-kula-kṣayam |
sārasvateṣu tīrtheṣu snātvā taṁ deśam āyayau ||775||
pradhāna-kṣetrake tasminn upaviṣṭe sahāmaraiḥ |
bhīma-kauravayoś citraṁ gadā-yuddham avartata ||776||
varjyamāne'tha bhīmena prahāre kauraveṇa ca |
tad-āghāta-cyute bhīme bhīma-ghātena cāpare ||777||
suciraṁ saṁśaya-tulārūḍhe sva-bhaṭa-maṇḍale |
na tayor antaraṁ kaścid dadarśāścarya-yodhinoḥ ||778||
atha bhīma-gadāghāta-bhinnoruḥ kauraveśvaraḥ |
papāta kīrṇa-hārāśru-dhārāṁ kurvann iva kṣitim ||779||
padā bhīmena tan-maulau spṛṣṭe kruddhaṁ halāyudham |
śamayāmāsa kaṁsārir vadan kaurava-durnayam ||780||
prayāteṣv atha sarveṣu drauṇi-hārdikya-gautamāḥ |
niśi deśaṁ tam abhyetya dadṛśuḥ patitaṁ nṛpam ||781||

bhinnoru-madhya-vyathayā danta-daṣṭa-mahī-talam |
vārayantaṁ gadāgreṇa gṛdhra-gomāyu-vāyasām ||782||
taṁ dṛṣṭvā drauṇir avadat tīvra-hṛn-marma-vedanaḥ |
kiṁ tvayā niḥsahāyena śatru-vahnau hutā tanuḥ ||783||
akṛṣṇa-pāṇḍavaṁ lokaṁ karomi tava śāsanāt |
ity uktvā tad-girā gatvā praviveśa mahad-vanam ||784||
kṛpa-bhoja-sakhas tatra rātrau kākān nipātitām |
ulūkair vṛkṣa-mūla-sthaḥ sa dṛṣṭvā cintayac ciram ||785||
kākān kāla-balenaite ghnanty eṣāri-vadhe sthitiḥ |
hantuṁ pāṇḍu-sutān rātrau suptān eva vrajāmy aham ||786||
dhyāyan nivāryamāṇo'pi kṛpeṇa kṛtavarmaṇā |
krodhād agaṇayan pāpaṁ sa tābhyāṁ prayayau saha ||787||
pāṇḍaveṣu girā śaureḥ supteṣv anyatra śaṅkayā |
pāñcāla-senā-śibira-dvāraṁ drauṇir avāptavān ||788||
tatra dṛṣṭvā mahad-bhūtaṁ sarpa-keyūra-kaṅkaṇam |
prādurbhūtaṁ śiraś chittvā vahnau kṣeptuṁ samudyataḥ ||789||

prītyā bhagavatā tena rudreṇa svayam arpitam |
drauṇir nistriṁśam ādāya viveśāri-kṣayotsukaḥ ||790||
padbhyām aśastra-nidhanaṁ dhṛṣṭadyumnaṁ vidhāya saḥ |
śikhaṇḍinaṁ dvidhā kṛtvā jaghānākṣauhiṇīṁ kṣaṇam ||791||
sa supta-vadha-pāpena praliptaḥ śoṇitena ca |
kṛtānta-krūra-caritaḥ prayayau kauravāntikam ||792||
niūśeṣa-śatru-nidhanaṁ śrutvā drauṇi-niveditam |
svarge'stu saṅga ity uktvā sa tatyāja jīvitam ||793||
prātar bandhu-viyogārtau kṛṣṇāśokāgni-tāpitau |
bhīmārjunau prayayatuḥ kruddhau drauṇi-jighāṁsayā ||794||
drauṇiḥ sarasvatī-tīre caran vraṇa-dhṛtāplutaḥ |
dṛṣṭvā bhīmārjunāv astraṁ brahma-śīrṣam avāsṛjat ||795||
arjuno brāhmam astraṁ ca saṅgharṣaṇāstrayos tayoḥ |
akāla-pralayārambha-saṁrambho'bhūd divaukasām ||796||
tad drauṇim uktam apatan mahāstraṁ vyāsa-śāsanāt |
abhimanyu-vadhū-garbhaṁ drauṇi-cūḍamaṇau param ||797||

--o)0(o--

bhīṣma-parva

pāṇḍavāḥ putra-śokārtaṁ dhṛtarāṣṭraṁ pralāpitam |
gāndhārī-sahitaṁ gatvā praṇemur lajjitāḥ śanaiḥ ||798||
kramād āliṅgane bhīmaḥ śauri-buddhyāyasaḥ kṛtaḥ |
cūrṇatām agamad gāḍhaṁ dhṛtarāṣṭreṇa pīḍitaḥ ||799||
yudhiṣṭhirasya gāndhārīṁ satīṁ praṇamataḥ puraḥ |
tad dṛṣṭiḥ sānala-jvālā pādāṅguṣṭha-yuge'patat ||800||
snuṣābhiḥ saha gāndhārī svayaṁ gatvā raṇāvanim |
dṛṣṭvā hatān sutān kṛṣṇaṁ śaśāpa kṣaya-kāriṇam ||801||
ṣaṭ-triṁśa-vatsare kṛṣṇa tavāpy evaṁ kula-kṣayaḥ |
bhaviṣyatīti tad vākyaṁ śrutvā tām acyuto'vadat ||802||
punar uktas tvayāyaṁ me dattaḥ śāpaḥ pativrate |
avaśyam eva bhavitā tasmin varṣe yadu-kṣayaḥ ||803||
tataḥ kṛtodaka-vidhir bāndhava-kṣaya-duḥkhitaḥ |
rājyaṁ na lebhe munibhir bodhito'pi yudhiṣṭhiraḥ ||804||
karṇa kuntī-girā jñātvā bhrātaraṁ nihataṁ raṇe |
sa śuśoca śucākrāntas tatas taṁ nārado'vadat ||805||
kṣatriyācāryake bhīṣma-nikārāt kṛta-saṁyamam |
astrārthī bhārgavaṁ karṇaṁ prayayau vipra-veṣavān ||806||
rāmas tad-aṅka-supto'rdha-nidrā-saṅkṣaya-bhīruṇā |
krūra-krimi-kṣatenāpi karṇena na vibodhitaḥ ||807||
tad-raktāktaḥ prabuddho'tha dṛṣṭvā kleśe'pi niścalam |
rāmaḥ karṇaṁ na vipro'sīty uktvāstraṁ viphalaṁ vyadhāt ||808||
guru-śaptaḥ sa śakreṇa hṛta-saṁnāha-kuṇḍalaḥ |

ghaṭotkace naṣṭa-śaktiḥ śalyādhikṣepa-śalyavān ||809||
dvija-vatsāparādhena bhūgrasta-ratha-niṣphalaḥ |
hataḥ karṇaḥ kurupateḥ kumantra-kṛta-saṅkṣayaḥ ||810||
nāradenety abhihite vyāsa-mukhyair maharṣibhiḥ |
kṛṣṇena bhrātṛbhiḥ sarvaiḥ prayatnena vibodhitaḥ ||811||

rājyaṁ kathañcij jagrāha śalya-tulyaṁ yudhiṣṭhiraḥ |
kasya bandhu-viyogārti-niḥśvāsoṣṇāḥ śriyaḥ priyāḥ ||812||
abhiṣekārdra-mukuṭaṁ sametyātha yudhiṣṭhiram |
uvāca brāhmaṇākāraś cārvāko nāma rakṣasaḥ ||813||

chatraṁ trapā-karam aho vyajanaṁ janāgre
duḥkha-pradaṁ pravisṛtāśru-kaṇānukāraḥ |
hāraḥ paraṁ svajana-mitra-viyoga-śoka-
pīḍāvatāṁ vada viḍambanam eva lakṣmīḥ ||814||

cārvākasyeti vacasā rājya-tyāgodyate nṛpa |
rākṣasaḥ kaurava-suhṛd viprakopāt kṣayaṁ yayau ||815||
jñātvottarāyaṇaṁ prāptaṁ kṣara-śayyāśrayas tataḥ |
muni-madhye'smarad-viṣṇuṁ bhīṣmaḥ paryanta-bāndhavam ||816||

doṣāśrayākhila-tamaḥ-śama-sūrya-dhāma
saṁsāra-sarpa-viṣa-vāraṇa-siddha-mantraḥ |
śuddhātmanāṁ bhavati puṇya-paṇopapannaṁ
pātheyam anta-samaye smaraṇaṁ murāreḥ ||817||

stuti-pravṛttaṁ vijñāya bhagavān bhīṣmam acyutaḥ |
sahitaḥ pāṇḍavair draṣṭuṁ yayau prītyā sa-sātyakiḥ ||818||
praṇataṁ bhīṣmam abhyarcya hariḥ sura-muni-stutaḥ |
śara-śalya-vyathā-hīnaṁ snighda-dṛk-sudhayā vyadhāt ||819||
deha-saṁnyāsa-saṁnaddhaṁ rājā lajjānataḥ śanaiḥ |
śāsanena harer bhīṣmaṁ śreyaḥ papraccha dharmajaḥ ||820||
so'bravīd bhūbhujāṁ rājan bhūṣaṇaṁ jana-rañjanam |
dharmaḥ prajā-paritrāṇaṁ koṣaḥ sad-bhṛtya-saṅgrahaḥ ||821||

prajā-kārye śaktiḥ śravaṇam abhibhūtārta-vacasāṁ
spṛhā kāma-krodha-pramada-mada-māna-vyuparame |
kṣiteḥ kāyasthebhyaḥ kṛpaṇa-parirakṣā pratipadaṁ
guṇāsaṅgaḥ śreyān ayam udaya-lakṣmyā kṣiti-bhujām ||822||

virakta-svīkāraḥ kṛta-kavi-ratiḥ koṣa-bharaṇaṁ
balādhikye śatroḥ śaraṇa-gamanaṁ pāda-patanam |
prahāraś chidrāptau nihata-ripum iśyāśru-patanaṁ
dhiyā daivādiṣṭaṁ śaraṇam idam āpan-nipatane ||823||

āśā-pāśa-vimukta-niścala-mukhā svāyatta-citta-sthitiḥ
sneha-dveṣa-viṣāda-lobha-viratiḥ sanotṣa-tṛptaḥ manaḥ |
cintā-nityam anitya-tāpa-paricaye saṅge'pi niḥsaṅgatā
saṁvit-seka-viveka-pūta-manasām ity eṣa mokṣa-kramaḥ ||824||

kāruṇyād galitaṁ pradāna-samaye cittaṁ prasannaṁ sadā
kṣīṇaḥ putrakalatra-duḥkha-kṛpaṇaḥ pātraṁ pavitraṁ param |
saśraddhaṁ para-vitta-śalya-rahitaṁ vittaṁ svadharmīr jitaṁ
tad-dānaṁ dayitaṁ phala-priyatayā vāṇijya-sajjaṁ na yat ||825|

ity uktvā vividhaṁ bhīṣmaḥ sarva-dharmārtha-saṅgraham |
viṣṇor nāma-sahasrākhyaṁ mantra-rājam udīrya tam ||826||
karmodita-balotkṣipta-bindu-bheda-pathoditam |
tālu-randhrocchalaj-jyotir yogenātmānam atyajat ||827||

--o)0(o--

atha bhīṣma-viyogārtaḥ pāpa-śāntyai yudhiṣṭhiraḥ |
aśvamedhābhidhe cakre yajñe vyāsājñayā matim ||828||
athaikānta-sthitaḥ kṛṣṇaḥ punaḥ pṛṣṭaḥ kirīṭinā |
yat prāha samarārambhe jñāna-yoge tad uktavān ||829||
kadācid atha kaṁsāriṁ dṛṣṭvā pathi ratha-sthitam |
ūce munir utaṅkākhyaḥ kuru-saṅkṣaya-duḥkhitaḥ ||830||
śaktenopekṣitaḥ kasmād bhavatā bharata-kṣayaḥ |
na yuktaṁ kṛtam ity uktvā kopāc chāpodyato'bhavat ||831||
tatas tasmai smita-mukhaḥ śaurir deha-tamo-haram |
bhāsurākaṁ sahasrābhaṁ viśva-rūpam adarśayat ||832||
athābhimanyu-dayitā divyāstra-hatam uttarā |
matsya-rāja-sutāsūta bhasmībhūtākṛtiṁ śiśum ||833||
subhadrayārtitaḥ svasrā bhagavān bhūta-bhāvanaḥ |
droṇa-putrāstra-nirdagdhaṁ śauriḥ śiśum ajīvayat ||834||
kuru-vaṁśe parikṣīṇe saṁjātasyāṅkurākṛteḥ |
parīkṣid iti bālasya nāma cakre trivikramaḥ ||835||
atha yajñāśva-rakṣāyai vrajaṁ jiṣṇur jagaj-jayī |
maṇipūra-pure prāpa babhruvāhanam ātmajam ||836||
tenāvijñāya samare sāyakaiḥ pātito'rjunaḥ |
ulūpyā nāga-sutayā ratnenārpita-jīvitaḥ ||837||
prayayau hayam ādāya sva-puraṁ bhrātur antikam |
prāvartata ca bhū-bhartur yajñaḥ kāñcana-varṣiṇaḥ ||838||
athaika-pārśve kanaka-dyuti-bhṛn nakulo'dbhutaḥ |
vipra-koṭi-śatocchiṣṭa-bhuvaṁ bheje luṭhat-tanuḥ ||839||
so'bravīd bhūbhujāṁ pṛṣṭaḥ śiloñchasvaccha-vṛttinā |
sucirāvāptam aśanaṁ prāptāyātithaye'rpitam ||840||
tad-ucchiṣṭa-jala-spṛṣṭaṁ pārśvaṁ me hematāṁ gatam |

dvitīya-pārśva-varṇāptyai prāpto'haṁ tvat-kratu-kṣitim ||841||
niḥsaṅkhya-brāhmaṇocchiṣṭa-spṛṣṭasyāpi na me dyutiḥ |
jātā sattvojjvalaṁ yāti dānam alpam analpatām ||842||
ity uktvā nakule yāte dāna-māna-mahonnatiḥ |
sarvasva-dakṣiṇe yajñe rājā śithilatāṁ yayau ||843||
atha devatavan nityaṁ pūjyamāno'pi bhūbhujā |
bhīmogra-vacanodvegī dhṛtarāṣṭraḥ śanair abhūt ||844||
sa sadā putra-śokena bhūmi-śāyī phalāśanaḥ |
mithyā rājyopabhogāptiṁ dharmajāya nyavedayat ||845||
sa jāta-gāḍha-vairāgyaḥ patnyā saha vanaṁ yayau |
vyāsājñayā saṁjayena kuntyā ca vidureṇa ca ||846||

dayita-jana-viyogodvega-rogāturāṇāṁ
vibhava-viraha-dainya-mlānam ānānanānām |
śamayati śita-śalyaṁ hanta nairāśyanaśyad-
bhava-paribhava-tāntiḥ śāntir ante vanānte ||847||

yātas tapaḥ-sthitaṁ draṣṭuṁ dhṛtarāṣṭraṁ yudhiṣṭhiraḥ |
dadarśa viduraṁ jñāna-yukti-tyakta-kalevaram ||848||
prāptaḥ sva-nagaraṁ rājā śuśrāva kuru-puṅgavam |
sānugaṁ dāva-dahane praviṣṭaṁ sañjayaṁ vinā ||849||
ṣaṭ-triṁśābde sukha-kṣībā vṛṣṇayaḥ kṛṣṇa-nandanam |
sāmbaṁ strī-veśam ādāya papraccha sasmitā munīn ||850||
bhāvī sutaḥ sutā vā syāt kim iti śrī-viśṛṅkhalāḥ |
kruddhās tān munayaḥ prāhuḥ bhaviṣyati kulāntakaḥ ||851||
kālena loha-musalaṁ jātaṁ sāmbasya vṛṣṇayaḥ |
ghṛṣṭvā ghṛṣṭvāmbudhes tīre tatyajuḥ kṣaya-śaṅkitāḥ ||852||
tac-cūrṇa-jāta-vallībhiḥ kṣīvāḥ spardhā-kathā-krudhā |
nirbandhād yudhyamānās te kṣaṇena kṣayam āyayuḥ ||853||
kṛṣṇaḥ kula-kṣayodvignas tejaḥ svaṁ dhāmni vaiṣṇave |
hema hemnīva nikṣipya prayayau kāya-śeṣatām ||854||
yāte praviśya pātālam anantatvaṁ halāyudhe |
lubdhakena hariḥ suptaḥ kṛṣṇasāra-dhiyā hataḥ ||855||

analpaṁ kalpānta-sthiram iva janaḥ kalpayati yan
na yasmin nāśaṅkā sura-giri-garimṇi pracalane |
tad evākṣṇaḥ pakṣmāñcala-tarala-vikṣepa-tulayā
kṣaya-kṣīvaḥ kālaḥ kila gilati naivābhavad iti ||856||

atha vṛṣṇi-kṣayaṁ jñātvā dvārakām etya phālgunaḥ |
śokārtas tad-vadhū-vṛndaṁ sva-puraṁ netum udyayau ||857||
vrajataḥ tasya gopālā bṛhal-laguḍa-pāṇayaḥ |
jahrur ākṛṣṭa-jāpasya straiṇam ākīrṇa-pattriṇaḥ ||858||
te dviṣat-khaṇḍanāṁ prāpuḥ śarā gāṇḍīva-dhanvanaḥ |
niṣphalatvaṁ vilakṣasya yācakasya guṇā iva ||859||

nahi hīnam anākrāntyā phālgunasya galad-guṇam |
kalatraṁ nirdhanasyeva vidheyaṁ nābhavad dhanuḥ ||860||

rudrābhidrava-mudritādri-śikharāḥ śukronmukhāḥ khāṇḍave
khelottāla-latāyudhodyata-kṛtāṭopeṣu gopeṣv aho |
jagmur jiṣṇu-śarā murāri-taraṇī-trāṇe tṛṇa-klībatāṁ
yasyāyantra-vicitra-pāka-kalayā kālāya tasmai namaḥ ||861||

yudhiṣṭhiro'tha vibhavaṁ jñātvā paryanta-tādṛśam |
bhrātṛbhiḥ saha patnyā ca mahā-prasthānam āviśat ||862||
kṛṣṇāyāḥ patane prāha rājā vijaya-raktatām |
priyasya doṣākalanaṁ viyoge duḥkha-bheṣajam ||863||
so'vadat pracyutasyātha sahadevasya dhīmadam |
nakulasyādaraṁ rūpe jiṣṇor vijaya-dṛptatām ||864||
bhīmasya bahv-aśanatāṁ vrajann eva śunā saha |
paryante'cintayann antaḥ saṁsāra-viśarārutām ||865||
atha vyoma-pathāyātaṁ vimānaṁ sukṛtojjvalam |
deva-dūtārpitaṁ rājā nāruroha śunā vinā ||866||
tat tasyāśrita-vātsalyaṁ dharmas tyakta-śva-vigrahaḥ |
tuṣṭaḥ svaṁ rūpam āsthāya praśaśaṁsa punaḥ punaḥ ||867||
atha rājā samāruhya vimānaṁ tridivaṁ vrajan |
dadarśa narakaṁ ghoraṁ devadūtaṁ pradarśitam ||868||
tatas tad-darśanodvignaṁ devadūtas tam abravīt |
rājan droṇa-vadhāmatyān mithyaitat tava darśitam ||869||

prajā-pīḍā-krīḍārjita-dhana-bharair bhoga-sukhinām
akarṇānāṁ klāmyat-kṛpaṇa-karuṇākrānda-samaye |
avaśyaṁ bhūpānāṁ bhavati vibhavonmāda-kudhiyāṁ
durantā paryante naraka-kaluṣa-kleśa-kugatiḥ ||870||

ity ukte devadūtena śakra-lokaṁ yudhiṣṭhiraḥ |
dharma-dhāma nijaṁ bheje svaṁ svaṁ cānye surāṁśajāḥ ||871||

lakṣmīś cāmara-tāra-hāra-hasitā mattebha-kumbha-stanī
trailokyākramaṇaḥ parākrama-bharaḥ sambhoga-yogyaṁ vayaḥ |
pūrvaṁ sarvam akharva-garva-sukhadaṁ sañcarvyamāṇaṁ punaḥ
paryante pariṇāma-mīlad-akhilāsvādaṁ viṣādāspadam ||872||

iti sa bhuvana-bhūtyai bhūta-bhartā vidhāya
prasabha-vibhava-śaktyā bhūmi-bhārāvatāram |
agamad amara-saṅghaiḥ kīrtyamāna-prabhāvaḥ
saha nara-muninā svaṁ dhāma nārāyaṇāṁśaḥ ||873||

iti śrī-vyāsadāsāparākhya-kṣemendra-viracite daśāvatāra-carite
kṛṣṇāvatāro'ṣṭamaḥ

||8||

(9)

buddhāvatāro navamaḥ

kāle prayāte kali-viplavena rāga-grahogre bhagavān bhavābdhau |
majjatsu saṁmoha-jale janeṣu jagannivāsaḥ karuṇānvito'bhūt ||1||
sa sarva-sattvopakṛti-prayatnaḥ kṛpākulaḥ śākya-kule viśāle |
śuddhodanākhyasya narādhipendor dhanyasya garbhe'vatatāra patnyāḥ ||2||

māyābhidhānā naranātha-patnī-
garbhe hariṁ viśva-guruṁ vahantī |
āsanna-candraiva sudhābdhi-velā
nidhāna-dhanyeva vasundharābhūt ||3||

kukṣiṁ tatas tat-kṣaṇam akṣatāyā
vibhidya mātur bhagavān prajātaḥ |
garbhodakāspṛṣṭa-viśuddha-mūrtir
jāmbū-nadeneva vinirmitāṅgaḥ ||4||

sa jāta-mātras tridaśa-pramukta-
nabho-nadī-vāri-bharābhiṣiktaḥ |
pada-trayīṁ kampita-sarva-lokāṁ
dattvā diśan dikṣu bhṛśaṁ jagāma ||5||

pūrvāṁ sthiteyaṁ mama nirvṛttir me
dhīḥ sarva-sattvoddhṛti-dakṣiṇeyam |
janma-sthitiḥ samprati paścimeyaṁ
saṁsāra-bandhād iyam uttarā ca ||6||

iti bruvāṇaṁ nṛpatis tam etya
dṛṣṭvā trilokī-pati-lakṣaṇāṅkam |
sa jāta-divyānubhavābhimānaḥ
kulasya bhūtyai dhṛtim ābabandha ||7||

taṁ lakṣaṇajñā jagaduḥ saharṣam
ayaṁ śiśur lakṣaṇa-lakṣyamāṇaḥ |
prabhur bhaviṣyaty avanīśvarāṇām
anuttara-jñāna-nidhir munir vā ||8||

sa sarva-vidyā-viditārtha-sattvaḥ
samprāpta-śastrāstra-gajāśva-śikṣaḥ |
sarvārtha-siddhyā pitur āpta-kīrtiḥ
sarvārtha-siddhābhidhatāṁ jagāma ||9||

sarvasva-dānābhimukho'rthi-sārthe
sa-deha-dāne tṛṇavat kṛtecchaḥ |
līlā-vihārī vicaran rathena
dadarśa vṛddhaṁ pathi jīrṇa-kāyam ||10||

taṁ vīkṣya vicchāyam aśakti-luptam
avāpta-paryāpta-virakta-bhāvaḥ |
so'cintayan niścitam anta-saktā
kāyasya nirveda-mayī daśeyam ||11||

aho batāyaṁ jarayābhibhūtaḥ
kurūpatāṁ kleśamayīṁ prayātaḥ |
tāruṇyam ākuñcita-kṛṣṇa-keśaṁ
śocann ivāntaḥ śvasiti-prakāmam ||12||

mahī-niviṣṭākṛtir alpa-dṛṣṭiḥ
kiṁ kaṣṭa-cārī nagare karoti |
santoṣa-śītaṁ śrayati praśāntyai
kim āśramaṁ śrānta-tanur na vṛddhaḥ ||13||

bhramaḥ kāma-śvāsaḥ kapha-bhara-ravaḥ kaṇṭha-kuhare
śrutau netre ghrāṇe tvaci sarasanāyāṁ viphalatā |
aho vṛddhasyāsmin sakala-viraha-kleśa-samaye
pramohas tṛṣṇāṁ yat tyajati dayitāṁ naiva taruṇīm ||14||

kṣaṇaṁ vicintyeti narendra-sūnur
vrajan pura-prānta-vilokanāya |
śokāśrayaṁ harṣa-viṣāda-dhāma
śmaśānam ākīrṇaṁ śavaṁ dadarśa ||15||

sa sārathiṁ prāha vilokya līnaṁ
śarīriṇāṁ kāyam apāya-bhūmau |
anityatācintana-jāta-khedaḥ
saṁsāra-vairasya vicāra-saktaḥ ||16||

kledāmoda-vivigna-vāyasa-śunaḥ kṛtyāpadasyāśucer
ante yasya daśedṛśī kṣayamayī kāyasya bhūśāyinaḥ |
mūḍhās tasya kṛte parārtha-haraṇodyogaṁ para-strī-rati-
vyāsaktiṁ para-deha-dāraṇa-dhana-drohaṁ narāḥ kurvate ||17||

nāsatyaṁ na parāpavāda-piśunaṁ no marma-bhid bhāṣate
nairāśyena viśeṣa-śītala-tanuḥ sevā pravāsojjhitaḥ |
pāpīpārjana-varjitaḥ para-gṛhe dvāsthair asantarjitaḥ
kāma-dveṣa-viṣāda-moha-rahitaḥ paśyaiṣa śete śavaḥ ||18||

kṣiti-pratiṣṭhasya kalevarasya
paryanta-bhūmāviyam eva niṣṭhā |
yat kāṣṭha-pāṣāṇa-samāna-ceṣṭaṁ
prayāti mṛd-bhasma-śakṛt-krimitvam ||19||

uktveti vairāgya-mayīṁ praśāntiṁ
śrayan vicintyānta-vināśi sarvam |
antaḥpurābhyantaram etya so'bhūd
vibhūti-bhoge śithilābhilāṣaḥ ||20||

antaḥpure tasya nṛpātmajānāṁ
sahasra-ṣaṣṭyā hariṇekṣaṇānām |
citrārpitānām iva saṅgamo'bhūn
na śānti-saktasya sukhānubhāvaḥ ||21||

tataḥ kṣitīśaṁ samupetya sarve
mauhūrtikāṁ saṁsadi tattvam ūcuḥ |
rājan sutas te bhavitā trilokī-
patiḥ prabhāve bhagavān jino vā ||22||

śrutveti rājā bhuvanādhipatyaṁ
putrasya yatnena samīhamānaḥ |
vanābhikāmasya tapo niroddhuṁ
cakre pura-dvāra-viśeṣa-guptim ||23||

atrāntare śānti-pathaṁ praveṣṭum
āśā-parityāga-dhṛtāvadhānaḥ |
astrādri-śṛṅgāśrama-dhāmni sūryaḥ
sandhyā-kaṣāyāmbaram ālalambe ||24||

ravau prayāte kakubhāṁ babhūva
ghano'nurāgaḥ kṣaṇa-mātra-lakṣyaḥ |
pramāṇena cittāni ca jīva-loke
vidyud-vilokāni na kasya nāma ||25||

raver viyoge guṇi-vallabhasya
śokānukāreṇa tamo-bhareṇa |
snehena sādhor iva bandhu-vargaḥ
padmākaraḥ kleśa-nimīlito'bhūt ||26||

dik-keśa-pāśa-pratimaṁ tamas tad-
dīpāvalī-campaka-mālikāṅkam |
lebhe viyogāc ca vadhū-smarāgni-
sthāna-sphuliṅgākula-dhūma-līlām ||27||

athodyayau sattva-sita-prakāśaḥ
sudhāṁ dadhānaḥ karuṇām ivāntaḥ |
nivārayan moha-ghanāndhakāraṁ
viśvopakārāya śaśī-pravṛttaḥ ||28||

candrodaye'ntaḥpura-sundarīṇāṁ
prasādhana-vyagra-parigrahāṇām |
śṛṅgāra-līlā-samayaṁ vilokya
kṣaṇaṁ pradadhyau nara-nātha-sūnuḥ ||29||

imāḥ saṁmohābhra-prasara-taḍitaś cāru-nayanā
yad-akṣi-kṣepo'ntarviśati hṛdayaṁ sūci-sacivaḥ |
sukhādigdhaṁ mugdhaṁ viṣam iva samutsṛjya viṣayaṁ
śraye'haṁ paryanta-sthiti-paricitāṁ śānti-taruṇīm ||30||

sañcintayan nitya-vanīśa-sūnur
dvāreṣu ruddheṣu niśānta-pālaiḥ |
divya-prabhāvāpta-gatir vicārya
viniryayau harmya-pathena tūrṇam ||31||

svacchandakākhyaṁ pravibodhya sūtaṁ
hayaṁ samāruhya ca kanthakākhyam |
vyomnā javād dvādaśa-yojanāni
gatvā vanaṁ nirjanam āsasāda ||32||

tatrāvaruhyāśva-varāt prabhāte
keyūra-hārāṅgada-kuṇḍalāni |
muktvā kirīṭaṁ ca vitīrya sarvaṁ
sūtāya sattvābharaṇas tam ūce ||33||

haṁho nivartasva hayaṁ gṛhītvā
gṛhāṇa sarvāṇi vibhūṣaṇāni |
etair na kiṁcin mama kṛtyam asti
bhūbhṛt-kule śliṣṭa-vinaṣṭa-śiṣṭaiḥ ||34||

eko vane'sminn iti naiva kāryas
tvayā mayi sneha-mayo'nutāpaḥ |
sañjāyate janmani jantur ekaḥ
prayāti cānte para-lokam ekaḥ ||35||

drumaś chatraṁ mitraṁ sarala-hṛdayo'yaṁ mama mṛgaḥ
sthalī līlā-śayyā tanutara-taru-tvaṅ-nivasanam |
svakoṣaḥ santoṣaḥ kṛpaṇa-karuṇaiva priyatamā
na saṁsāraḥ kaścid bhavati vibhave'smin paribhavaḥ ||36||

uktveti sūtaṁ kṣitipāla-sūnuḥ
svayaṁ kṛpāṇena nikṛtta jūṭaḥ |
tam aśru-dhārārdra-paṭaṁ visṛjya
śṛṅgaṁ girer unnatam āruroha ||37||

paryaṅka-bandhena sukhopaviṣṭe
samādhi-saṁnaddha-viruddha-citte |
tasmin kṣaṇe viśva-gurau girīndraḥ
sa bhagna-śṛṅgaḥ śakalībabhūva ||38||

girīndra-bhaṅgena vivigna-vaktraṁ
dṛṣṭvāmarā vyoma-carās tam ūcuḥ |
jagad-guruṁ tvaṁ girir eṣa dhartuṁ
prabho prasīdātra śubhaṁ na śaktaḥ ||39||

tataḥ saniṣkampam avāpya deśaṁ
vajrāsanākhyaṁ vikasad-vivekaḥ |
anuttara-jñāna-nidhānam āptuṁ
dhīraḥ sthira-dhyāna-dhurandharo'bhūt ||40||

jātyaiva māraḥ śama-niścalānāṁ
vairāgya-vaireṇa vikāra-kārī |
tasyendu-kāntyeva kṛtāḥ samādhi-
bhaṅgāya kāntāḥ sa samādideśa ||41||

kaṭākṣaiḥ kurvāṇāḥ kuvalaya-kulaṁ kānti-vikalaṁ
sṛjantyaḥ pādābjaiḥ sthala-kamala-mālā-malinatām |
diśantyaḥ śītāṁśor mukha-rucibhir āyāsam asamaṁ
yayus tās tasyāgre dhṛta-dṛḍha-samādher viphalatām ||42||

athāgatair duḥsaha-māra-sainyaiḥ
śastrāśma-vahni-druma-pāṁsu-varṣaiḥ |
kṣiptair analpa-prakaraiḥ kumāraḥ
puṣpair ivākīrṇa-tanur babhūva ||43||

svayaṁ samutsṛṣṭa-śare smare'pi
yāte vilakṣe ghana-dainya-sainye |
vajrāsana-dhyāna-dhṛtiḥ sa samyak
sambuddhatāṁ sarva-vidāsasāda ||44||

brahma-pradhānais tridaśaiḥ pradattaṁ
pātraṁ samādāya sa-cīvaraṁ ca |
saṁsāram uktyai suramartya-nāga-
saṅghasya sad-dharmam athādideśa ||45||

hayaṁ samādāya cireṇa sūte
śūnyāsanaṁ śākya-puraṁ praviṣṭe |
janasya sāntāpura-maṇḍalasya
samudyayau tīvra-viṣāda-nādaḥ ||46||

mahīpatiḥ putra-viyoga-taptaḥ
prasupta-jīvā kṣaṇa-moha-nidrām |
nidrām ivāsādya ghanānubandhāṁ
niḥspanda-vṛttir na viveda kiñcit ||47||

avāpta-saṁjñaṁ sucirāt tam ūcur
nabhaścarā muñca vicārya moham |
rājan sutas te sugatatvam āptaḥ
surāsurair vandita-pāda-padmaḥ ||48||

tataḥ kṣitīśas trijagat-prasiddhaṁ
jñātvāpi taṁ jaina-vane jinendram |
draṣṭuṁ yayau harṣa-sudhā-nidhānaṁ
sāmātya-mitra-svajanaḥ sa-sainyaḥ ||49||

tad-āśramopānta-mahīm avāpya
vanaṁ vilokya praśamābhirāmam |
śuddhodanaṁ syandana-pārśva-saṁstham
udāyinaṁ bāndhavam ity uvāca ||50||

kravyādo'pi na bhuñjate paratanu-droheṇa hiṁsāśanaṁ
krūrāṇām api vaira-vahni-virahān na krodha-digdhaṁ manaḥ |
vyālumpanti na tu svayaṁ nipatitād anyat phalaṁ vānarā
nirdoṣāvaraṇaṁ vanaṁ bhagavataḥ śambhoḥ prasādādim ||51||

akṣobha-nirbhara-jalāḥ sarito vahanti
nirviplavā virajasaḥ sukhayanti vātāḥ |
sadhyāna-mauna-munitāṁ dadhatīva vṛkṣā
niścetaneṣv api bata prasṛtā praśāntiḥ ||52||

uktveti bhū-parivṛḍhaḥ śama-sannidhānaṁ
prāpyāśramāgryam avaruhya rathāt prahṛṣṭaḥ |
dūrād dadarśa sura-siddha-naroragāṇāṁ
rāgādi-doṣa-śamane sugataṁ pravṛttam ||53||

munir gata-pratata-kāñcana-padma-pṛṣṭha-
padmāsanastham avisaṁsthula-dhāma-dhīram |
meruṁ sadeham iva candra-sahasra-kānti-
pūrair navāmṛta-citaiḥ kṛta-rūpa-kāyam ||54||

sad-dharma-kāyam upadeśa-diśā diśantaṁ
jñānārka-raśmi-hṛta-moha-mahāndhakāram |
siṁhonnatāṁsa-yugam unnata-bāhu-netraṁ
bāla-pravāla-taru-pallava-lohitauṣṭham ||55||

lāvaṇya-rāśi-vadanaṁ saraloru-nāsaṁ
nirbhūṣaṇa-śravaṇa-pāśa-viśeṣa-śobham |
taṁ nirjita-smaram udāra-gaṇaṁ praṇamya
lebhe prati-praṇati-māna-ghana-pramodam ||56||

śakrādibhiḥ sura-varair api bimba-sāra-
mukhyaiś ca bhūmi-patibhir guru-gauraveṇa |
nāgaiś ca namra-vadanair abhinandyamānaḥ
śuddhodanaḥ kanaka-viṣṭaram āsasāda ||57||

ānanda-bandhum avalokya tathāgatenduṁ
citta-prasādam asamaṁ samavāpya bhūpaḥ |
taṁ prāpya harṣa-sahajāśru-niruddha-dṛṣṭis
tad-darśanāmṛta-rase sutarām atṛptaḥ ||58||

deva prakāma-karuṇārdra-dṛśā saharṣa-
niḥśeṣa-doṣa-rahitā vihitā trilokī |
kasmād aho nija-janasya kṛtas tvayāyaṁ
saṁmoha-kṛd-viraha-śoka-daśopadeśaḥ ||59||

nītvā kṣapāṁ sphaṭika-harmya-tale sukhena
śayyāsu cīna-vasana-dyuti-sammitāsu |
śeṣe kathaṁ hariṇa-saṁhati-danta-daṣṭa-
śiṣṭārdha-śaṣpa-paruṣāsu vanasthalīṣu ||60||

tac-candra-kānti maṇi-śuktiṣu sakta-śaityaṁ
pītvā payaḥ katham aho pibasi tvam adya |
grīṣmoṣma-mūḍha-mahiṣa-dviradāvagāha-
klidyad-yat-karīṣa-kaluṣodara-tiktam ambhaḥ ||61||

kasmād eṣa vihāratām upagataḥ kaṇṭhaḥ kaṭhoreṇa kiṁ
saṁvītaṁ mṛgacarmaṇānila-calac-cīnāṁśukārhaṁ vapuḥ |
kiṁ te ratna-kirīṭa-dhāmni ca jaṭājuṭo nibaddhādaraḥ
krūra-kleśa-sakhī sukheṣu vimukhī kenopadiṣṭā sthitiḥ ||62||

ity ārjavāj janapattau janakābhimānāt
putrocitaṁ sadasi rāga-mayaṁ bruvāṇe |
snehopalipta-rajasā malina-svabhāvaṁ
taṁ tāpasaṁ bhava-bhiṣag bhagavān babhāṣe ||63||

kiṁ jīvāvadhi-bandhanair guṇa-gaṇenārādhitair bandhubhir
ye yānty antya-dine kṣaṇāśru-patana-pratyāyanāpātratām |
sad-dharmādhigamaḥ kriyā-vyuparamaḥ sat-saṅgamaḥ saṁyamaḥ
paryante'py acalaā virakta-manasām ete satāṁ bāndhavāḥ ||64||

ākṛṣyāṭavikaiḥ pariar apahṛtā sāmanta-sīmānta-bhūr
īrṣyārtā maraṇodyatā priyatamā mukhyas turaṅgo mṛtaḥ |
mantrī droha-samudyato'tibalavān ity ātta-cintā-śatair
bhūpālaiḥ kila komale'pi śayane nidrā-daridraḥ sadā ||65||

āśā-pāśa-niveśa-bandhana-pṛthu-granthi-vyathā-varjitas
tṛṣṇā-tāpa-nivṛtti-śītala-tanur mānāvamānojjhitaḥ |
rāga-dveṣa-viṣa-praśānti-sukhitaś cintā-vihīne vane
pāṣāṇe ghana-darbha-sūci-nicite śete sukhaṁ nivṛttaḥ ||66||

bhogī nityam ajīrṇa-bhojana-rucā jihvāṁ sadā darśayan
vaidyaṁ pṛcchati tad-bhayād abhimataṁ nāśnāti tṛṣṇāturaḥ |
bhuktvā svalpakam aparayatna-patitaṁ mūlaṁ phalaṁ vā jalaṁ
pītvā jātu-rujaṁ janeśa bhajate kāṁcin na niṣkiñcanaḥ ||67||

śayyās tās tanutūla-peśala-talāḥ sā hema-harmya-sthitis
tāḥ keyūra-kirīṭa-hāra-racanās te kuñjarās te hayāḥ |
bhogās te'bhimatā na kasya sukhadāḥ kintv akṣi-pakṣmāñcala-
cchede sarvam anantya-gaṇya-vaśagaṁ dṛśyaṁ na kiṁcit kvacit ||68||

grīṣme hāra-tuṣāra-candana-cayaś cīnāṁśukaṁ candrikā
śīte rāṅkava-kuṅkumāṅka-taruṇī-pīna-stanāliṅganam |
rātrau veṇu-ravogra-vāra-ramaṇī-gītaṁ dine sat sabhā
yasyaitat kriyate sa kasya nṛpate kāyaḥ kṛtaghnaḥ sthiraḥ ||69||

nairāśye śama-śīta-citta-sukhināṁ nānandanaṁ candanaṁ
kāruṇyābharaṇābhirāma-hṛdaye hāreṇa bhāreṇa kim |
ratnālaṅkaraṇādikaṁ guru-girām ākarṇanaṁ karṇayor
neṣṭaṁ śīla-dukūla-śīlanavatāṁ citrāmbarāḍambaram ||70||

rājan santyajya moha-durgraham imaṁ sneha-vyathāṁ mā kṛthāḥ
saṁsārasya vicāraya pracalatāṁ mā majja janmāmbudhau |
nityāpūrva-janodbhave bhava-pathe prasthāna-pāntha-bhrama-
kṣiprālāpa-samāgama-praṇayināṁ ko bāndhavaḥ kaḥ paraḥ ||71||

ity uktvā bhagavān nṛpasya vidadhe prābodhinīṁ bodhanāṁ
dīpta-jñāna-niśāta-vajra-śikhayā kāyābhimānābhidhām |
bhittvā viṁśati-tuṅga-śṛṅga-gahanaṁ sthūlācalaṁ yākarato
saṁsārāvaraṇa-prahāṇa-kalanāvaimalya-līnaṁ manaḥ ||72||

śākyānām atha tatra maitra-manasāṁ saptādhikāḥ koṭayaḥ
sapta prāpta-viveka-pūrva-kuśalaś citta-prasādāt param |
srotaḥ prāpta-sakṛt-samāgama-phalāny āgāmikārhat-padāny
āpuḥ sarva-janāśaya-kṣaya-dhiyā sarvajña-sandarśanāt ||73||

atha sa bhagavān kṛtvā sarvaṁ jagaj jina-bhāskaras
timira-rahitaṁ jñānālokaiḥ kramād guṇi-bāndhavaḥ |
sad-dharmākhyaṁ nidhāya paraṁ vapus
taraṇa-śaraṇaṁ saṁsārābdhāv abhūt punar acyutaḥ ||74||

iti śrī-vyāsadāsāparākhya-kṣemendra-viracite
daśāvatāra-carite buddhāvatāro navamaḥ
||9||

--o)0(o--

(10)

karky-avatāro daśamaḥ

atha svaṁ vaiṣṇavaṁ dhāma gate sugata-bhāsvati |
kalau prabalatāṁ yāte tamasīva suduḥsahe ||1||
martya-bhūmiṁ parityajya sadācāra-vivarjitām |
jagmuḥ kalāpi-grāmākhyaṁ divya-deśaṁ maharṣayaḥ ||2||
avadan munayas tatra mārkaṇḍeyaṁ cirāyuṣam |
bhagavan kali-kālo'yaṁ kaluṣaḥ pratyupasthitaḥ ||3||
ato'pi kīdṛk-paryante malinatva prayāsyati |
jānīmahi nahi mahī bhārārtā kiṁ kariṣyati ||4||
viprā madya-ghṛta-kṣīra-lākṣā-lavaṇa-vikrayaiḥ |
jīvanti preṣya-niratā nirācārā niragnayaḥ ||5||
aśrotriyāḥ kiryā-hīnāḥ śruti-smṛti-vivarjitāḥ |
viprāḥ sukhena mokṣāptyai yātāḥ pākhaṇḍi-śiṣyatām ||6||
vṛṣalopatayaḥ prāptāḥ krīḍā-hāsakatāṁ dvijāḥ |
nṛtta-gīta-kalā-jāla-śilpa-cāraṇa-vṛttayaḥ ||7||
krodha-lobha-parāḥ krūrās tamo-mūḍhā dvijātayaḥ |
tyajanti jīvitaṁ rajju-viṣa-śastrānalāśmabhiḥ ||8||
akṣatriyāḥ kṣitiṁ sarvāḥ kṣatra-saṁjñāḥ kṣitīśvarāḥ |
ye rakṣitāraḥ paurāṇāṁ te prāṇa-dhana-hāriṇaḥ ||9||
prajopatāpa-śāpoṣṇaiḥ pāpāptair bhūbhujāṁ dhanaiḥ |
jalaiḥ sa-lavaṇaiḥ pītair iva tṛṣṇā pravardhate ||10||
kṛpaṇākranda-vadhirā madāndhānyāya-mauninaḥ |
bhūpālāḥ kubja-hṛdayā loka-pīḍā-ratāḥ sadā ||11||
alakṣyaṁ bhakṣayanty eva kṣitīśānāṁ divā-niśam |
samudraṁ koṣam akhilaṁ kāyasthā baḍavāgnayaḥ ||12||
gāyana-kṣapitā lakṣmīr dasyu-nirdalitā diśaḥ |
kāyastha-duḥsthā pṛthivī rājñām ajñāvṛtāḥ sabhāḥ ||13||
mantri-senāpati-dvāḥstha-sabhāpati-purohitaiḥ |
utkoca-draviṇottāna-pāṇibhiḥ kṣapitāḥ prajāḥ ||14||
vaśyasya kraurya-vakratva-kārkaśyāiḥ krakacopamāḥ |
sarala-cchedino vaiśyā vaira-smaraṇa-tatparāḥ ||15||
nirmālya-malināṁ jātiṁ varjayanti śanaiḥ śanaiḥ |
vaiśyā vipra-vivāhena brāhmaṇyābhiniveśinaḥ ||16||
dṛśyate saralaḥ śaṅkhaḥ phaṇī ca viṣa-varjitaḥ |
kṛtāntaḥ karuṇārto vā na tu vaiśyaḥ kadācana ||17||
jīvyate kālakūṭena jīvyate khadirāgninā |
jīvyate saṁnipātena na tu vaiśyena vairiṇā ||18||
niśitāḥ saviṣā vaiśyā roṣa-nirgharṣa-dhūminaḥ |
dṛśyante kali-kālasya kaṭhinā daśanā iva ||19||
śūdrāḥ kṣatriyatāṁ yātā vaiśatām apare śritāḥ |
viprārhāṁ gurutām anye hotāro brahma-vādinaḥ ||20||

śrāddheṣu śūdrāḥ śūdrāṇāṁ bhuñjate guru-tāpasāḥ |
brahmasva-dāra-haraṇe pravṛttāś ca mahībhujaḥ ||21||
śūdrasya brāhmaṇo dāsaḥ śiṣyaś ca caraṇa-cyutaḥ |
bhūmiś ca brahma-devākhyā pravṛttam adharottamam ||22||
ity eṣa cāturvarṇyasya jātaḥ kali-viparyayaḥ |
pratilomena dṛśyante prajānāṁ varṇa-saṅkaraḥ ||23||
brahmacaryam atikrāntaṁ gṛhiṇo veśyayoṣitaḥ |
vānaprastha-sthitir nāsti yatīnāṁ saṁyatiḥ kutaḥ ||24||

uktaṁ svayaṁ bhagavatā giriśena śāstraṁ
yad veda-vidbhir adhigamyam aśeṣa-vidyaiḥ |
tan me pramūrkha-guravaḥ pravihāya kaṣṭaṁ
kurvanti kalya-kuravair upadeśa-carcām ||25||

cakra-sthitau rajaka-vāyaka-carmakāra-
kāpālika-pramukha-śilpibhir eka-pātre |
pānena muktim avikalpa-ratotsavena
vṛttena cotsavavatā guravo vadanti ||26||

labdha-nirmala-mokṣa-dhāma munibhir bhṛgv-aṅgiraḥ kaśyapā-
gastyātreya-mukhair yugair api na yat tat prāptam evābudhāḥ |
manyante khalu kaula-gola-gurubhir grastārtha-dhārāḥ kṣaṇād
ucchiṣṭārpaṇa-deva-dhūnana-kathā-mātreṇa niryantraṇāḥ ||27||

dambhaḥ sarvasya lobhān niravadhir adhika-krodha-kāmas tapasvī
draṣṭā mūḍhaḥ sabhāyāṁ vaṇig atighanatām alpa-kālena yātaḥ |
vaidyaḥ kāyopajīvī gṛhapatir adayaḥ krūra-karmādhikārī
bandhur dārāpahārī navaka-kali-kalikā-komala-śreṇir eṣā ||28||

śmaśāna-vrata-tāpasārpita-cittā-bhasmāsthi-cūrṇādibhiḥ
sūnābaddha-paśūpamaṁ nija-patiṁ niḥśaṅka-śūnyāśayam |
kṛtvā garva-gṛhīta-geha-vibhavāḥ prāgalbhya-labdhodayāḥ
svātantryeṇa dharanti śīla-viraha-vyāpāara-dhīrāḥ striyaḥ ||29||

ity eva vipulaḥ kālaḥ kaleḥ prabalatāṁ gataḥ |
bhagavan kīdṛśaḥ prānte bhavitā bhavitā janaḥ ||30||
śrutvaitad uktaṁ munibhir devarṣis tān abhāṣata |
yāsyaty ato'pi mālinyaṁ sahasra-guṇatāṁ kaleḥ ||31||

kali-viṣa-taroḥ prātaḥ prātar ghana-prasaraḥ paraṁ
nava-nava-bharaḥ pāke pāke pramoha-kṛd utkaṭaḥ |
atibahalatāṁ pāpāmodaḥ prayāti suduḥsahaḥ
patati janatā yenādhodhaḥ kṛteva pade pade ||32||

sapta-varṣāsu nārīṣu puruṣā daśa-vatsarāḥ |

tanayān janayiṣyanti hrasvāḥ svalpa-balāyuṣaḥ ||33||
darat-turuṣka-yavanā-phagāna-śaka-nandanaiḥ |
saṅkocam eṣyati mahī kuṣṭhair iva visarpibhiḥ ||34||
mlecchācchādita-sarvāśā kṛpaṇākrandanādinī |
medaḥ kardaminī kledaṁ raktair yāsyati medinī ||35||
tasmin kāle nirāloke loke pāpa-tamodaye |
utpatsyate'rka-saṅkāśaḥ śiśuḥ karki-kule dvijaḥ ||36||
viṣṇur bhūbhāra-śānty-arthī so'tha viṣṇuyaśāḥ kṣitau |
cariṣyaty aśvam āruhya mleccha-saṅkṣaya-dīkṣitaḥ ||37||

tat-khaḍgāghāta-kṛta-cyuta-bhuja-śirasāṁ mleccha-yūthādhipānāṁ
raktaiḥ prakṣālya līnaṁ kali-kaluṣa-janāsaṅga-saṅkrānta-pāpam |
kaṅkālāṅkāka-pāla-vyatikara-śabalā vyāvalat-keśa-kanyā
tyakṣyante'nutāpaṁ vratam iva dadhatī bhūta-bhṛd-bhūta-dhātrī ||38||

nirmlecchāṁ vasudhāṁ vidhāya sakalāṁ devaḥ svayaṁ mādhavaḥ
phullāśoka-dalojjvalāṁ kṛta-yugāvirbhāva-bhavyāṁ vibhuḥ |
lokānāṁ kuśalodayāya daśabhiḥ svecchāvatāra-kramair
dharmādhāna-dhiyā kariṣyati punar bhārāvatāraṁ bhuvaḥ ||39||

śrutveti devarṣi-giraṁ yathārthāṁ tatheti niścitya maharṣayas te |
viṣṇoḥ kṣitau karki-kulāvatāra-niveśitāśāḥ sukhino babhūvuḥ ||40||

ity eṣa viṣṇor avatāra-mūrteḥ
kathāmṛtāsvāda-viśeṣa-bhaktyā |
śrī-vyāsa-dāsānyatamābhidhena
kṣemendra-nāmnā vihitaḥ stavāgryaḥ ||41||

iti śrī-vyāsadāsāparākhya-kṣemendra-viracite
daśāvatāra-carite karky-avatāro daśamaḥ
||10||

--o)0(o--

kavi-paricayaḥ

yo matsya-kūrmādi-vicitra-rūpair
āścarya-kārī hṛdaya-stha-ratnaḥ |
śrīmān anantaḥ sphuṭa-śaṅkha-cakraḥ
śriye'stu viṣṇur vibhavodadhir vaḥ ||1||

kaśmīreṣu babhūva sindur adhikaḥ sindhoś ca nimnāśayaḥ
prāptas tasya guṇa-prakarṣa-yaśasā putraḥ prakāśendratām |
viprendra-pratipāditānna-dhana-bhū-go-saṅgha-kṛṣṇājinaiḥ
prakhyātātiśayasya tasya tanayaḥ kṣemendra-nāmābhavat ||2||

tena śrī-tripureśa-śaila-śikhare viśrānti-santoṣiṇā
viṣṇoḥ svalpa-vilokitā kṛti-sudhā-saṁvardhitotkaṇṭhayā |
vāk-puṣpair amalair guṇa-praṇihitair amlāna-śobhaiḥ sthirair
bhakti-vyakta-daśāvatāra-sarasaḥ pūjā-prabandhaḥ kṛtaḥ ||3||

stuti-saṅkīrtanād viṣṇor vipulaṁ yan mayārjitam |
tenāstu sarva-lokānāṁ kalyāṇa-kuśalodayaḥ ||4||

ekādhike'bde vihitaś catvāriṁśe sakārttike |
rājye kalaśa-bhū-bhartuḥ kaśmīreṣv acyuta-stavaḥ ||5||

samāpto'yaṁ granthaḥ ||